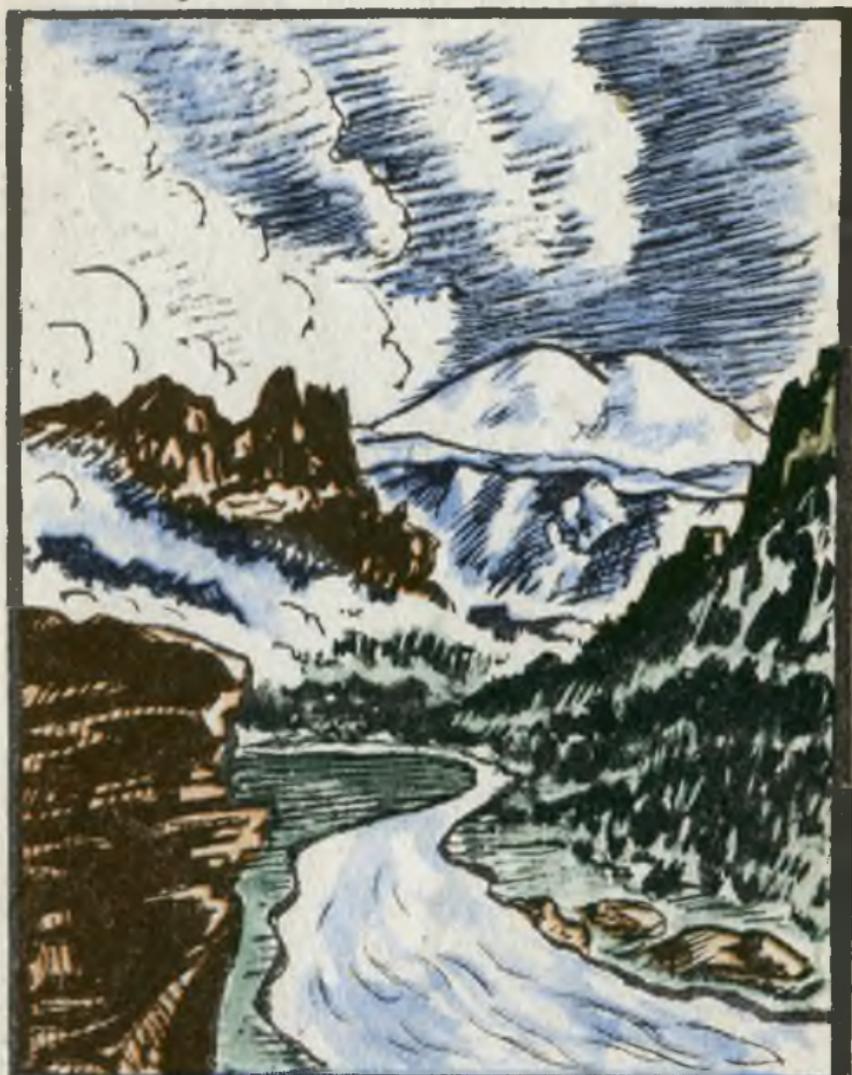

84 (2-рос = Кара) 6-5 Кара 5480

Байрамукъ УЛУ •
Умар-Къарачайль

Къарачай
Къобан

Байрамукъ улу.
Умар - Къарачайлы

Къарачай
 КЪОБАҢ

джырла
кюле
назмула
хыртлау
джомакъла
ПОЭМА

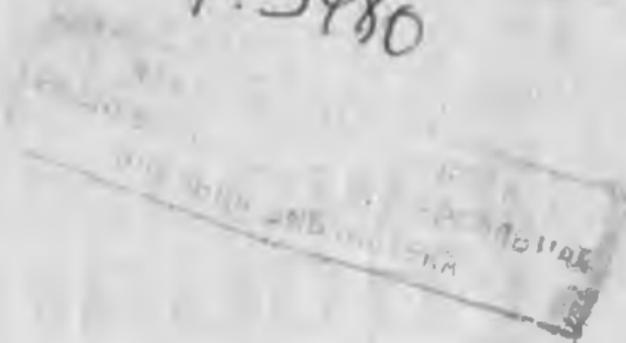
Къарачай-Черкес республика китаб басма
Черкесск, 1994

84 (2 Рос-Кара) 6-5

Б—18

Китабны тыш суратын Хубийжаны В. И.
салганды.

Кар! 5480

4702280200—13
Б 9П1 (03) —94 13—94

ISBN 5—7289—0018—6

Къарачай-Черкес республика
© китаб басма, 1994

Сыйлы Георгийни орденини
толу кавалери, Къарачайны
джакъчысы, джашаудан илич-
мек аджал бла замансыз кет-
ген Байрамукъ улу Джатдай
бла суугъа кетген биреунюкъут-
харыб, кеси джанын берген
тюнгюч уланым Наурузну сый-
ларына атайма.

Байрамукъ улу Умар.

ДЖЫРЛА •

ДЖАШ ТЁЛЮГЕ

Ёсюб келген джаш тёлюн:
Къызад къаныбыз,
Керек кюнде темир болур
Субай саныбыз.

Атха миниб чек сакъларгъа
Бир киши озмаз,
Къыйынлыкъда тенг тутаргъа
Адам тенг болмаз.

Тенгизлени эм сууланы
Джюзюб ётербиз,
Кёкде учхан тау къушланы
Озуб кетербиз.

Таш къаяла джол къоярла
Биригиб барсакъ,
Мийик Тауну тюз этербиз
Бир къолдан алсакъ.

Къум тюзледе биз салырбыз
Уллу суу джолла
Керек кюнде шок алырла
Джер къазгъан къолла.

Ата джуртну джауларындан
Ешюн бурмазбыз,

Халкъ, Джурт ючюн кыйынлыкъдан
Артха турмазбыз.

Биз бириксек буз таулары
Джелге чачарбыз,
Бизни табхан халкъыбызгъа
Кенг джол ачарбыз.

Ёсюб келген джаш тёлюню
Таш, темир тыймаз,
Батыр сыртын къара джерге
Бир киши салмаз.

Кёкде, джерде биз болсакъ да
Бир адам джетмез,
Джаш тёлюню Ата джурту
Эсинден кетмез.

Ойнатырбыз къолну, аякъны
Салырбыз бирден.
Бирден бассакъ джер титирер
Болса темирден.

Биз къобарбыз къыз, джаш демей
Эркинлик ючюн —
Къара кече кюн тийирир
Миллетни кючю.

Окъуб билим биз алайыкъ,
Къалмайыкъ артха,
Керек кюню болушурча
Урунган халкъгъа.

Ленинполь, 1949 дж.

К Е З Б А У

Ала да кѣзлю, ариу кѣзбауум,
Къайдан да чыкъдың аллыма.
Сени кѣрюрге термилиб ѳлеме,
Джаннган от салдың да къаныма.

Ариу тюрсюнюнг ингирге дери
Джетеди, кѣзюме кѣрюне,
Тютюн этмейин кюед джюрегим,
Ийнансанг, ариучукъ, сѣзюме.

Сени кѣрюрге термиле, тарала,
Бир ауруу табады джюрегим.
Ийнакълаб сени кѳйнума къысаргъа
Термилед, ѳлед кѣкюрегим.

Стол юсюне салгъанма картынгы,
Эртден, ингир кѣзюм джетерге.
Ышара тургъан кѣзюнге къараб,
Суймекликден ушакъ этерге.

Ингирге дери ише арыб келиб,
Тансыкълаб, кѣзюнге къарасам,
Ачыкъ джарагъа балхам салгъанча,
Джюрегиме тынчыкъ саласа.

Джазыу болурму къатынга олтуруб,
Сени чачларынгы сыларгъа,
Джаныб а баргъан кѣкюректе къысыб,
Ала кѣзлеринге къараргъа?

Ленинполь, 1950 дж.

СЮЙМЕКЛИК АУРУУ

Эжиу этигиз, мен да айтайым
Етген затланы, башымдан:
Мен сени сүйюб башладым
Ол эки къара къашынгдан.

Сюймеклик ауруу, ой-ой сан ауруу,
Джокъ эди сенден хапарым.
Сени кёргенли, мени ариуум.
Келмейди кече джатарым.

Джаш джюрегими эритедиле
Сени сёлешген сёзлеринг,
Кёз а туурамдан бир да кетмейле
Огъурлу ала кёзлеринг.

Къанатла кибик кеннге керилген,
Эх, сени къара къашларынг,
Тобукъларынгдан энишге озгъан
Башыгда къутас чачларынг.

Юсюнге кийген сени кийимлеринг
Бир таб джарашалла этинге,
Къара къашларынг, ала кёзлеринг,
Нюрюнг, тёгюле бетинге.

Таймай къысыучу акъ джаурукъчугъунг
Чырайынга къууат береди.
Къараб кенгден а сени кёргенлей,
Джюрегим татлы тебеди.

Сени кёрмесем, бир тюбемесем,
Мен къайталмайма элиме.

Бир кёрюр ючюн барыучу болдум
Джашагъан, тургъан элинге.

Къатынга барсам, ой-ой ариуум,
Келеди хапар сорурум,
Кирпик, къакъмайын, эки кёзюнге
Бёлмейин къараб турурум.

Ленинполь, 1951 дж.

СЮЙГЕН КЪЫЗЧЫГЪЫМ

(Д ж ы р)

Кюн да тнеди тау башлагъа
Сени нюрюнге эришиб.
Ингирге дери джетиб кетеме,
Тюрсюнюнг бла сёлешиб.

Кече кёзюме джукъу кирмейди
Джюрекден кетиб тынчлыгъым.
Сени кёргюнчю тынчлыкъ табмайма,
Ах, мени суйген къызчыгъым.

Гутхан ишимде, тенгле ичнде
Сенсе тийген чырагъым.
Сен нюр чачаса, мен кёз ачама,
Ах, мени суйген къызчыгъым.

Туугъан джуртунга къууат бересе
Алтынлы гокга хансчыгъым.
Сени амалтын ауруу табама,
Ах мени суйген къызчыгъым.

Джер юсюнде, дуня джюзюнде
Севден татлычыкъ болурму?
Джалынсыз кюйген сабий джаш джюрек
Джан тынчылыкъ табыб солурму?

Кел термилтме да бизге барайыкъ,
Джанымдан суйген джанчыгтым.
Хур Къарачайда биз юй болайыкъ,
Ах, мени суйген кызычыгтым.

Фрунзе, май, 1952 дж.

КЕЧЕЛЕ, КЕЧЕЛЕ...

Кечеле, кечеле, ой ариу кечеле,
Къайнайды сениге, сарыуум
Къайнайды сарыуум, къалмады къарыуум,
Къайнайды сарыуум, ой ариуум.

Кечеле, кечеле, ой джарыкъ кечеле,
Къатынга бир олтурт, ой ариуум.
Къатынга бир олтурт, умутну бир толтурт,
Умутну бир толтурт, ой ариуум.

Кечеле, кечеле, джукъусуз кечеле,
Биргенге бир къалдыр, ой ариуум.
Биргенге бир къалдыр, ушакъны бир бардырт,
Биргенге бир къалдыр, ой ариуум.

Кечеле, кечеле, ай джарыкъ кечеле,
Биргенге бир къалдыр, ой ариуум.
Биргенге бир къалдыр, санланы бир талдырт,
Санланы бир талдырт, ой ариуум.

Кечеле, кечеле, ой джайгъы кечеле,
Этда бир бай этдирт, ой ариуум.
Этда бир бай этдирт, кюнюмю джай этдирт,
Кюнюмю джай этдирт, ой ариуум.

ГЮНАХСЫЗ СЮД ЭТМЕЗ ЭДИ...

Гюнахсыз меннге сюд этмез эди
Сюдю тутулуб бир кёрсе
«Анасы, кърнашы, эгечи бард», — деб
Харам кёлуне бир келсе.

Тутулгъанымы эшитди эсе анам,
Джылагъан болур олтуруб.
Кемсиз а этиб тарала болур,
Этегин, дженгин толтуруб.

Кърнашым мыдах болгъан а болур:
«Джангыз багъанам ауду, — деб, —
Билмей тургъанлай джарлы юйюме
Бу палах къайдан джауду?» — деб.

Джангыз эгечим джылай болур эди:
«Сабий кърнашым», — деб, ёкюнуб,—
Кимге къыйынлыкъ сен салгъан эдияг,
Кетерча, тутмакъгъа сюрюлюб?»

Къыз суйгенчигим джылай болур эди,
Ахсыныб айта атымы,
Джашыртын алыб кърарай болур эди,
Эсине тюшсем, картымы.

Ариу суйгеними къыз эти къызыб,
Кёкюреги сабий кюсесе,
Бир адам дуняда табыллыкъ болур
Эркиши деб аны излесе.

Бешикли болса атарыкъ болур
Улан сабийине атымы

Эринден кьоркзуб, асырагъан джеринде
Унутурукъ болур картымы.

Джангыз эгечими сабийлей, джашлай
Юйдегиси басса юсюнден,
Дуния джарлылыкъ чыгъарлыкъ болур
Тутмакъ къарнашчыгъын эсинден.

Ауруй да къалгъан мени къарнашым,
«Разы бол», — деб тилейме.
Тюбеширбизми не болур артыбыз,
Аллахды билген, билмейме.

Джетген кыйынлыкъны келтюрелмейин,
Эки кёзюмден къан агъаед.
«Миллет терс кёчгенд!» — деб кетиб барама,
Анам тенглеге аманат.

Фрунзе, июль, 1953 дж.

ДЖАШ ТЁЛЮ

(Д ж ы р)

Ёсюб келген джаш тёлю
Окзуб билим алады,
Шам джурт ючюн, халкъ ючюн,
Ишлер кирик болады.

Джашасын бизни джаш тёлю
Ата джуртха къурч дагъан,
Ехтем джюрекли, таукелли
Кыйынлыкъдан кьоркъмагъан.

Ата джуртну баш сыйын
Бир джерде да джоймайды.

Алтын, кюмюш тауларын
Чырт унутуб кьоймайды.

Къарау сокьур кълмайын
Къадалады окьургъа
«Окьумагъан ушайды
Кёз битмеген сокьургъа».

Аны кёрюб кьууаныб,
Кёлтюрюлюб кёллери,
Бизни джуртда къартланы
Тюзеледи беллери.

Джашасын бизни джаш тёлю,
Ата джуртка кьурч дагъан,
Ёхтем джюрекли, таукелли
Къыйынлыкъдан кьоркъмагъан.

Куйбушев, 28.08.55 дж.

ДЖАКЪСЫЗ

(К ю у)

Ата джуртсуз кългъанма мен,
Ёксюз, джакъсыз болгъанма мен,
Мыдаклыкъдан толгъанма мен,
толгъанма мен.

Джарлыма мен,
джакъсызма мен,
Хаух дуннидан хакъсызма мен,
хакъсызма мен,

Ду-у-ни-я... О хаух ду-у-ни-я...

Ата, ана билмейме мен,
Джакълыкъ сѣзню эшитмейме мен,
Джюрек ойнаб кюлмейме мск,
кюлмейме мен.

Джарлыма мен, джакъсызма мен,
Хаух дуниядан хакъсызма мен,
хакъсызма мен.
Ду-у-ни-я... О хаух ду-у-ни-я...

Ачхам-бочхам джокъду мени,
Хатхум джелден токъду мени,
Кѣзюм отдан толуд мени,
толуд мени.

Джарлыма мен, джакъсызма мен,
Хаух дуниядан хакъсызма мен.
хакъсызма мен.
Ду-у-ни-я... О хаух ду-у-ни-я...

Киши мени ангыламайды,
Боранда, къарда джокъламайды,
Эшикден юйге сакъламайды,
сакъламайды.

Джарлыма мен, джакъсызма мен,
Хаух дуниядан хакъсызма мен,
хакъсызма мен.
Ду-у-ни-я... О хаух ду-у-ни-я...

Ата джуртум болса мени,
Ёксюз джюрек ойнар эди,
къайнар эди,
Къанлы джауум, табсам сени,
Джанынг саулай чайнар эдим,
къыйнар эдим.

Джарлыма мен, джакъсызма мен,
Хаух дуниядан хакъсызма мен,
хакъсызма мен.
Ду-у-ни-я... О хаух ду-у-ни-я...

Атылыб джолда кълсам да мен,
Мыдахлыкъдан толсам да мен,
Ачыкъ сёзлю, джарыкъ кёллю
джарлыма мен.

Джарлыма мен, джакъсызма мен,
Хаух дуниядан хакъсызма мен,
хакъсызма мен.
Ду-у-ни-я... О хаух ду-у-ни-я...

Джарлы, джакъсыз болсам да мен,
Таулу атны атмайма мен,
Халкъны сыйын сатмайма мен,
сатмайма мен.

Джарлыма мен, джакъсызма мен,
Хаух дуниядан хакъсызма мен,
хакъсызма мен.

Ду-у-ни-я... О хаух ду-у-ни-я...
Жигули, июнь, 1955 дж.

Б Е Л Л Я У

(Д ж ы р)

Белляу, джаным, белляу, белляу, бёлейим,
Элде ашхы джигит болуб кёрейим,
Деу кьолунга кьурч кылычны алырча,
Халкъ джаулагъа джан кьайгылыкъ салырча.

Тебретейим бешигинги эринмей,
Уппа эте, къара дугъум кёзлени.
Сен сакъларса, къанлы джауну джибермей,
Джуртубузда учсуз, чексиз тюзлени.

«Белляу, джаным, белляу, белляу, бёлейим,
Тынчайсынла сени сабий санларынг.
Джуртну джакълар джигит болуб кёрейим,
Сакълар киби халкъны къууанч тангларың.

Къылыкъ этиб къыйнама да джюрекни,
Къалкъыуда къал тынгылай-тынгылай

белляугъа

Тынчайтырса сют ичирген кёкюрекни,
Джигит болсанг, таякъ атар бузоугъа.

Белляу, джаным, белляу, белляу, бёлейим,
Тюшгенд джерге кечги къурум кёлекге.
Акъ сютюмден сениге юлюш этейим,
Къалкъыб къадыб тынчылыкъ бер сен джюрекге.

Тебретейим улан сабий бешикни.
Белляу айта, къысылгъынчы кёзлеринг.
Джашауунгда сениге юлгю болсунла
Халкъы суйген джигитлери — эрлери.

Насыб тартса, бир кюн киби джетерсе,
Эл сайлагъан бир тюз адам болурса,
Орта школна, институтну тауусуб,
Ата джуртха къурч багъана болурса.

Белляу, джаным, белляу, белляу, бёлейим,
Элде ашхы джигит болуб кёрейим.
Деу къолунга къурч къылычны алырча,
Халкъ джаулагъа джан къайгъыны салырча.

Жигули, июнь, 1955 дж.

СЕНИ БЛАД — ДЖЮРЕГИМ

Къарачай джуртда сейир табигъат
Миллетлени кёзюн къаратад.
Кёб джерни кёрген, джер сайлай билген
Ма бу шам джерлени джаратад.

Ой, Ата джуртум, кенг, джарыкъ джерим,
Сени бла биргед джюрегим.

Битген джюзюмю, чыкъгъан кюмюшю
Бютеу шам джуртума джайылад,
Сары алтыны, чокъракъ нарзаны
Саулай джер джюзюне айтылад.

Ой, Ата джуртум, ёхтем, деу халкъым,
Сизни ючюн джашаргъад антым.

Башха джерлеге барсам къонакъгъа,
Тансыкълаб таулагъа къарайма,
Ётген кюнлени тергеб айлагъа,
Къалгъан кюнлерими санайма.

Ой, Ата джуртум кенг, джарыкъ джерим,
Сени бла биргед джюрегим,

Кёзюм джарыкъны бу джерде кёргенд,
Бу джерде киргенди меннге къан,
Ма бу шам джурт бла чыкъгъынчы биргед
Таулу деу кекюрекде ёхтем джан.

Ой, Ата джуртум, ёхтем, деу халкъым,
Сизни ючюн джашаргъад антым.

Чыкъса къазауат, къобар джамагъат,
Джаугъа бирден къаршчы атларбыз.
Ата джурт ючюн аямай кючю,
Эркивликни джаудан сакъларбыз.

Ой, Ата джуртум, ёхтем, деу халкъым,
Сизни ючюн джашаргъад антым.

Сенлей хауасы болгъан дарысы
Башха джерледе чырт табылмайд.
Халкъ билген атынг, биз суюген атынг
Джер джандети деген Къарачайд.

Ой, Ата джуртум, кенг, джарыкъ джерим,
Сени бла биргед джюрегим.

Ленинполь, 1956 дж.

ДЖЮРЕК СЮЙЮНЕД

(Д ж ы р)

Ата джуртуму, ана джерими
Кюн-кюнден татлы сюеме,
Къурман, къор болуб, ма бу шам джуртха
Джюрекден салам ийеме.

Кечеден кюннге, ыйыкъдан айгъа
Джурт сейир тюрлю кийинед.
Хар эртден сайын, хар ингир сайын
Джюрек бир тюрлю суююнед.

Къара тенгизден, Азау тенгизден
Джауум булутла ауалла,
Башха джерлени кюн исси къысса
Мында джауумла джауалла.

Тёбеньги турса кюрен а тартыб,
Огъаргъы къара къаралыб,
Ма бу шам джуртну башлары турад
Чууакъ кёгериб, агъарыб.

Шам Къарачайны тюз джюрегинде
Джюрекча тюшген шахаргъа,
Джюрек кёзлерим тоймай излейле
Хаман джангыдан къарэргъа.

Халкъым а атлы мени сахарым
Есед, ёстени кёрюне.
Урунган халкъны джигерлиги
Хар тюрлю ишде билине.

М А Й

(Д ж ы р)

Кёк къатапа кийиб джер,
Гоккаладан толгъанды,
Джашил ала кёк джашнаб,
Къууанч тюрсюн алгъанды.

Майны кюю къут бериб,
Джерге хурмет тёгюлгенд
Май байрамы халкълагъа
Сыйлы бетден кёрюнгенд.

Майны кюю нюрлю кюн
Джан-джануар къозгъалгъан:
Ишчи-элли биригиб
Ёмюрлюкге шох болгъан.

Тебсейдиле къууаныб,
Джашла кызла май тойда.

Байрам джырла джырланыб
Къууанч барад хар къайдэ.

Залимликле тас болуб,
Чек артындан къаралла.
Май байрамда чайкъалыб
Ишчи халкъла баралла.

Джуртда болгъан байрамны
Тохта, улан, кёре кет.
Джуртха халкъны къайтаргъан
Хрущевха берекет!

Ленинполь, 16.V.57 дж.

КЪАРАЧАЙ КЪОБАН

(Д ж ы р)

Минги Тауну деу кёкюрегинден,
Къыз кибик ариу бойнундан
Сууларынгы сен аласа
Къарачай джерен къойнундан.

Дарман ючюн сени къусеген
Къорады заманыбыз
Чокъуракъ суулу, къюмюш толкъунлу,
Къарачай Къобаныбыз.
Къобаныбыз, Къобаныбыз,
Къарачай Къобаныбыз.

Чокъуракъ сууунгдан сен тойдураса
Тау кийиклени, буулану,

Ийнакълайса, эм къучакълайса
Ата джуртумда таулань...

Назлы, ызлы чегетледен
Дангыл тюзлю джерлеге,
Шам Къарачайдан салам айта
Бараса къарнаш эллеге.

Къобан атны сениге атагъан
Ехтем джюрекли Къарачай,
Артха кълмай бир сафда барад,
Алтын ордени джылтырай.

Къара тенгизден булут болуб
Сен ызынга ауаса.
Мюрзеу битдирир, джауум болуб
Ата джуртунга джауаса.

Ийнакълайды, тансыкълайды
Миллетинг Минги Тауунгу,
Дарман болуб сен багъаса
Джуртуна кълйтхан сауунгу.

«Суу орнуна», — деучендиле,
Халкъынг орнуна кълитады.
Кёб термилген джюрегинден
Сыйлы саламын айтады.

Дарман ючюн сени кюсеген
Къорады заманыбыз,
Чокъуракъ суулу, кюмюш толкъунлу
Къарачай Къобаныбыз.
Къобаныбыз, Къобаныбыз,
Къарачай Къобаныбыз.

Ленинполь, 23.ІІ.57 дж.

КЪАРАЧАЙЫМ

(Д ж ы р)

Тау чегетлери нызы, наз,
Джерни, джандетн, шам Кавказ,
Къарачай джерча джеринг азд—
Махтаулуд джурту халкъынгы.

Суулары нарзан, Къарачай,
Батмагъы дарман, Къарачай...

Боркъудаб чыкъгъан нарзаны,
Таулары толгъан алтыны,
Тау батмагъыны дарманы—
Белгилид джурту халкъынгы.

Суулары нарзан, Къарачай,
Батмагъы дарман, Къарачай...

Ишлеб а ишден талмагъан,
Халкъладан артха къалмагъан,
Кишиге чырмау болмагъан —
Халиси былайд халкъынгы,

Суулары нарзан, Къарачай,
Батмагъы дарман, Къарачай...

Джетген кюн эсин атмагъан,
Башында сыйын сатмагъан,
Киши хакъына чабмагъан —
Халиси былайд халкъынгы.

Суулары нарзан, Къарачай,
Батмагъы дарман, Къарачай...

Он бармагъындан бал тамгъан,
Джетмиш джылында тау-аугъан,
Тау маралладан сют саугъан —
Адамы былайд халкъынгы,

Суулары нарзан, Къарачай,
Батмагъы дарман Къарачай...

Таула атасы Минги-Тау
Ориалгъанд сени джерингде,
Джырлайды сеннге минг махтау
Солугъан курорт элингде.

Суулары нарзан, Къарачай,
Батмагъы дарман, Къарачай...

Таулары малдан толуучу,
Джолоучу тохтаб солуучу,
Сюйюб къонакъбай болуучу —
Адети былайд халкъынгы,

Суулары нарзан, Къарачай,
Батмагъы дарман, Къарачай!...

Эльтаркъач, 1958 дж.

НАУРУЗНУ САРЫНЫ

(Реквием)

1.

Ой джаннган джулдузча, замансыз шау болгъан,
Джаш, Науруз, дедима,
О-ой джаш Науруз...

Адамлыкъ этгени джанына джау болгъан
Джаш Науруз, дедима,
О-о-ой джаш Науруз...

2.

Ой ананг билгичте сордуруб, умутун
юзмейди, дедима,
о-ой юзмейди....

Къобандан чыкъмай атанг сени ёлгюнгю
Излейди, дедима,
о-о-ой излейди...

3.

«Ой тюнгюч балам!» — деб ананг
кемсиз тукъум
таралад, дедима,
о-ой таралад.

Атангы къара сакъалы онбир кюннге
агъарад, дедима,
о-о-ой агъарад.

4.

Ой Татым он кюнню излеген джашлагъа
Хант этиб дедима,
ой,-ой хант этиб...

Къобандан атанг чыкъмайды:

«Сууда къоймам!» — деб а
ант этиб, дедима,
о-о-ой, ант этиб.

5.

Ой, студент тенглеринг ашыра келгешле
джолунга, дедима,
о-ой джолунга.
Не болуб кьалды сени джюзерге уста
онг кьолунга, дедима,
о-о-ой онг кьолунга?

6.

Ой, кьобхан Кьобаннга джер салгъан батыр а
джаш Науруз, дедима,
о-ой джаш Науруз...

Къайры гузабаса атангы сарнатыб
аясуз, дедима,
ой-ой аясуз?..

7.

Ой, Къарачай шахарда окъургъа эди
муратым, дедима,
о-ой муратым,

Дженгилде чыкъды ачы хапарым бла
суратым, дедима,
о-о-ой суратым,

8.

Ой, июнну джыйырма бешинде Теберди
суууна, дедима,
о-ой суууна.

Мен баргъан эдим а къызтеке Алик бла
джуууна, дедима,
о-ой-ой джуууна.

9.

Таулада бузла эриб, Теберди къобуб
келгенед, дедима,
о-ой келгенед

Аны къобканын биз асыры кеч этиб
билгенек, дедима,
о-о-ой билгенек.

10.

Ой, толкъун юсю бла чынгаб, айрымканига
ѳтгенем, дедима,
о-ой этгенем...

Бызма къараб: «Менича чынгига!» —
деб къол силкгенем,
дедима,
о-ой силкгенем.

11.

Ой, къызбай Алик мен айтханига эс бѳлмед,
тынгыламад, дедима,
о-ой тынгыламад.

Къоркъду да менича ол толкъун юсю бла
чынгигамад, дедима,
о-о-ой чынгигамад.

12.

Ол ёрге чабды да, шоркъаны ичине
 чынгады, дедима,
 о-ой чынгады...

Къутургъан шоркъа аны бушдукъ этди да
 чырмады, дедима,
 о-ой чырмады.

13.

«О-о Науруз!» — деген чыкъды ачы, эрши
 кычырыкъ, дедима,
 о-ой кычырыкъ.

Адамлыгъы болгъан кимди мынга чабмай
 мычырыкъ? — дедима,
 о-ой мычырыкъ...

14.

Ой, къобхан суугъа чынгайма да кесим да
 кетеме, дедима,
 о-ой кетеме...

Чынгамасам: «Тенгин сууда къойгъан!» атха
 не этеме? дедима.
 о-о-ой не этеме?...

15.

Ой, чынгадым да алыб суудан джагъагъа
 ашырдым, дедима,
 о-ой ашырдым.

Ол а джыйылгъан халкъдан тюз хапарымы
джашырды, дедима,
о-о-ой джашырды.

16.

Ой, чынгадым да аны керти аджалдан
къутхардым, дедима,
о-ой къутхардым...

Кесими бегитгинчи къая урбунга
быргъалдым, дедима,
о-о-ой быргъалдым.

17.

Ой, мени толкъунга сал этген башымда
джарамды, дедима,
о-ой джарамды...

Тенгин къутхаргъанын джашыргъан тенг тюлдю—
Харамды, дедима
о-ой-ой харамды».

18.

Ой, сени излей атанг Къобан ташланы
къармайды, дедима,
о-ой къармайды.

Къобан толкъун эжиу эте былай айтыб
сарнайды, дедима,
о-о-ой сарнайды:

19.

Ой, ённге джукъ болса къазауат этерем
 сени ючюн, дедима,
 о-ой сени ючюн

Не зтейим джанын бергеннге бети ючюн,
 тенг ючюн, дедима,
 о-о-ой тенг ючюн.

20.

Ой, сени ёсдюрдюм туу машалла эте,
 туу эте, дедима,
 о-ой туу эте.

Энди уа турама сеннге сарын эте,
 кюу эте, дедима,
 о-о-ой кюу эте.

21.

Ой, тогъуз джылынгда чалкъычы гебенле
 къалатдынг, дедима,
 о-о-ой къалатдынг.

Онтогъуз джылынгда «Джигит десантчы!» —деб
 махтатдынг, дедима,
 о-о-ой махтатдынг.

22.

Джыйырма экиде адамны аджалдан
 къутултдунг, дедима,
 о-ой къутултдунг.

Харам заданы кьутхарыб, кесинг замансыз
джутулдунг, дедима,
о-о-ой джутулдунг.

23.

Ой, джылайма да эркишиге дурус тюлдю
джыларгъа, дедима,
о-ой джыларгъа...

Джырлайма десем а джокъду, тейри, кююм
джырларгъа, дедима,
о-о-ой джырларгъа.

24.

Ой аванг джылайды шейит а ёлюнге
къабланыб, дедима,
о-ой къабланыб...

Сюйгенинг къалды бир кёрюрге термилиб,
Сукъланыб, дедима,
о-о-ой сукъланыб...

25.

Ой уллу Къарачайда джангы келинле,
тотайла, дедима,
о-ой тотайла...

Улан сабий табсала, Науруз, атынгы
атайла, дедима,
о-о-ой атайла»...

Ой джангав джулдузча замансыз шау болган
джаш Науруз, дедима,
о-о-ой джаш Науруз...

Адамлыкъ этгени джанына джау болган
джаш Науруз, дедима,
о-о-ой джаш Науруз...

Джангы Джөгетей, 1981 дж.

НАЗМУЛА

ТУУГЪАН ДЖУРТУМ

Туугъан джуртум Къарачай
Ташлы, агъачлы, ауушлу.
Халкъым гитче болса да
Аты уллу тауушлу
Джуртну тюшде кёреме мен...

Къум тюзлеге чачылгъан,
Ачдан, тифден кырылгъан
Ёксюз, джакъсыз халкъымы
Джакълар ючюн антымы
Эркишича бсреме мен...

Къыйынлыкъгъа тюшсем да,
Ачыу чайнай бишсем да,
Келсе-келмесе да кючюмден,
Атмам атымы юсюмден...
Ма—Къарачайлыма мен!

ТОВАРИЩАМ

Верю я, придет тот день
Когда униженный мой народ,
Сбросив с себя позора тень
Вновь свободно, вольно заживет.

Сыновей отважных созовёт
И как равный среди равных,
Нога в ногу в стане отважных
На общего врага пойдёт.

Верю я, верю, не далек тот час,
Когда народ по духу мой свободный
Славных дел покажет класс
И устроит праздник общенародный.

Туда стекутся со всех концов,
Вняв святому долгу, сыновья;
Ватага отважных удалцев,
До гроба верные друзья.

Фрунзе, 1953 г. Кир. ГУ. III курс.

Б Е Р К У Т

Беркут, что разорвал своих пут,
Желая из неволи спастись,
Замечен, Его обратно ведут...
Удастся ли ему вновь спастись?..

Взгляд орлиный его устремлён
На чистое, лазурное небо,
И в заветные думы свои погружен,
Он среди янычар шагает смело.

Он идет и своим орлиным взором
Впивается в лица этих зверей,
Словно вымолвить хочет: «Давно позором
Покрыты имена ваши и ваших друзей...»

Вы! Вы лжеблагодатели под железной маской,
Давно всем известно о том,
Что под вашей мнимо отеческой лаской
Кроется пасть с лисьим хвостом!»..

Но выразить мысли словами —
Человечьим языком — он не мог...
В ржавые кандалы кровавыми руками
Палачи заковали его ног...

Фрунзе, 1952 дж.

РАЗЫ БОЛ

Эсингден кетмей турамыд, анам,
Кечеги тойладан кьайтыучум,
Оюндан, тойдан кеч эте келиб,
Дуниядан хапар айтыучум?

Меннге оноу кесинг этиучененг,
Эшикге чыкъсам, кирсем да.
Бармаучан эдим иймеген джеринге,
Ишимден бошаб келсем да.

Сеннге келин алыб келгенимде,
Сен алгыш этер орнуна:
— «Меннгеми оруб келтиргенди!» — деб
Олтуруб кьалгъаненг орнунга.

Келин келгенли, юйге киргенли
Аз да эсими ары ийсем,
Ичингден гурушха этиучен эдинг,
Алгъын отоугъа мен кирсем.

Эртде да туруб, кече кеч джатыб,
Кюрешиб джанынга джетерге
Айлана эди, кьол урчукъ кибик,
Хар затдан разы этерге.

Джанын аямай, санын аямай.
Тамам джаны бла кюрешиди,
Къызгъа тансыкъ болуб тургъан джюрегинг
Анга тамам керти илещди.

Иши, кючю бла, намыс, адет бла
Ол сениге кесин алдырды,
Джашынгдан эсе джангы къызынга
Тамам кёлюнгю салдырды.

Эх, сени сынаб, дауур кибик этсем,
Кеси-кесими эсиртиб,
Кьоруулаучан эдинг джангы къысымгы
Хар заманда мени терссиниб.

Сабийлик этиб керти урушакъ,
Джарашдыра эдинг таймайын,
Ана джюрекни кёб къыйнасакъ да,
Сакъладыңг бизни бузмайын.

Кечмеклик салыб анадан башха
Ким болур адамны атмагъан?
Мардасыз сау бол, разы бол, анам,
Насыбны чачмай сакълагъан!

Талас, июнь, 1956 дж.

ОКЪУ, КЪАРНАШ

Джетген кюню кыйынлыкъ,
Болмаз кирик сыйытлыкъ,
Зар джауунгу табасы,
Хар байлыкъны анасы,
Сары алтын багъасы
Болгъан жарыкъ окъууну
Окъу, салыб къарууну.
Бол акъмазча кёз джашынг,
Сабий тенгим, къарнашым!
Болса илмунг, билиминг,
Джетер ишге сезиминг,
Ёсер билим къаруунг,
Тийер халкъгъа асуунг.
Бюгюн школгъа бармасанг,
Окъуб билим алмасанг.
Джуртубузну кючлерча,
Коммунизмни ишлерча,
Таб джолланы барырча,
Джашау юлюш алырча,
Хаулеликге къабдырсанг
Заманынгы, кюнюнгу,
Джукъу кючлеб тюнюнгу,
Тангны тойда атдырсанг,
Чыкъмаз адамча сыйынг,
Сокъраныб кюйер мыйынг!
Джаш тёлюню ашауу,
Дунияны джашауун
Джумушатхан, джарытхан,
Аман, иги айыртхан,
Джарлыланы бай этген
Илмуд, жарыкъ окъууду —
Окъумагъан сокъурду!

Табыгъатдан кърккѳууну
Кенеге кѳууб чачаргѳа,
Мелхум джашау ачаргѳа
Кѳурчдан кючлю окѳууну
Ленин сыйлы башчыбыз:
— Окѳугѳуз! — деб айтханды,
Осияты бу болуб,
Ол дуниядан кѳайтханды...
Окѳуууд, илмуд дунияда
Хар байлыкѳны анасы.
Кѳарнаш, ангылаб сен окѳу
Джарыкѳ окѳуу багѳасын.

Талас, май, 1956 дж.

ДЖАЗЫУЧУ ТЕНГИМЕ

Кѳууанмаса джюрегинг,
Толуб этген тилегинг,
Неда ачыб кюймесенг,
Неда артыкѳ сюймесенг,
Неда бир кѳб кѳрмесенг,
Джашауну бек билмесенг,
Тюл эсенг бек фахмулу,
Неда озгѳан илмулу,
Тенгим, сенден тилегим,
Керти ауруб джюрегим,
Алма кѳолгѳа назмуну,
Излеме джукѳ джазаргѳа,
Элтир ючюн базаргѳа!
Джазмай чыртда болмасанг,
Фахмунг тюртюб кѳоймаса,
Келе эсе кючюнгден,

Джаз халкъынгы юсюнден!
Урунганланы юсюнден
Джазалсанг сен хапарла,
Ишчи халкъны эсинден
Ала чыкъмай турурла.
Халкъны затыны сыйын
Чыгъарырча, бир кыйын
Къошала эсенг, кюреш.
Ёт джете эсе, сермеш!..
Джазма чыртда какъ ючюн,
Джаз урунган

халкъ ючюн,
Ишчи халкъгъа жарарча
Атынг чыкъса ийнакълаб,
Сыйлаб санга санарча,
Ана тилин тансыкълаб
Джюрек татлы тарарча,
Тамам керти къанарча!
Эрикгенликден сызсанг,
Джубанч излеб джазсанг,
Салшы къауум махтарла,
Экинчи кюн тохтарла.
Ойлаш да кёр, джазылгъан
Махтау джырла, назмула,
Бетликсиниб сызылгъан
Алдау махтау джазыула,
Суу кёмюкча, къурулла.
Джазма, джазсанг,

какъ ючюн,
Джаз, джазалсанг,
халкъ ючюн.
Джетмей эсе кючюнгден,
Джазма джукъну юсюнден.
Джырчы-мырчы дегенге,
Сёзде махтау бергенге

Ийиб сен джаш эсинги,
Этдирмегин кесинги:
— О, кьойчу! — деб, хиликте
Джамагъатха, миллетге.
Джаза эсенг, джаш тенгим,
Батыр болсун джюрегинг,
Этмей кишиге зарлыкъ!
Болмаса ёс, батырлыкъ,
Болмаз башда ачыкълыкъ,
Сёзлерингде къатылыкъ,
Кёзлерингде джарыкълыкъ!
Болгъан затны дуняда
Тюз кёрсюнле кёзлеринг,
Джуртунг ючюн чыкълсынла
Хар заманда сёзлеринг.
Урунган халкъдан башха
Махтама сен кишини,
Ачха-бочха бергеннге
Алдатмагъын кесинги.
Бюгюн бирин махтасанг,
Теринг барыб сыртынгдан,
Тамбласында табынсанг
Башхасына джангыдан,
Сора ол да абынса,
Аман чёбге атылса,
Айтчы кимни махтарса,
Къайсысында тохтарса?

★ ★ ★

Сен, джангыртыб фахмунгу,
Джазалмасанг назмунгу,

Анга махтау бермесенг,
«Игид, ашхыд» — демесенг,
Таб къарамаз ишинге,
Къыяу салыр тишинге!
Армау болуб ишингде
Этер мадар табмазса,
Илгенирсе тюшонгде,
Татлы джукълаб къобмазса.
Буд айтырым кёрсем да,
Сеннге ауруб джюрегим,
Осиятым, ёлсем да,
Буду сеннге, джаш тенгим:
Джазма, джазсанг, какъ ючюн,
Джаз, джазалмасанг, халкъ ючюн!
Джетмей эсе кючюнгден,
Джазма джукъну юсюнден!

Фрунзе, 15.VI.57 дж.

К Ъ А Р А Ч А Й

Накъут-налмаз чыгъыучу,
Тау асланла багъыучу,
Алтын, кюмюш тауунгу,
Джерден къайнаб чыningаучу,
Тауну джарыб агъыучу
Таза, нарзан сууунгу
Сюеме кемсиз,

Къарачай!

Джаннга дарман болуучу,
Ауругъанла солуучу,
Джер джандети, шам Кавказ,
Шам хауалы джеринге,

Ариу курорт элинге
Дуния джюзю джеталмаз!
Сюеме джеринги,
Къарачай!

Керпслениб таулада
Есген эркин хауада
Ичиб зем-зем сууунгу,
Тауларынгда ойнаучу,
Дамлы джерни сайлаучу
Маралынгы, бууунгу
Сюеме, кемсиа,
Къарачай!

Тюрлю-тюрлю кёгетден,
Толу ариу чегетден,
Кёк бухарча джасалгъан
Къабхагъынгы, джарынгы,
Ауушунгу, тарынгы
— Къарачай! — деб аталгъан,
Сюеме кемсиз,
Къарачай!

Тау ёзенле зангырдаб,
Къозу къойгъа мангыраб,
Ташдан ташха секире,
Кёк кырдыкдан кекире,
Тууарланы ингирде
Келгенлерин ёкюре,
Сюеме кемсиз,
Къарачай!

Муртху, чынар чегетде
Алма, кертме кёгетден
Таулу къызны джыйгъанын,
Тындырыучу тоюнгу,

Пуд кьуйрукълу кьоюну,
Таулу джашны сойгъанын
Сюеме кемсиз,

Къарачай!

Къышынг боран, къар этиб,
Джазгы ыркынг джар этиб,
Джауумунгу, къарынгы
Келиучюсюн шуулдаб,
Болуучусун мелхумлаб
Ырысхынгы, дамынгы
Сюеме кемсиз,

Къарачай!

Къан ойнатхан тоюну,
Тутуш, кьолташ оюну,
Къарачайда болуучу,
Ат чабдыргъан байрамны,
Къайнагъан Къарачай айранны,
Ичсенг, джанынг солуучу,
Сюеме кемсиз,

Къарачай!

Уста кьоллу, табышлы,
Тюз адетли, намыслы
Джаш болса да, болуб баш
Сынаб, санаб атлагъан,
Адет, намыс сакълагъан
Къызларынгы къаракъаш
Сюеме кемсиз,

Къарачай!

Кийиз бёрклю къартланы,
Гюрюлдетиб сыртланы,

Къышха бичек ишлеучю,
Чырпа, бухар бёрклерин,
Ана тилде сёзлерин,
Хар ишде кёл бериучю
Сюеме кемсиз,

Къарачай!

Къоз гюрбеде турсам да,
Башха джерде мен болсам,
Излейме сени кёрюрге,
Кюле ана тилимде,
Тебсей, оннай элимде,
Тау джуртумда ёлюрге
Сюеме кемсиз,

Къарачай!

Тюрлю-тюрлю халкъланы,
Тынгылар кибик сукъланыб,
Тартыуларын билсем да,
Чырт бери да аланы,
Сеникича санланы—
Сынаб, сынаб кёрсем да —
Ойнатмайла,

Къарачай!

Толкъунлатыб кёкюрекни,
Хакъ таратыб джюрекни,
Ойнатыб джаш къанымы,
Тау тартыуча, санымы,
Учундуруб джанымы,
Атар кибик башымы
Этелмейд джукъ,

Къарачай!

Алгъа, алгъа, Къарачай,
Тауларынга толгъан ай
Нюр джарыгъын чачханды!
Хрущев — кърал башчыбыз:
«Джашкасын!—деб халкъыбыз,
Халкъгъа кенг джол ачханды.
Джашна, джангы

Къарачай!

Ленинполь, 1957 дж.

САЛАМ АЛЕЙКУМ, МУХАММАТ...

Салам алейкум, Мухаммат!
Ючню бири, джурт суйген.
Ата джуртха салам айт
Джюрекден эриб кюйген.
Ата джуртха баргъанлай,
Сен унутуб къойдунг да,
Алынга къарата, хадауус,
Джаным саулай сойдунг да.
Не зат дертинг бар эди
Джуртдан, хапар джазмазгъа,
Къарачайлы къагъытны
Къайтарыр деб базмазгъа?
— Хапарынгы эштгенме:
«Газет ишчи болгъанд,—деб—
Имбашлары, кёжюреги
Майдал, чындан толгъанд»—деб.
— Юч, терт айны джазмазгъа
Ырысласанг а санынга.
Тюбесем къыяу саллыкъма

Туура кѳулакѳ джанывга.
Сеннге гюнах салмасам
Не этейим,

кѳарнашым?

Сенден башха бармыды
Халал тенгим, кѳарнашым?
Алай болса да джуртдан,
Кѳлкѳалдыны унутуб,
Сорайымчы хар затдан,
Кѳыйырындан чек тутуб.
Махтаймыса джарашыб,
Кюн турушха олтуруб,
Джазамыса тырмашыб,
Тѳрт бетин да толтуруб,
Айтамыса:

«Джашасын!...

Джашасын эмен чыккыр,
Джашасын чарх кѳуршоу,
Болса да тѳрт кѳынгыр».

Огѳесе таш кѳаяча,
Турамыса джаяча,
Садакѳ огѳунг салыныб,
Обурланы кѳартларын,
Юзер киби к артларын,
Кѳзлеринден тиерча,
Тик кѳаядан иерча.
Турамылла тауларым
Кюрен тартыб башлары,
Сакѳлаймылла сауларын
Ехдем кериб кѳашларын?

Эсенмиди халкѳыбыз,
Есенмиди джылкѳыбыз?

Ишлеймиди юлерин
Кѳарачайлы джангыча,

Атамыды танглары
Насыблыны тангыча?
Къара къашлы тау кызыла
Согъамылла къобузла,
Болуб къууанч тойлары?
Башладыламы къозлаб
Къарачайны къойлары?
Ёсюб келген джаш тёлю
Алыб оноуну къолгъа,
Эл адетни, джорукъну
Саламыды тюз джолгъа?
Ачханмысыз мектабла,
Тилин окъурча Къарачай?
...Джарытамыд тауланы,
Кюн тийгенча, толгъан ай?
Миллет джуртха тёллениб,
Ишге-кючге кёллениб,
Хар бир таулу адамы
Беремиди джардамын?
Джарашдырыб джазаргъа
Нек кыызгъандынг сёзюнгю,
Огъесе къарт обурла
Булгъалламы кёлюнгю,
Кюрешиб артмакъ ючюн,
Джарлы таулу миллетни
Чачыб къалгъан аз кючюн?
«Кече сайын сарнайла
Мында къалгъан къабырла,
Танг атхан бла къаргъайла
Сизни къаялы обурла!» —
Деб айт мени атымдан
Тойгъан къауумгъа
Берияны хантындан.

Фрунзе, 17.VII.1957 дж.

БЫСТЫР АЗАБ

I

Ауун алыргъа келини
Джер-джеринден элини
Юйлерине Ахматны
(Атайыкъ мынга бу атны)
Джууукълары, тенглери,
Этеклери, дженлери.
Накъырда эте, кюле,
Ойнай-ойнай келдиле.
Танг атхынчы олтуруб,
Сёзден къоюн толтуруб,
Келген затны азсыныб,
Гоммайланыб, ахсыныб,
Эте-эте сёзлери
Ызларына кетдиле.

II

Бек ышаныб тургъаны,
Сени ючюнд бургъаны,
Аны ачыб къарыны.
Билиб алыб хар нени
(Джолгъа чыгъыб тенгими
Сёзюн этген кюнюмде
Елге эдим алайда!)
Кёлюнг барды къалайда
Туз-дам кёрюб юйюнде,
Чыгъа барыб эшикте,
Ичги сёзюн этерге?
Къайгъырмazed ол анга,
Сынамазед чырт саянга,
Муратлагъа джетерге
Болушсала бош сёзле.

Къурусунла ач кёзле.
Дуня малдан тоймагъан,
Къыйынын тынч ашаргъа,
Сёзсюз, тилсиз джашаргъа,
Быстырчыны къоймагъан

III

Быстырчыны таныргъа,
Сёзюнден тынч
къалыргъа.
Сюемисиз, джанларым?
Быстырчыны халлары:
Быстырчыла келинни
Таймай къатын сакъларла,
Эсин алыб сау эли
Ау алгъынчы махтарла,
Былай айтыб тохтарла:
— Бир хатасы джокъду! — деб,
Бети-къуту токъду, — деб,
Саны, къаны, сыфаты...
Аман тюлдю къууаты.
Къашда-къашы, кёзлери,
Балча татлы сёзлери,
Кесибизге ушайд, — деб,
Ушамагъан джукъмайд! — деб.
Ау алыргъа келгинчи,
Келген затны кёргюнчю,
Бир амалы болмайын,
Арымайын, талмайын.
Айдан артыкъ махтайла,
Бир кечеге тохтайла.
Ал кюн бирни айталла,
Экинчи кюн къайталла.

Былада кѣл бек тарды,
Бузду, сууукъ кир къарды,
Дуния малгъа алдатхан,
Быстырлагъа аралтхан...
Дуния малны артында
Адамлыкъны кѣрюрге,
Алтынны джез къатында
Таныб сыйлай билирге.
Ангылады джетмейди.
«Хабчюк-хадек джалгъанд», — деб,
«Барын джыйгъан адам», — деб
Эслерине келмейди.
Ангы болсад башында,
Хар рысхыны келгени,
Саулукъ болса санлада
Ишлеб файда кѣргенинг,
Джетеригин джашаргъа,
Кийинирге, ашаргъа
Ангыламайла джарлыла,
Хайыуан магаллыла!
«Танылгъынчы, юс кийим,
Танылынса — эс, билим!» —
Деученди тау халкъ бизде
Бурунгу къарт, нарт сѣзде.
— Анда анча туюмчек,
Мында мынча кюбюрчек! —
Дегенден аз да башха,
(Тынгыла къартха, джашха)
Адамлыкъны юсюнден,
Джаратханны кючюнден,
Джокъду чыртда сѣзлери,
Быстырладад кѣзлери...
Сагъыш этиб айлансанг,
Бу къауумну сынасанг,
Къалын, берне джюрютген,

Тот адетге юретген,
Джашха къатын келгиртген,
Къызны эрге бердиртген,
Оноу этген къайтыргъа —
Къысхасыча айтыргъа —
Баш сёзю хар оноуну,
Эркинлиги отоуну,
Эркишилеге джетмейин,
Унутуб айтмай кетмейим —
Къатынлагъа къарайды,
Адет, намыс къорайды

IV

«Къайдан чыкъды огъурсуз
Адет? — деб сорлукъ болурсуз.
Елмем, тейри, антыма,
Мюрзеу алыб къолума
Башым бла ант этсем,
Шагъатлыгъымы берсем,
Келгенича кючюмден
Ма бу ишни юсюнде.
Болгъан чирик иннети
Обурланы отундан,
Джарлы таулу миллетни
Кснг къысталыб джуртундан
Маджалланы кёбюсю,
Табылмайын ёлюсю,
Салавкалада къалды,
Миллет алчысыз къалды.
Сора джуртун тоноугъа,
Къоярыкъланы оноугъа
Салды Къара Урия,
Эм биринчи джулия.
Сора кёб да баргъыичы,
Тау халкъ эсин алгъыичы,

Герман уруш ачылды,
Джакъсыз къалыб Къарачай,
Къадау ташы чачылды,
Таугъа тийди мутхуз ай...
Джамагъатны къобарыб,
Сауут-саба, тоб алыб,
Джаугъа кёкюрек тирерик,
Элге оноу этерик
Оноучула чыкъмалла,
Ичги джауну джыкъмалла.
Кими Гюрджюге къачды,
Кими урунуу ачды.

Къызыл Аскер кёб турмай,
Къышы, джайы чырт талмай,
Джауну къууду, ёлтюрдю,
Хорлам кюнню келтирди.

Урунган халкъ къууаныб
Отун, бичен, суу алыб,
Башлады ишлеб фронтха.

Сора джурт ючюн отха
Кирмей къалгъан кызтеке,
(Юч-тёрт дезертир теке)
Чегетледе къондула,
Халкъгъа, чырмау болдула.

Джер юйледе бек букъгъан,
Власть къайтханында

чыкъгъан

Оноудагъы бир къауум
Колхозну малын, джауун
Кече сайын джашыртын
Юйлерине ашыртыб,

Атын да: «Бандитле
Сюрдюле!..» — деб, ач итле,
Тамадагъа ётюрюк
Актланы ётдюрюб,
Колхоз малны сойдула,
Халкъны сыйын
джойдула.

Чегетлени ариулаб,
Джамагъатны къоруулаб,
Джакълыкъ этер орнуна,
Джануу этиб бурнуна
Къурч перону, къаламны,
Чыкъмагъанлай отоудан,
Чегетледен эм таудан
Сыздыла терс хапарны:
«Кърал болушлукъ этмейин,
Аскер кючю джетмейин
Къартны, джашны —
сау халкъны

Кючлегенд да бу ауруу
Эталмайбыз биз къаруу!..»
Башчы, хыны ышарыб,
Халкъгъа бурду ышанын.
Былай бла джарлы халкъ
Керексизге болду талкъ.

Обурланы отундан
Кенг къысталыб
джуртундан
Халкъ гюнахсыз
сыгъылды,
Ичер керекли сууундан
Ненча таулу сыртындан
Азияда джыгъылды...

Джаназысыз къатышла
Кёб адамны салдыла
Бек сай къазыб къабыргъа.
Талайы къайтмай къалдыла
Чыгъа кетиб тамыргъа.

Джашларыны урушдан,
Ычхынганча тай къушдан,
Бек аз кесеги къайтды,
Халкъына салам айтды.

Окьюу, билим алыргъа,
Халкъла тенгли барыргъа,
Амал болмай окъургъа,
Халкъ ушады сокъургъа.

Тыбырлары болсун сай
Обурланы. Къарачай
Къалыб хашген оноугъа,
Къалды зорлукъ тоноугъа.

V.

Энди бюгюн къарасакъ,
Сагъыш этиб ойласакъ,
Бюгюн халны юсюнден,
Келмесе да кючюнден

Быстырчы сёзден къоркъуб,
Ёрге-энишге джортуб,
Заман бауур къозгъалтыб,
Адетлени къозлатыб,

Бир-бирине зришиб,
Къалын, берне этишиб
Кюрешелле джарлыла,
Быстыр, хабчюк джанлыла!..

Эркишиси болмайын
Урушургъа, тыяргъа,
Чырт кечмеклик салмайын.
Къабларына джыяргъа...

«Къарачай къыз окъугъан,
Стол джанында олтургъан,
Кёрмегенбиз, уу-аллах!» —
Деб, аллах бла ант этиб,
Эски адетге кетиб,
Санайд палах боллукъгъа,
Къызы барса окъургъа,
Ушаб къалмай сокъургъа.

Джарыкъ окъуу орнуна
Хабджюк джюклеб оюна,
Джелкеси да къарала,
Алтын, кюмюш сыргъала
Къызларына этелле,
Отуз джылны олтуртуб,
Кюбюрню тыкъ толтуртуб,
Сатыб эрге берелле...

Хабчюк, хадек болмаса,
Кюбюр иги толмаса,
Билимни эм илмуну
Таб, эм баш окъууну,

(Сор быстырчы налатха)
Санай эсе бир затха...
Къарынлары ачыла,
Аякълары чачыла,
Эртден, ингир сарнайла,
Гитчелери сакълайла
Уллум къачан кетед? — деб.
Кёзюу къачан джетед? — деб.

Келин келсе тийреге,
Бир сёз табыб бернеге
Джюреклери къанмаса,
Башха амал болмаса,
Быстырчыла тебрейле
Кириб, чыгъыб отоугъа,
Хар бирери оноугъа
Ючден, тёртден сёз къошуб.
Быстыр къайгъы сорушуб
Къалырда деё къоркъуб.

Ала айтханнга къараб,
Джангы джууугъун мараб,
Сагъыш этиб, олтуруб,
Сау къагъытны толтуруб,
Къоймай сауну, ёлгенни,
Юйлерине келияни
Ийед къайын анасы.

Сёз джетмей, юй башчысы
Къараб къатын оноугъа
Къалад хабчюк санаугъа:
— Биз этгенча къызчыкъгъа,

Бизге да ол болсун, — деб —
Чырт кем болмай азчыкъ да
Ёлген сау да толсун, — деб.
Сора иги келмесе
Хар кимге кёл бичгенча,
Берне бирча джетмесе,
Болуб наша ичгенча,
Тебрейдиле ёрелеб,
Сёзню сёзге джёрмелеб:

— Ышаргъаннга кюлмейд, — деб,
Тиге, биче билмейд, — деб,
Къайын киби кёрмейд, — деб,
Чебген тешиб бермейд, — деб,
Анга чебген этди да,
Меннге кёлек этмед, — деб,
Анга хычын джетди да,
Меннге бёрек джетмед, — деб.
Келини ауун алгъынчы,
Бешикге, бир салгъынчы
Сюй суйсенг, андан сора:
«Хайда, джолунг мамукъдан,
Ол дуниянг зауукъдан!» —
Де да ашыр къорат, — деб
Арыкъ сёзню семиртиб,
Тил джауларын кемиртиб,
Бирден-бирге атлатыб,
Сёз болмаса къозлатыб,
Чагъыб агъачны, ташны
Сюйген нохундан джашны
Ёнгелетелле малкёзлю,
Джылан тилли, уу сёзлю
Быстырчыла, сёзчюле,
Чурумчула, безчиле!

Быстыр даугъа эс ийиб,
Тонларын чюйре кийиб,
Джаулаб гырджын къабдырыб,
Джюрегине чабдырыб,
Буз отоуда бузлатыб,
Бир-эки да къозлатыб,
Джюклеб барын бойнуна,
Джукъ да бермей къолуна,
Джаш келини; джылатыб,
Берне ючюн бет атыб,
Былагъа тынгылаб джашла
Къоядыла кенг ташлаб
Сюйгенлерин кёб болмай...
Сабийлерине джыл толмай!..

Берне-бедек амалтын,
Къараб оноугъа къатын
Кёбле къатын къоялла,
Кёбню зыраф джоялла!...
Тынгыласаяг—деудюле,
«Бизбиз адам!» — дейдиле.
Бирге джюрюб кёрселе
Эри бла къатынын:
«Сынарыкъла ёлселе
Джаханимни он къатын,
Гяуурлача!» — дейдиле.

Мени сартын былада
Адамлыкъ шарт бек азды,
Джюреклери суулада
Ийис этген кир сазды!

Саннга санаб кеслерин,
Сёзге ийиб эслерин,

Тер ийиси кетмейин,
Къолу ишге джетмейин,
Сёз ау согъуб джюрюген,
Тил бла элни джюлюген
Бу кир быстырчы къауум
Халкъыбызны баш джауд!...

* * *

Быстыр даудан къутулуб
Бу тот адет джутулуб,
Къарачайны джашлары
Ёхтем кериб къашларын,
Алыб оноуну къолгъа,

Адетни эм джорукъну
Салыб джангы тюз джолгъа
Тауларынга джарыкъ ай
Тиерми экен, Къарачай?

Джахил къалмайын тёлюн,
Бериб окъуугъа кёлюн,
Алыб андан магъана,
Болур кибик багъана
Джетген кюню халкъына:
Къоркъуб турмай артына,
Бир-бирлерин тутарчъ,
Болурму экен, Къарачай?
Болур, болур, къоркъма сен,
Ийнанама анга мен,
Тууарла аллай джашла,
Къызла, акъыллы башла.
Тауларынга толгъан ай
Тиер, хурметли Къарачай!

Ленинполь, 16.IV.57 дж.

КЪАРАЧАЙ БЁРКГЕ

«Къарачайлы атынгы
Билдирген бёрк киесе,
Джюрегинг бла халкъынгы
Джанынг кибик сюесе.

Ехтем кериб къашынгы
Кишиге ал бермейсе,
Бёгек тутуб башынгы,
Аз да мусхам кёрмейсе.
Мыдахлыкъдан толсанг да,
Кишиге харс урмайса,
Переселенец болсанг да,
Къоркъуб, ёрге турмайса.
Атмайса сен атынгы,
Сюесе кеси затынгы,
Къамамайса, сынмайса,
«Тенглик!» — дейсе, тынмайса», —
Деб зийданнга салдыла,
Саулугъуму алдыла.
Алай а мен тюшсем да
Тар зийданнга тутмакъдан,
Ачыу чайнай бишсем да,
Къоркъуб ёлюм токъмакъдан,
Джаш джюрегим къалтыраб,
Бёркюм, сени атмадым,
Джаным ючюн джалдыраб,
Халкъны сыйын сатмадым.
Алгын кийген бёркюмден
Мен абадан бёрк кийдим,
Джамагъатны, халкъымы
Алгындан да бек скойдюм.
Топушайла — «Толик», — деб,
Керим атлы — «Колик», — деб,

Мариямла — «Маша» — деб,
Салихла да — «Саша» — деб.
Азаб чекген зийданда
Джакъсыз къалгъан тау халкъны
Сыйын джойгъан заманда
Тюрлендириб тау атны,
Калкайлагъа бетсиниб,
Тюрлендириб атымы,
Сёлешмедим терссиниб
Джарлы, джакъсыз халкъымы!..

Таулу къыздан атамы
Мен эбзеден, эрменден
Кюрешмедим этерге,
Чыгъар ючюн тюрмеден.

Таулу къыздан туугъанма,
Таулу халкъны джашыма,
Джюрюб келдим Къарачай
Деген атны джашырмай!.

Джетген кюню халкъымдан
Аямадым джанымы,
Тамчы-тамчы берирге
Хаб-хазырма къанымы.

II.

Бар эди аллай бир заман:
Кереклинге деб чыкъсанг,
Таныб кёзден, къашынгдан,
Багуш улу бир джаман
Джолну алыб, бий болуб,
«Документинг? — деб с-руб,
Бёрк тешдирген башынгдан...

Ма, Къарачайлыма мен!» —
Деген назмуму джаздым,
Он джыл «гонорар» алдым.
Юч джылдан юйге къайтдым,
Тенглеген салам айтдым.
Ма бу къыйыя кюнледе
Кёбле элде «тенгледен»
Мени ючюн уялыб,
Джюреклери къыйналыб
Айта эдиле кюлерек,
Бурун тутуб ёргерек:
«Орус тилни устазы,
Уялмайса, къысхасы,
Къыз-мысланы къатында,
«Ушатмаз». — деб тартынмай,
Бурун джахил заманча,
Бир къарангы адамча,
Таулу бёркню, башынгдан
Чырт тешмейин киерге,
Къара мыйыкъ иерге!»..
Не дерсиз экен мынга,
Былай дедим мен анга:
— Чырт уяты-хаяты
Болмагъан мен адамма,
Тот кесмеген сыфатын
Къурч ауузлу къамама.
«Коля» атаб атынга,
Тюкен кепка кийсенг да,
«Къыз-мыз» келмейд къатынга,
Ненча къагъыт ийсенг да.
Бузуб таулу атынга,
Халкъгъа къараб салпынга,
Эбзе этиб атангы,
Кир джагъаса халкъынга!

Уялсаыг сен уял, кѣач,
'Гас бол, кѣора кѣатымдан,
Джетиб Кѣарачай гулоч
Айыргынчы джанынгдан!»

III

Халкѣны инджиуон кѣрюб,
Партиябыз эс бѣлюб,
Элли алтынчы джылы
Кѣууанч апрель айда,
Чыгѣыб тылпыуу джылы,
Белгили этди хар кѣайда:
Халкѣгѣа терслик джетгенин,
Тюзлей азаб чекгенин.

Элли алтынчы джылны
Сыйлы: август айында
Бютеу миллет бир болуб,
(Мен да барем джыйында)
«Джуртха, джуртха!» — деб, кѣобуб
Тилегени тау халкѣны
Кѣабыл болду башыедан.

Джетинчини джазындан
Халкѣ тебреди башлаб
Ата джуртха кѣчюуню,
Кѣум Азияны ташлаб.

Кѣайтды сыйы тау халкѣны,
Атды юсден кир атны.
Сора ол кѣауум джашла
Кепкаларын атдыла,
Танабашла, кѣойбашла
Тау формагѣа чабдыла.

Мещан къауум хар къайда
Эниклерге ёчдюле,
Чыгъармед деб бир файда
Таулу бёркге кёчдюле,
Къара мыйыкъ ийдиле,
Кийиз бёркле кийдиле!

IV

Джетген кюню джарлылыкъ
Халкъгъа, бир къауум

сатлыкъ

Тюрлендириб атларын,
Аталарын, халкъларын.
Таудан, тюзден этгенле,
Андан-мындан дегенле,
Хлкъны сыйын сатханла,
Андан ашау табханла,
Миллет сыйын

джойгъанла,

Кетмегиз деб айтханла,
Заран хапар джайгъанла.

«Гюнахсыз!» — деб

эштгенлей,

Халкъны къайтыб

кёргенлей

Тюлкю тери джабдыла,
Халкъдан алгъа чабдыла
Ата джуртха тояргъа,
Энтда халкъны

джояргъа,

Ары оракъ, бери чалкъы
Тот иннетли обурла!

Талай заман арадан
 Ётуб, акъланыб къарадан,
 Сыйы къайтыб Къарачай
 Джетинчини джазында,
 Джунчурбуз деб къарамай,
 Джуртха тебрер заманда,
 Бир кюн келе тургъанлай,
 Иги эслеб къарасам,
 Бёркге ыйлыкъгъан адам,
 Чечен бёркню джалпагъай
 Кийнб, чырай, къууат салыб,
 Халкъын суйген бет алыб,
 Талай элчи къарачай
 Къартны, джашны ичинде,
 Келгенича кючюнден:
 «Анда алай айтдыкъ да,
 Къыргъыз ЦК-гъа

бардыкъ да! —

Деб агъарта тургъанлай,
 Атлаб барыб къатына:
 — Эй, Мишка! — деб атына,
 Къашны, башны къаралтыб,
 Къартны, джашны, къаратыб,
 Ачыуланыб мен айтдым:
 — Таныялмайма, антым,
 Тюрленгенди сыфатынг.
 «Кетген болмаз эсингден,
 Уялтыргъа бёркюмден
 Ол кюн умут этгенинг,
 Не джууабла эштгенинг?
 Нек кийгенсе энди сен,
 Кесинг болуб меннге тенг,

Тартынмайын, буюкъмай,
Ол кызыладан ыйлыкъмай,
Тик чснчайтыб къашынга,
Чечен бёркню башынга?!
Къара джерден къарады
Сени уятсыз бетинг.
Джюрегими джарады,
Хамелеон адетинг!
Эсингдемиди сени
Алтынчыны май айы,
Къыргъыз ЦК-гъа джыйыб:
«Стол берибиз», — дегени?
Сохта джашла эм кызыла
Къалмайыкъ деб къыргъызлаб,
Салмай джанларын артха,
ЦК-гъа, тилек къагъытха,
Къоймай кичи, тамада
Къол салдыргъан заманда
Сиз да болуб бир къауум
Елмей къалгъан аз сауун
Сёз бла алдар муратда,
Талас, Грозный эм Токъмакъ
Къоймай, кийиниб омакъ,
Айлакиганла кюрешиб,
Тюлкю тилде сёлшиб.
— Къут къалмагъанды джуртда,
Совсем джукъ джокъду анда...
Область этелле, — деб мында?!
Энди уа? Энди уа сиз
Башха тери кийгенсиз,
Къарачайны суйгенсиз!»
Алай а миллет сизни
Билгенди кчигизни.
Тыгъарыкъды тот мизни
Табаныгъызгъа сизни.

VI.

Айтчы, бёркюм, «тенглеге»,
Къаллай, неллай джерлеге
Атмаз ючюн башымдан,
Узакъ, узун джол салыб,
Къолла, бутла бек талыб
Тер акъгъанын къашымдан!..

Энди джокъду бюсюреу
Сени кука кийгеннге,
Озгъанында кюкюреу,
Къара мыйыкъ ийгеннге...
Айтчы бёркюм, былагъа
Джартылыкъла толургъа,
Толу таулу болургъа,
Энтда мещан къауумгъа,
Булут керекча джауумгъа,
Тура туруб бир арада
Бёрк кийгенден сора да,
Керекди тин байлыгъын,
Тауун, тюзюн, джайлыгъын
Бирча суююб джакъларгъа,
Сатлыкълардан сакъларгъа!..

Ленинполь, 24.VI.1957 дж..

Д Ж А З

Къыш шаушалыб, кюн джылыныб,
Джер къозгъала башлайды,
Бети-къуту да джарыб,
Чыммакъ тонун ташлайды.

Бетджанлада къар эрийд,
Тютюн этиб, чарс этиб,
Джазгъы джылыу сууукъну
Башлайд сюрюб, тас этиб.

Буз тюрюнден чыгъыныб,
Шоркъулдайла суучукъла,
Кёк кёгериб, томалыб
Тебрейле тал булчукъла.

Чегет бауур джерледе
Къалгъан-булгъан къарчыкътла
Ууакъ-ууакъ этелле
Ырхычыкъла, балчыкъла.

Башлагъанды джер къозлаб,
Сууукъ джылыудан къаныб.
Чагъадыла джанкъозла,
Кёзлери кюннге джаныб.

Кюнбетледе, сыртлада
Гелеуле кёк джашнайла.
Андан тоуб чыбчыкъла,
Джырла джырлаб башлайла.

Къанатлыла къууаныб
Джаз байрамын этелле.
Ийнар айта, джубаныб,
Кеч ашхамгъа джетелле.

Бютеу джанла къозгъалыб
Башлайдыла тёллениб,
Ишге-кючге, хар неге
Киришелле кёллениб.

Гюрюлдеуюк, 1958 дж.

А Л Г Ъ А

Совет власть чыкыгъынчы,
Патчахлыкъны джыкыгъынчы
Тургъанса кюн кёрмейин,
Патчахлыкъ джол бермейин
Окъуб ёрге ёсерге,
Джахилликни тешерге;
Базыб базыкъ белине
Зорлукъ этиб джеринге
Тургъанд, кьоймай
джарыргъа.

Алгъа, Къарачай, алгъа!

Энди бюгюн халкъланы
Ичлеринде джокъланыб
Кеси ана тилинде,
Шам джуртунгу ичинде,
Алимликге кенг джолла
Ачылдыла школла,
Окъуб билим алыргъа,
Совет джолну барыргъа,
Мелхум джашау салыргъа,
Алгъа, энди, терк алгъа!

Алгъынча джахил тюлсе сен,
Хар бир иште пилсе сен,
Кёрген бек кёб ишлени.
Хар не тюрлю тиллени.
Къарангылыкъны кысдаб,
Кеслерича бек уста
Окъуб билдинг, юрендинг,
Чыгыб эркин, кенг джолгъа.
Алгъа, Къарачай, алгъа!
Преграднада, Лабада,
Уруп сууу табада:

— Джерлерингде бурунгу
Энди кесинг урунгу! —
Деген власты кючюнден,
Зорлукъ кетиб юсюнден,
Элле, джуртла салгъанса,
Къууанч кюннге чыкъгъанса,
Ачылгъанды джол алгъа.
Алгъа, энди, терк алгъа!

Есдюр хар не байлыкъны,
Кебейт джалны, айлыкъны,
Малны багъыб, семиртиб,
Ташкёмюрню, темирни
Тауларынгы тэшюнден,
Келгенича кючюнгден,
Изле, кюреш, алыргъа.
Джарыкъ джолну барыргъа
Ачылгъанды джол алгъа.
Алгъа, Къарачай, алгъа!

Аман тюлдю малчылыкъ,
Ара иште алчылыкъ,
Алай а джер сюрюнюю,
Техниканы билиуню,
Магъаданны къазыуну,
Илму шле джазыуну
Эндиги ёсген джашха
Санайма мен эм башха.
Кюреш илму салыргъа.
Алгъа энди, терк алгъа!

Джерден чыкъгъан байлыкъгъа
Тенг болмагъанд бир байлыкъ
(Арбаз тенгимд
джайлыкъгъа)

Эмда тюлдю болаллыкъ.
Заводлада, джердеди,
Фабрикледед, кёлдеди
Хар байлыкъны уллусу
Болгъанга баш илмусу.
Тырмаш илму алыргъа.
Алгъа, Къарачай, алгъа!
Алгъа, алгъа, Къарачай!
Озмасынла ыйыкъ, ай,
Къатдырайыкъ белленни,
Джашнатайыкъ элени,
Кёб этейик малланы
Агъачларын, санларын,
Окъуб билим алайыкъ,
Халкъла тенгли барайыкъ
Алгъа мелхум джашаугъа,
Алгъа, Къарачай, алгъа!

Элтаркъач, январь, 1958 дж.

М А Р Т

Февраль айгъа отуз кюню толу толмай
Аны ичинден джылы март къарайды,
Кюнню созуб, сууукъ къышны кёб турмай
Аягъындан чалдыу этед, марайды.

Къыш суукъну март джылыу ёлтюрюб,
Къояд къарны таныгъыулу аздан-аз,
Кёк байракъны бек мийикге кёлтюрюб,
Къууандырыб кириб келед кём-кёк джаз.

Алгъы бурун кабинетге, конторгъа,
Андан чыгъыб станлагъа киреди,
Ишчи, элли, тюз урунган халкълагъа
— Джаз келед!—деб къууанч хапар береди.

Элтаркъач, 1958 дж.

КЪАРЫЛГЪАШЧЫКЪЛА

Мен башында, ала тюрюнде,
Тюрюнде дегеним — тюр юйде—
Кюрешибиз хар дайым кюнде
Хар ким кесине ишлеб уя,
Келгенича къарыудан, кюнден
Тюк-джам, таш-агъач,
топракъ джыя.

Бир кереге топракъ кёлтюрюб,
Экинчиге чёбчюкле келтириб,
Кюнден-кюннге ишни ёсдюрюб,
Экеу-экеу кюрешедиле.
Джыр бла джюреклерин
билдире,
Суймекликден сёлешедиле.

Акъ тёшло, кызыл уууртчукъла,
Тюпне-тюз айры къуйрукъчукъла,
Нечикди сизде умутчукъла?
Уячыгъыгъызда джашаргъа,
Ёсдюрюрге сау балачыкъла,
Сора кыбыла таба учаргъа!

* * *

Ой, толсун иннетигиз сизни,
Кёбейтигиз миллетигизни.
Ма сизнича атабыз бизни
Джашаргъа деб юй салгъан эди,
Анам асыраб сегизни
Бу юй насыбдан толгъан эди.

* * *

Атам Москва каналда кьалды,
Тюз аджал экисин алды—
Джауума да аджал силкинсин
Экибизни джутду кьазауат,
Азияда кьойдукъ экисин,
Экибиз кьайтдыкъ сау-саламат.

* * *

Ушамасын бизге чотугъуз,
Джукъланмай суймеклик отугъуз,
Илинмек аджалсыз кьоркьунчуз,
Кьартлыкъгъа джашагъыз биргелей,
Балаларыгъыз сау-эсенлей!

Кёб да турмай уячыкъдан
Бир кёбген кёз кьымыжачыкъла
Атачыкъ бла аначыкъгъа
Татлы тилде джюулдедиле,
Кенг сарысыман ауузчукъла
Кьуртчукъла излеб керилдиле.

Бу эки къара къанатлычыкъ
Кече, кюн да табмай
чырт тынчылыкъ,
Неда кьуртчукъ,
неда кьамыжакъчыкъ
Келтиредиле балалагъа.
Угъа кетсе бир
къарылгъашчыкъ,
Бирчиги къарайды алагъа.

Сейирдиле ана джюрекле:

— Балам болур да—деб керекли

Хыр-хыр этиб, болуб кёкюрекли,

Джюрюйдюле ишлеб чабханлай,

Таймай балалагъа сескекли:

— Не болду экен? — деб къроркъгъанлай.

Бетджанчыкъдан къараб туруб,

Келгенни кёргенлей ёшюн уруб,

Олсагъатлай къууугъунну къуруб,

Къарауулчукъ учуб кетеди:

Кёб турмайын бир талай болуб,

Къарылгъач «аскерчик» джетеди.

Кёкню джабад дер аскер» джетиб,

Хахай, къуугъун, кычырыкъ этиб,

Джауну джунчутуб, чиркитиб,

Мукъулатыб алайдан кысдайла.

Бу хорламны къууанчын этиб,

Къууанч учууаны башлайла.

Кёб да турмайын балачыкъла,

Къанат юслери къарачыкъла,

Къанат тюблери алачыкъла,

Абаданчыкъла боладыла.

Учууда къата къанатчыкъла,

Арбазда эркин ойнайдыла.

Эх, заманыгъызды, ойнагъыз,

Къууанч этгенден тоймагъыз,

Бир-биринги атыб кьоймагъыз,
Атханны джунчуулукъ джокълайды...
Бир-биригизге хыны болмагъыз,
Хыныны джангызлыкъ сакълайды...
Гюрюлдеуюк, 1963 дж.

Б А Л И Й Ч И К

Сынаб турсанг, табигъатда, джашауда
Хар нени гитчеси, джашы ариуду...
Чапракълары мыдах джукъланыб саудан,
Салгъан балий терекчигим ауруйду.

Джыйырылгъан чапракъларын тюз этиб,
Буршуларын ариу ачыб къарадым.
Къарасам а—джазыкъланы тюгентиб
Баргъан кёб минг джюджюлени санадым.

Суу шкок бла, дарман бла сауутланыб,
Терекчикни къуртун-битин мен джуудум,
Сора ма ол кюнден башлаб, тин алыб,
Терекчик джангыдан дуниягъа тууду.

Мен кёб терек салыб, къырдым джюджюсюм,
Джашауумда келгенича кючюмден...
Амма, аллахны хашгенин, худжусун
Киши кыстамайд мени юсюмден...

Гюрюлдеуюк, 1962 дж.

КЪОЙ ЧЫПЧЫКЪ

Джазны бурнун таб мараб,
Узун бурун, тум-къара,
Тюз чыпчыкъдан абадан,
Къыбыла джаны табадан
Юйлю чыпчыкъ келеди,
Джылыу кечигиб баргъан
Кенг тюзлеге, таулагъа,
Ненец, Коми элlege,
Узакъ Сибир джерлеге
Джаздан салам береди.
Тюрлю-тюрлю миллетли,
Къара шиили, акъ шинли
Къызчыкъла бла джашчыкъла
Бек суйюнюб,

тансыкълаб,

Бу чыпчыкъгъа тубейле:
Кёзчюклери да джарыб,
Тохтамайын чырт арыб,
Ишчи къан эм кёл алыб,
Мангылай терлеб,

къадалыб

Анга уя ишлейле.
Къой сюрюню джанындан
Ары-бери таймаздан
Ол чыпчыкъчыкъ

къадалыб,

Аяу салмай джайылыб
Малны джауун къырады.
Аны ючюн ол чыпчыкъ
Къарачайча «Къой чыпчыкъ»
Деген атны алады.

Гюрюлдеуюк, 8.III.1962 дж.

Т А М Ч Ы Л А

Кюн таякъла кыйыкъ тийиб
тургъанлай,
Пионерле дауурбазны ургъанча,
Уллу-уллу, джылы-джылы тамчыла
Къанджалбаш юйге тоб-туб деб тамдыла.
Бир минутха бир-бирине къошулуб,
Бир-бирин ышырыгъа болушуб,
Ууакъ-ууакъ ырхычыкъла саркъдыла,
Щоркъаладан чыккырлагъа акъдыла.
Кёк кырыдыша, гардоша эм нартиухде,
Джылтыралла ала, джаухар бюртюклей
Джолда баргъан таулу кызыны джетдиле,
Къашын-башын, чачын уппа этдиле...
Джетиб бойнуна, кыйнуна, бетине
Чебгенин джабышдырдыла этине...
Онгсунгандан джур кёзлерин ол джумду...
Эринлерин тамчы тутаргъа бурду.
Мени кёрюб, сымсиреди,
къолларын кёкге тутду...
Хар бир инсан, хар бир джан эм хар зат
Тюрлендирди, джангыртды келбет, къууат.
Джол джанлагы букчуларын атдыла,
Гоккаланы кёзчюклери джандыла.
Силкиндиле сыртда мюрзеу сабанла,
Къууандыла уллу, гитче да джанла.
Къанатлыла джырлаб, къанат силкидиле,
Къартла; «Тауда марал къозлайд!»—
дедиле.
Уллу-уллу джылы-джылы тамчыла,
Къоркъутмайын, кийдирмейин джамчыла,
Тойдурдула сыртны-къолну, ёзенни,
Толтурурча уруну, гёню, гёзенни.

АМАН ЭР БЛА АМАН КЪАТЫННЫ ШАРТЛАРЫ

Эх, эринчек болса эринг,
Юсюнгден кетмез юс теринг,
Тауусулур этинг, теринг.
Кёлеклик этер чебгенинг,
Тылпыуунг болур палтонунг,
Болмаз биченинг, отунунг,
Къолтугъунг болур улоуунг,
Къурумаз гырджын джылауунг.
Эринчек болса къатыныг,
Эшикде къалыр алтынынг,
Татымаз джукъгъа табханынг,
Бурнуунгдан чыгъар къабханынг,
Джууулмаз кийген кийминг,
Джукъланыр билген билиминг,
Сюртелмез ол кёз хымилиг,
Келмез юй бийчемди деринг.
Хомух-матух болса эринг,
Тоюнмазла сабийлеринг,
Джабылмайын юсчюклери,
Къабды, къабларыкъ-эсчиклери,
Тенглерине сукъланырла,
Лагъымлыкъгъа турмушха,
Эртде урулуб джумушха
Ёселмезле, джукъланырла.
Болумсуз болса къатынынг,
Калеклеб кетер алтынынг,
Джыйылмаз джерге себгенинг,
Татымаз юйге этгенинг,
Мардалаб, къарылаб джоялмаз,
Артагъа джукъну къоялмаз,
Джууукъну, тенгни туталмаз,
Берелмез джукъ, не алалмаз.

Хауле хали болса эринг,
Кюерле джаш ёпгелеринг,
Зийнада болур фатары,
Къабакъдан чыгъар хапары,
Болмайын къалса тартары,
Келмез юйюнде джатары,
Бир ичер мадар табхынчы,
Акъбоюндан бир тартхынчы
Тамам мыйыгъа чабхынчы,
Ёлкючю ызын къурутмаз,
Чочхача солуб джатхынчы.
Бир джерде халал урунмаз.
Этмеген иши чырт къалмаз,
Аманлыкъдан башын бурмаз
Гудулукъ ишге джетгинчи,
«Къонакъ юйде» бир чёкгюнчю!
Огъурсуз болуб къатынынг,
Ауузсуз болсанг, джабылдынг:
Тийрени, эли къаратыр,
Урмай санынгы къанатыр.
Аиангы юйден къоратыр,
Итни ыйлыгъын сынатыр,
Джууабчы болур сабийинг,
Ырхымдан толур джюрегинг...
Къатын кёл болса уа эринг,
«Къысырла» алдаб кёзлеринг
Сенкилчек болур джюрегинг.
Келгенден берне тонаучу,
Къауум болур да оноучу,
Балангы ёксюз къоярла,
Джашау насыбын джоярла,
Дагъыда бирни соярла.
Къатын алырла, къыстарла,
Адамлыгъын асырарла,

Саналмаз ахыры джукъгъа,
Ушар оджакъ сюртген бушдукъгъа.
Эм артында балалары
Танымазла аталарын,
Ёлсе къайгъырмазла анга,
«Борчу», — демезле, санаб саннга!
Уятсыз болса къатынынг,
Ойнама анга къатылыб:
Адамымды деб къарамаз,
Чючгюргенине санамаз,
Ата-бабангы тойдурур,
Аягъынг келсе, джойдурур,
Къошулуб аракъы тартар,
Таб джастыкъ сыйынгы сатар.
Бир сёзюнге минг сёз айтыр,
Джюз арт бурур да, джюз къайтыр,
Орамда сёгюб сёлешир,
Сыйынгы джелге юлешир,
Джауларынг бла шох болур,
Ишинги арты пох болур.

Гюрюлдеуюк, 1963 дж.

КЪОЗ ТЕРЕК

Суу ызында суу ташладан мен ташыб,
Арбазыма тиздим, къагъыб эм басыб.
Гинасуугъа бойсундула кёб чунгур,
Асфальт салдым тохтамазча чырт джангур.
Джылла ётюб, кюнлеринде бир джазны
Ортасындан сыйдам асфальт арбазны
Лобан ургъан забачыкъча кёрюндю.
Тамашагъа мени эсим бёлюндю.

Танылмайын тереклиги, ханслыгъы,
Акъ резинчик—хакъ билине джашлыгъы—
Уллу кюрешде, тохтамайын чырт арыб,
Чыкъды асфальтны хорлаб, кенг джарыб.
Сейир! Аны асфальт бла кюреши,
Кюрешде да аны ууакъ юлешиб,
Кесек бусакъ, умур-чумур сындырыб,
Чыгъыучугъу, кюннге кёзюн джандырыб.
Джыйышдырыб къазыкъ, чыбыкъ керегин—
Джерни келечисин—сейир мёлегин—
Сынаргъа деб, резикни тёгерегин,
Габдешчикча ариу эшиб бегитдим,
Юсчюгюне сууукъ суучукъдан бюркдюм.
Резик кюн-кюнден ёсуб, чапракъланыб,
Терек болгъанындан белги берди,
Джарыкъ дунягъа тамам джутланыб,
Тамыр ийди, чапракъ, бутакъ кенг керди.
Джылла ётиуб, ауушунду кёб январь,
Къоз терекни урду талай джангур, къар;
Бештау джелле, тёбеннгиле бюкдюле,
Талай кере чапракъларын тёкдюле...
Къоз терекни салжъынында энди мен,
Ишден къайтсам, олтурама, солуйма.
Ингир ала кёб джыйылыб джууукъ, тенг,
Мен алагъа ана тилде окъуйма.

Гюрюлдеужк, 1964 дж.

ХЫРТЛАУ —
ДЖОМАКЪЛА

БУЛБУЛ БЛА ГУГУРУКГУ

Чегет Айю чегетде
Кёре туруб кёгетден
Булбул ауаз эшитгенди,
Эси анга кетгенди.
Ауузундагъын унутуб
Чайнаб иерге джутуб,
Къарылгъанды, къан къусханд.
Ачыуланыб Джюйюсхан
Аны эрши кёргенди,
Юч, төрт сылтау табаргъа,
Тар зийданига атаргъа
Къушха буйрукъ бергенди.
Татлы тилли тюлкюню
Ийгенди экинчи кюню.
Гугурукга: «Келсин, — деб—
Мында ауаз берсин», — деб.
Чегетчиле бу ишге
Уллу сейир болгъанла:
— Булбул орнуна Гугурук
Боллукъмуд? — деб соргъанла.
Азау тишин джашырыб,
Айю къашын кергенди,
Мыйыкъ тюбден ышарыб,
Былай джууаб бергенди:
— Булбул этген джырланы
Эштиб, ангылаб халланы
Джанууарла

Елтюрюрле, бууарла.
Гугурукга, ангысыз,
Аямай тамакъ танкысын,
Чачын кызартыб омакъ,
Къычырса бошлаб тамакъ:
Танг атханын билдиред,
«Иш сакълайд!» — деб эсгертед.
Тамбла, тамбла ашарын,
Таурухдача джашарын,
Кюзгюдеча кёргюзед.
Аз болса да магъана
Джырларыны ичинде,
Аны иши багъанад
Мени тутхан ишимде»...

* * *

Джыры ючюн ол Булбул
Тар зийданда термилгенд.
Саугъа ала джырына,
Гугурук да семиргенд.

Фрунзе, 1953 дж.

КЪОЙЧУ КЪАБАН

Джанууарла патчахы Аслан
Хар тюрлюден бирерни аслам,
Джыйыб, болмай аз да тыйылыу
Айтханды, ачыб джыйылыу:
— Амалсыз къараллыкъ затла:
Къойдан толгъанла биягъы чатла,

Сояргъа бурунча тойлагъа,
 Сюрюучю керекди къойлагъа...
 Кандидатха Айюню,
 — Амантишли Бёрюню,
 Къайырыучу джелкени
 Кёрюзгенле Текени...
 Эмда айры туякълы
 Салпы къулакъ Къобанны
 Сёз алыб Асландан, айтханд Тюлкю:
 — Чыкъгъанды болмагъан джер джерден
мюлкю,
 Соругъуз ата-бабасын къазыб,
 Къабандаи маджал джокъду былада.
 Сёлеширикме мынга мен базыб,
 Талада
 Не табханында кемиртир
 Кесича да семиртир.
 Баш кёлтюрюб къарамайд,
 Кирден ийис ангыламайд...
 Ушамаса да бурну, джаягъы,
 Ушайдыла къойгъа тёрт аягъы.
 Джумар-джуммаз кёзюню,
 Эки этмей сёзюню,
 Тындырырча тоюнгу,
 Къошдан сүйген къоюнгу
 Берликди союб,
 Иерикди джоюб!...
 Себеби: ол эт ашамайд,
 Эм къойлача да джашамайд...
 Салсагъыз а Айюню, не Бёрюню,
 Сюрюу юркер, кёзге эрши кёрюнюр.
 Теке? Теке къаягъа тизер,
 Сизге да бек аз затны юзер!...
 Ийиб Аслан Тюлкюге къулакъ,

Болса да Тонгуз Салпы тумакъ,
Аны сюрючюге салгъанды.
Сюрюуден да бошаб, ахырында
Тонгуз кеси джангыз къалгъанында,
Аны терисия да алгъанды!...

* * *

Тюшсе Салпы оноугъа,
Къояды къошну тоноугъа —
Барды нарт сёзю бек эскиден:
— Теиггерейд,—деб,—Тонгуз башы!
тебсиден!
Фрунзе, 16.V.57 дж.

КЪАРА СУУ БЛА КЪУЛАКЪ СУУ...

Бир атламдан кенгирек,
Кёкден бозгъа дженгерек,
Кире-кире сазлагъа,
Тюк тюшюрте къазлагъа,
Къулакъ суучукъ агъа эд.
Узакъ болмай боркъулдаб,
Ташны джарыб, шоркъулдаб
Къара суучукъ чыгъа эд.
Талай джерни къошулуб
Баргъандлыкъгъа шех болуб,
Бара эдиле къатышмай..
Суугъа келселе джанла:
Хайыуанла, инсанла —
Къулакъ сууну джаратмай,

Атлаб, озуб Къулакъ суудан,
Иче эдиле Къара суудан...
Сейирсиниб Къулакъ суу
Берек Тенгине соруу:

— Бу терс ишге

джюрегим

Къыйналады, нёгерим.

Булутладан, хаудан
Джаууб, эриб тауладан
Башлайма мен суу алыб.

Кюн тубюнде джылына,
Ырхыладан сыйлана,
Джауун аулай хар затдан—
Таудан, чегетден, чатдан—
Саркъама мен джол салыб.
Ичген, ашагъан зшым
Хар нени джаууд, башыл.

Къыйынлыкъ кёрмей джюрек,
Келеме ёсюб бёгек,
Джалкъаны тик къайырыб,
Таудан ташны айырыб.
Сен а джанынг сагъылыб,
Тамагъынга тыгъылыб
Чыкъсакъ да джер ичинден,
Атлаб кетмей юсюнгден
Сени сыйлы кёрелле,
Тохтаб сенден ичелле.

Ангыламайма муну мен,
Некди былай, айтчы сен...
— Да айтайым,

къарнашым,

Тюзге кёлюнг къалмасын.
Ол палахны эм башы:
Аулаб неки да кир башын,

Хар неге да узала,
Келгенингди гузаба,
Бет тюрсюнюнг бозара.
Ангынг джетмейди сени
Бозлугъунга: «Кирд! — дерге,—
Тазалагъан хар нени
Ол сен къркыгъан джерд» — дерге
Дейди анга Къара суу.
Ачыуланыб Къулакъ суу
Тартыб аны ичине
Къатышдырды кесине.
Амма зарланганлыкъгъа,
Эм къатышдыргъанлыкъгъа
(Зар насыбха къошулмайд!)
Иш аны бла бошалмайд.
Башлы, тюблюле бола,
Зыгыры тюбге къала,
Кюрешде суу сюзюлдю,
Тюбюнде таш кёрюндю,
Адам, неда ичерча,
Таб кимге да теджерча.

* * *

Джюреклери этиб тарлыкъ
Бирледе джюрюйдю бу зарлыкъ.

Амма не келсин,
Зарлыкъ не берсин?

Кир тазаны хорламайд,
Етюрюк иш онгламайд.

Фрунзе, 1957 дж.

КИШТИК БЛА ДЖЕРМЕ

Эртде, эртде, бек эртде
Тау эллени биринде
Бир къарт таулу кишини
Болгъанды бир Киштиги.
Хата этиб тоймагъан,
Кёз кёргенни къоймагъан.
Мараб джюрюб бир кюнню
Гёзенине бир юнню
Кече бла ычхынганд,
Кёб сауутну санагъанд...
Тангы башы аз джарыб,
Олтургъанлай ол арыб,
Къабыргъагъа къагъылыб,
Тургъан чюйге тагъылыб
Джёрмелени эсlegend,
Эси кетиб эсlegend.
Мухар Киштик сукъланыб,
Джёрмелеге джутланыб,
Къабыргъалагъа чынгай,
Амалсыздан джер тырнай,
Кёб дыгалас этгенди,
Эбин табмай чёкгенди.
Эрнин, бурнун бош джалаб,
Джёрмелеге терс къараб:
— Кирли Джёрме!—дегенди.

* * *

Мында айтылгъан оюм:
Джетелмесе джукъгъа бою
Бир къауум

(«Былагъа тубесин джауум!»)

Аман чѣбге атадыла,
Атла-бетле атайдыла...

Ленинполь, 1957 дж.

КЪАУДАН БЛА КЫРДЫК

Хар зат джазгъа чыкыгъанды,
Джерге джылыу къакыгъанлы,
Кѳрюнгенди Чал Къаудан.
Къоркъуусуз болуб джанына,
Батырлыкъ кириб къанына,
Къакыгъанында джел Таудан,
Баш саулугъун азыныб,
Быттыр кючге базыныб,
Умут этгенди Къаудан,
Чилле джибек джурунча,
Чайкъалыргъа бурунча
Къаратыб халкъны саудан!...
Алай а
Тургъан башы къакъ къуруб
Къалгъанды ёрге туруб.
Мыдах болуб, эс кириб,
Кырдыкны кѳк кѳгериб,
Ол къараса эсгериб,
Бутдан чалыб, тебериб
Келгенин кѳрюб, Къаудан
Ёлюсаусуз болгъанд саудан...
Алай болса да къуубаш
Гоммайланыб, тюйюб къаш,
Тирилрге кюрешиб,
Кѳргенд ёхтем сѳлешиб:

— Къара, Кырдыкга, къара,
Болгъанына джан джара...
Хо, ма насыбынг алай,
Билirse къарай, смарлай!...
Джер ючюн тиреб тешюнгю
Эздирликсе кесинги!—
Деб, кючюн джыйыб саудан,
Умут этгенди Къаудан
Кёк Къырдыкны тыяргъа,
Басыб джерге джыяргъа.
Алай а джаш, кёк Кырдык
Этмей джахиллик, джашлыкъ,
Таяна ана джерге:
— Тюзд айтханынг. Джакъларбыз
Джерибизни, сакъларбыз
Сыйын, тутуб бек ёрге —
Дегенди да Къауданига,
Эрише кетиб анга,
Тюз джанындан чыкългъанды,
Чалыб джерге джыкългъанды!..

* * *

Мында айтылгъан оюм:
Къуруб къалыб аз мыйыкъл,
Чыкълмай эсе чырт сыйынг,
Акълартын орун къоюб
Чыкъл чотдан,
Джетдиргничи къызгълан отдан!
Джашау джорукълду,
Адетди бурундан
Джанигы эскини
Тюртгени орундан.

Ленинполь, 21/VI—57 дж.

УЗУН «И» БЛА КЪЫСХА «И»

Бир кююю кеч, ингирде,
Харифлени ичинде
Чыкыгъанды уруш, кыаугъа,
Эштилио тюзге, таугъа.
Узун «И» бла Кыысха «И»
Атыб адеб, намыс, сый
Тебрегенле джыртышыб,
Эзиу, джагъа тартышыб,
Джан тартыб, ауур солуб,
Баш джаулары бу болуб:
— Харифлени ичинде,
Келгенича кючюнден,
Меннге кыаршчы бунт ачыб,
Сыйымы джелге чачыб
Айланаса, билгенме,
Мен да тилни бергенме...—
Деб Узуннга Кыысха «И»
Махтанганды, тартыб сый, —
— Аз болса да билимим,
Сенден узунду тилим...
Менсиз, айтчы, сынга иш
Тынамыды, тюшмей тиш?
«Ты-И!» — деселе, тыяма,
«Джы-И — деселе джыяма
Тар зийданнга тутмакыгъа,
Батдырама батмакыгъа,
«И-И — дегинчи иймейме,
Чырт джан тынчылыкъ билмейме.
Ма мен аллын тыйганны,
Тар зийданнга джыйганны,
Джигит эсенг, ийчи сен,
Кесинг бол да меннге тенг!

«Би—айтдынгы билмезле,
«И»—деб кьойсанг иймезле.
Сенден азмы сюеме
Мен харифле халкьымы?
Сенден кьаты билейме
Орагьымы, чалкьымы...
Сен а сатлыкьгья санаб,
Излейсе кетсем джанлаб...
Ачыкь харифге тергеб,
От хоншунгча кьрмейсе,
Узун тилими эслеб,
Меннге тынчлыкь бермейсе...
Кьысха «И»-ге тынгылаб,
Тохтамазын ангылаб,
Этмей аны хатерин,
Узун берди керегин:
— От хоншумса, джокьду сьа,
Айтайымчы, сен бир тьз:
Дунияда хаух болум
Тюрленгенлей азчыкьда,
Джылан кьабын джаз чыкьда
Атхан кибик сен болуб,
Атаса сен теринги,
Таньтмазгья энинги!
Тунакыла аллында
Санадаса ачыкьгья,
Ачыкьланы кьатында
Тунакыса ачыкьдан!
Харифлени ичинде
Оракь бла чалкьыса,
Ачыкь таууш кьрсенг а
Еппе-ьре талкьыса!
«А»-гья кьошулуб «Я» болуб,
«Э»-ге кьошулуб «ИЕ» — болуб

Айланган бир джюрюксе,
Эл таныгъан жюлниксе...
Хариф элге кюлкюсе...
Кертид, узунду тилинг,—
Ким да таныгъан энинг!
— Ол от хояшум болад!—деб,
Хар кюн тюбей турад!—деб,
Сениге тенг болуб, мыйыгыз.
Къалай болмайым сыйсыз! —
Деб Къысханы кёзюне
Чабдыргъанды кёлюне.

* * *

Къысха «Й»-ге ушагъан,
Тил бла адам ашагъан,

Амантишле!

Хар бир Хариф, хар бир Сёз
Болсун сизге сиз тёзмез
Къызгъан тишле!

Элтаркъач, 1958 дж.

ТАЛГЪЫР МАКЪА

Уруш бола тургъанд да,
Джаугъа тиймей, учханд да
Джюзген бомба Макъа Кёлге тийгенди,
Джугъун къоймай чагъыб, чачыб ийгенди...
Юйсюз, кюнсюз джарлыла
Къара джерде тургъанлай,

Джер бузлагъанд бир кече
Къышхы сууукъ ургъанлай...
Къырылгъанла ууакъла,
Сууукъ чабыб ёпкеге,
Зарауатлыкъ джетгенди
Къартларындан кёблеге...
Харам... халал... айырмай
Къыш талайын юшютгенд,
Макъаланы кёллерин
Тансыкълатханд, кюсетгенд...
Джазгъы кюню
Джерге джылыу бергенлей,
Бузла эриб,
Ырхы барыб кёргенлей,
Питна къабчыкъ,
Кёре келген кёб къышны,
Талгъыр Макъа
Атыб къартны эм джашны, —
Барын къоюб
Кёлге башын атханды,
Алгъын джетиб
Кёлню башын алгъанды,
Таккылары
Таб джерине салгъанды..
Андан бошаб
Ёрге-энишге чабханды,
Бир хырыудан
Чыкыгъанланы табханды.
Кеси ахлуларын,
Ашлы джерге джыйгъанды,
Къалгъанларын
Суу ташлагъа тыйгъанды...
Ол болумда
Керпеслениб тургъанлай,

Бир кюн джангур
Зырылматыб джаугъанлай,
Суу къобханд да
Таш-агъачны келтиргенд,
Къарт Макъаны
Дюкгюч басыб ёлтюргенд!..
Андан сора
Тенг болгъанды кёлде джашау.
Хар кимге да
Бирча кыйынын ашау...

* * *

Бу джомакъды, кюлюрчад:
Бек кёб затха сюрюрчад:
Биринчиси,
Ангылары къартлагъа,
Экинчиси,
Иинетлери мортлагъа...

Элтаркъач, 1958 дж.

ШАМАЙЫЛ БЛА ХАМАЙЫЛ

Мезиртени бошагъанд да Шамайыл,
Апендиллик этер кибиб болгъанды.
Динчид, ышангылыд деб бир Хамайыл,
Илмусуна да бир шагъатлыкъ алгъанды.
Къарачайдан Акъ-Къалагъа кетиб бара,
(Шо ол табсыз джазыугъа сен бир къара!)
Кёк кюкюреб, бир таякъ джангур джетгенди,
Шамайылны джик-джигине ётгенди.
Мелтесини дыкгылыгъы себебли
Саргъалгъанды шагъатлыкъны ич къаты,

Хамайылны харифлери келбетли
 Онгигандыла, къалыб джангыз бош аты.
 Къады тургъан омакъ юйню къатына,
 Бушуу этиб, къызыу атлай джетгенди,
 Аякълары бармай, тартыб артына,
 Эс ташлар халгъа джетишиб чёкгенди.
 Бармайын амалы Шамайылны джокъ,
 Барад да джанында Хамайылы джокъ.
 Тили къача эл Къадыны аллында,
 Болмагъанына Хамайыл джанында,
 Джунчугъаны какъ таныла къанындав,
 Хапарын айтханд, башлаб эм аллындан
 Кёб да тынгылаб Шамайылгъа Къадысы
 Татлы тил бла айтханд ишни ачысын.
 — Сени кибик фахмулу эм илмулу,
 Джуртда болсалаед бироз джаш таулу
 Боллукъ тюлед миллетибиз баш баулу.
 Алай а апендилик этер ючюн,
 Болгъанлыкъгъа илмудан сени кючюнг,
 Иннетинг, дининг эмда къалгъан затынг
 Ышангылыд деген джокъду къагъытынг.
 Алайд да, ышаныргъа элви сеннге
 Болалмайма. Тиерле башындан меннге!...
 Алгъы бурун азанчыгъа ийейик,
 Болумунгу сынайыкъ да кёрейик, —
 Деб, азанчыгъа ийилгенд Шамайыл,
 Джокълугъуну себебинден Хамайыл.

* * *

Къатышханынг болмай «Акъсоек»,
 Неда болмай Хамайыл къоллу,
 Чыкъгъанлыкъгъа къуран, аптбек,
 Болмагъанла бурун да орунлу...

Гюрюлдеуюк, 21.XII-58 дж.

КЪУУУШХАНЫ

Къууушханлагъа боллукъ токъмакъ,
Тынгыласагъыз, ма хыртлау джомакъ.

* * *

Бусагъатлада, бизни заманда
Бир Къошда болгъан кичи, тамада
Кёрюб сейир-тамаша болум,
Кеси алды къаламны къолум.
Къошха кёре омакъ кийинген,
Тышындан кимге да суююнген биреу:
Сёзде, оноуда къошчулагъа
Болады таймай башчылагъа билеу:
Башчылагъа: — Ол сёз этеди,
Бу ишибизге кёз этеди.
Аны къысхач бла къыссанг,
Муну эрин-бурнун бир бузсанг,
Тынар эди иш болмай мусъам!..
Дейди ол къызтеке Къууушхан.
Саууучугъа: — Былай бытдырсакъ
Ийнеки, былай тартдырса.
Сютню пудла бла сауарса,
Алчыланы барын озарса...
Отунчугъа: — Былайдан турсанг,
Ингичге джанындан урсанг,
Аз арырса,
Тынч джарырса!..—
Дейди ауузун джыйыб, джайыб.
Сора балта тийгени сайын
Бу да: «Ха-х! Ха-х!» — дерге болушад,
Алай бла хар ишге къошулад?..
Бирлерине джыр этиб махтайды.
Деуле, тулпарла! — деб тохтайды.

Джыр неди? Ол роман джазады...
Эх, ол Амантишлигине базады
Алай бла ишчиге саналад...
Амма, кёб турмай болуму
Билиниб, — чибилиги кълуну—
Эски чабыр кълулакъча атылад...

Джөгетей, 1960 дж.

АТ БЛА ЭШЕК

Эртде, эртде, бек эртде
Джөгетейде
Эшек бла Ат болгъанла.
Эртден, ингир кёрюше,
Тюбеше, эм сёлеше
Бу экиси тургъанла.
Ишден келиб бир кюню,
Алыб Атыны джюгюн,
Иеси юйге киргенди.
— Кюниге да бир тынгыласын,
Айлансын, бир джубансын,—
Деб Атын суугъа ийгенди.
Озуб тебреген Атха,
Кюлге аунаргъа джатхан,
Эшеги соруу бергенди:
— Менича джырлаб, аунаб,
Бир керилмейсе ойнаб.
Бютюн гызмарса, антым,
Къайры кетеди эке этгеи затынг?
— Э-э, шохум, сен айтыудан,
Ма сенича джатыудан,
Кюлге аунаб джатмагъан,

Сенлейле бла тартмагъан,
Ашамайды, ичмейди,
Ойнамайды, кюлмейди,
Не?

Огъай!

Бир арбазда джашаса да,
Бир габдешден ашаса да,
«Тенг тенги блады,
Тегене бауу блады!» —
Деб Ат джууаб бергенди,
Эшекни сагъышха ийгенди.

* * *

Биргесине тартмасанг,
Неда аунаб джатмасанг.
Къызгъанчха эм гызмыргъа
Атынгы чыгъарыргъа
Кюрешген, джюзграммчыла,
Болсунла бу тизгинле
Сизлеге от тамчыла!!

Джѳгетей, 1961 дж.

ПАРИЙ БЛА МАСКЕ

Эртде, эртде бир элде
Элде десем да, Джѳгетейде
Мал къошла туруучу кѳзюуде,
Басхандан кючюкле келтириб
Биреулен къошунда ѳсдюргенд.
Джыл кѳзюуюне турмай бири
Къуугъанды Бѳрюлени кери.

Бири да бир кысха аякчыкъ,
Белчиги узун, бир джайракъчыкъ
Къуйрукъчугъун гыланч къайырыб,
Чаба тебрeid адам айырыб.
Парий Бёрюден джукъ сыйырса,
Неда баш-аякъ джукъ джыйылса,
Маске Парийге къошулуб,
Тургъанды джутаргъа болушуб.
Таблыгъына къараб таб юре,
Маске Парийден тигим кёре,
Бу экиси бек кёб заманны
Сакълагъандыла бир стауатны.
Джөгетейге эл тюшгенинде,
Къошла элге кёчгенлеринде,
Итле да элге зянгендиле,
Арбаз джашаугъа сингендиле.
Джангы джерде, джангы болумда
Тюрленгенди джашау джолу да.
Бёрюден къой, къозу сыйырыу,
Ёлгенден баш-аякъ джыйылыу
Тохтаб, Парий бла Маскеге
Билямукъ келгенди тебсиге.
Союмдан, тоюмдан, барлыкъдан
Тюшгенлеринде бу тарлыкъгъа
Башларына излеб баш амал
Дыгаласха киргендиле тамам.
Тауукъ орунлагъа тюзелеб,
Гаккыла кымаргъа юрениб,
Джюджек табса да турмай артха,
Кесин ышый сабийге, къартха:
— Къол бер! — дегениге аягъын бере,
Табханчыгъын энчи кёре,
Эки быгъынныгычыгъы кълтырай,
Тюгю къундуз кибик джылтырай,

Анга ишекли киши джокъ,
Маске джюрюгенди кърны токъ!
Урларгъа намысдан уялыб,
Тамам аманына таяныб,
Къабыргъасындан джарыкъ ура,
Парий джюрюгенд кърны бура.
Къартла «Аман кыш» деген джыл
Сыртда тюшмей аз да ыыл,
Бёрюле элге чабхандыла,
Къаз орунланы чачхандыла.
Айлана барыб тауукълада
Гакъыладан тоюб, зауукъланыб,
Джатыб тургъан Маскени табыб,
Тебрегенлейлерине алыб,
Парий тенги джетиб алгъанды,
Алай бла бу джолда сау къалгъанды.
Амма, бир джолда кесиви
Къаз орнунда тутуб Маскени,
Айтыб-айталмайла этгенин
Анга аны ол несини...
Сора андан сора Парийни
Бек сакъ болгъандыла кърнына,
Таб эт салгъандыла аллына...

* * *

Азыкъ азда нёгерликни этиб харам,
Барла Маскеле тенгликке салгъан заран.
Амма, уручулукъну арты кърну!» —
Не кёб айтсакъ да, ары-бериб буруб.

Джегетей, 1961 дж.

БОЙНАКЪ БЛА САМЫР

Гитчеликден бирге ёсюб, ховшу джашай,
«Сеники, меники», — демей, бирге ашай,
Бирге ойнай, бирден чаба тургъанлай,
Бирини иеси сахар кёл алыб.
Кёчюб кетгенди ит кючюгюн да алыб.
Ортадан талай заман ётгенден сора,
Итле да ит ортагъа джетгендег сора,
Шахарчы итни (Самыр дейик) иеси,
Джууукъ, тенг кёре эмда кёргюзте кесин,
Самыры да биргесине, элге келгенди,
«Шохлагъа» тюберге амал бергенди.
Къайтханча болуб джаш заманы орнуна,
Бойнакъ сукъгъанды аны кёсюне, бурнуна.
Ары чабханды Бойнакъ, бери джетгенди,
Этчик, шорпачыкъ, суусаб мадар этгенди.
Татлы джаш заманларын эсте тюшюре,
Хар бир джангы зат хапаргъа кюч кийире,
Дуркъуда бичеде, бёлмей хапарларын,
Атдыргъандыла къууанч бла тангларын.
— Эх, кёрдюм,—дегенди Самыр,—болумувгу,
Билдим хар кемлигинги, онгулугъунгу.
Тоба, ётюрюк харамды, неиг да токъду,
Арбазда кесингден сора патчах джокъду.
Алай а бу джолугъуз, бу батмагъыгъыз!
Гуджумачыкъла таймаздан къонагъыгъыз.
Бизде уа—хар мюйюште джан-марожина,
Хар айланчда газ-вода.
Андан аша, мындан ич, как положена,
Сора джат салкъын паркда!
Самыр кёб хапарла да айтыб Бойнакъгъа,
Ахырында чакъыргъанды къонакъгъа.
Айыргъанды быланы джетгенд да заман,
Элчи къалгъанды, кетгенди келген сахардан.

Кёб заманда озмай сора ортадан,
Бойнакъ иеси бла бирге ол шахаргъа
Баргъанды гардошчукъларын сатаргъа.
Кёб турмай «Шохайла» анда тюбешгендиле,
Бири: «Салам!»—бири да: «Привет!»—
дешгендиле.

Тебджилдегенди Самыр тюбешшуден сора,
Сёлешгенди кёзю тегерекге терс къараб,
— Былай бир джетерим барды!—деб
къалгъанды,

Бирле-бирле деб сылтаула салгъанды...
— Паркга бара болурмуса?—дегенди Бойнакъ,
Аны хауасын, болумун ангылаб, ойнаб...
— Сычас! Юйюм ма олду!—деб ташайды
Самыр,
Табдырмаздан Бойнакъгъа не тиб, не тамыр!...

* * *

Элге келселе Самырла,
(Иги къарагъыз сымарлаб)
Юйлю этелле кеси-кеслерин,
Тюбеселе уа Бойнакъгъа
Шахарда, сына, осмактла,
Кёргюзюб джанларла, юйлерин.
Джететей, 1962 дж.

КЪАРГЪА БЛА БАЛАСЫ

Бурунгу къартла айтыугъа кёре,
(Бу айтыуду, ансы аны ким кёргенд!)
Баласын тамам суйгендеу Къаргъа
Эркелетгени кёлюне джетмей,
Тили джюрекге тылмачлыкъ этмей,
Джюрек тишлегени къанмай, кетмей:

— Акъыллыдан туугъан акъыллы баш!—
Деб ол Аны башындан къакъгъанды, —
Баласыны мыйысын чакъгъанды..

* * *

Аллайынла бир къауум къатынла,
Балаларын этедиле «алтынла»,
Тюз тил учларындан ашатырла,
Таб, имбашларындан къашантырла;
Эрке этиб аманнга юретирле,
Тартаргъа, ичерге да тюзетирле.
Быллай шекелли ишленген къауум.
Хар джетген джерде ачады дауур,
Къырлышады, сёлешеди ауур.
Кесин КПЗ-гъа сюрдюреди,
Уллуну-ууакъны кюлдюреди!..

Джэгетей, 1962 дж.

АТ БЛА ЭШЕКЛЕ

Ким билмейди бусагъатда
Энчиге Ат тутаргъа болмагъанын,
Ол себебден тау элледе
Эшекден башха джегну къалмагъанын?

* * *

Тауданмы энди Томай,
Къошданмы келди Чомай,
Эл этегинде бир Ат кишнегенди.

Ол шошлукъгъа кёлсюнмей,
Джангызлыкъны кюусюнмей
Бу Ат кечегиде кишиегенди.
Аны эштиб Эшекле джетгендиле,
Атка быллай соруула бергендиле:
— Тоба, тоба, къайдан чыктыдынг, къайдан?
Не ашкы болду — бир Ат кёрдюк саудан!
— Да бир хапар айт, алаң, къайдасыз сиз,
Кёрюнмейди Ат тукъуму, тиклигиз?
— Астоприла, кёрдюгюзмю сиз ол халны:
Малгъа санамъй ол Эшек деген джанны,
«Ат», — деб хар ким Аны сыйлаб,

Аны сыйпаб,

Бизни да къуру отунга, суугъа къыйнаб...

— Энди уа кеминде

Эл, къабакъ ичинде,

Бюгюн халгъа къарачы, кимди хозяин?

Кимни тауушу чыгъады элде дайым?—

Дейле Эшекле биринден-бири алыб,

Совхоз Атны къашына, къашына салыб...

— Саукъаллыкъла, менми атадым, —

дейди алагъа Ат, —

Хар кимни бутларына кёреди чаты,

Хар кимни къылыгъына кёре да аты...

Ийнаныгъыз, бош кёлкъалдырасыз меннге,

Ким эсе да санамагъанды деб теннге...

Сора эсегиз а къайдагъыбызны,

Кёре-кёрмей эсегиз да сиз аны,

Колхоз, совхоз эм племзавод аралыкъда

Халал урунуб кюрешибиз къраллыкъгъа.

«Хозяинлыкъ» дегеннге бош эс бёлесиз,

Ол затны къуругъанын кёрелмеймисиз?

Аралыкъгъа тюз урунган ким эсе олд,

Халкъгъа иннети тюз ким эсе ма олд.

Бусагъатда хозяин эмда ийе,

Ариу джокъ эсе да сенден уллу Тюе!
— Къыргъыз джоргъа неда Орловск Рысак! —
Деб излейди кърал маллыкъгъа,
Ансы «Эшек!» —
Деб излесе кърмезмисиз аралыкъгъа.
Алкъын кѣбдю сизлеге хозыйынлыкъгъа! —
Деб джууаб бергенди къысха акъыллагъа.

* * *

Чайна къатында иссилеучю эшекле
Былача совхозчу атха тюбеселе,
Кеслерин эл не этиб сѣлешедиле,
Сѣзге къошулуб сѣлешселе.

Джѣгетей, 1962 дж.

К Е М Ю К

Джаз заманда кюн созулгъан март айда,
Ким кърмегенд кърны эриб хар къайда,
Кюнбетледен ырхыланы саркъгъанларын,
Сууланы бозарыб, толуб акъгъанларын,
Секиртмеде кѣмеуюл этгенлерин,
Кѣмеуюлде кѣмюклени кѣбгенлерин...
Джылы тылпыу аллай кѣмюкге киргенд да,
Кѣбдюргенди, тыш танкысын кѣргенд да.
Ууакъланы кесине къоша ол Кѣмюк,
Тауча болургъа умут этгенди кѣбюб.
Билемисиз, кѣмюк хаман кѣбсе не къадар,
Атылыргъа табылымады кѣб мадар.
Алайын эслеб, махтаб аны ууакъла,
Сакълагъандыла юлеширге ууакълаб...

— Кюзгю кибик, бизни ариу кёмюгюбюз,
Къурман болсун сениге бизни ёлюгюбюз!
Сенсе бизни багъабызны чыгъартхан,
Тёгерекни айча, кюнча джарнитхан!..
Кемликни сёгерге излей эсеиг ачыкъ,
Аяусуз махта аны башын ачыб!
Башсыз Кёмюк баш чыгъарама деб кёбгенди:
— Мен!—дегенлей, танкысы атылыб чёкгенди.

* * *

Джашау айланчлада, кёмеуоллесе
Тюбейдиле ма быллай кёмюкледен,
Къатышхан заманда чартлаб чыкъгъан,
Сюзюлген заманда заман джыкъгъан...

Джёгетей, 1962 дж.

БЕРЮ БЛА ИТЛЕ

«Анда-мында бол, Балдраджюзде юйде бол!»—
Деген кюнлени бир кюнюнде,
Борандан, къардан кёрюнмейини къалыб джол,
Ёгюз кетгенди къая эрниндек.
Мыллыкга тюзелиб элни калак ити,
Ёгюзню сюегизден айыра этин,
Бир-бирлери бла къан ауузлу болуша,
Мыллык юсюнде кесише эм сокша
Тургъанлайларына, бир Бёрю келгенди.
Ит джыйыны келген къонакъны кёргенди.
Къараб Бюрюню къаралдысын кёргенлей,
Джыртыша эм союша тургъан итле

Юрюлюб бирден Бёрюге чабхавдыла,
Джан-джанындан сермеб-сермеб къачхандыла.
Ит джыйыны бек кюрешсе да къоймайын,
Къазакъ Бёрю кетелмегенди тоймайын,
Сакъласа да ол Итлени джанларын,
Излесе да тойгъанланы ангыларларын,
Ач къарынпы ангыламайын токъла,
Суймегенле Бёрюню кёлгенин джокълаб.
Сермешмейин иш болмазын телу ангылаб,
Сермешгенди ол, джыртышхакды алайда,
Къан агъызгъанды, тюк тюшюргенди

талайда:

Калак Итле къансыб-къансыб джанлагъанла,
Бу Бёрюню ойнамазын ангылагъанла.

* * *

«Къабакъ Итле башха юрюрле да,
Джанлы керселе бирге юрюрле!» —
Деген эскиден къалгъан нарт сёзю
Кёрдюк биз юсюнде бу Егюзю.

Джөгетей, 27/1—62 дж.

ДОБАР БЛА ШАУРАКЪ.

Къозу къошну кыйырыяда джатыучу,
Сюрюучюле къалгъан-булгъан атыучу.
Чийкёз Добар бла Шауракъ сыртлыкъда
Джолукъдула бир къагъанакъ мыллыкга.
Бир къабынлыкъ къагъанакъвы ол итле
Къоялмайын бир-бирине адеблеб,
Джетдиле джанаулагъа, бек аманнга,
Боалдыла сермешиуде кир къаннга.

Сюрюучюле талашханланы кёрюб,
Чабышдыла айырыргъа юрюлюб.
Башлы-тюблю кибикле бола барыб,
Итле джан солуу этиб, тамач арыб.
Бир силос уру кибикке кетдиле,
Сюрюучюле да чабышыб джетдиле.
Джетселе-кёбдюле тамаша ишле —
Кёб болмайын талаша тургъан итле,
Экиси да эки мюйюшге чывгай,
Чыгъар умутда къабыргъаны тырнай,
Тургъаиларын сюрюучюле кёрдюле,
Тамашагъа сейир болуб кюлдюле,
Сора къошда сюрюучюле джыйылыб,
Бары бирден бир оноугъа

сыйыныб:

— Бюгюн мыллыкга талашхан

Къарт Итле,

Къадамада тутсакъ да биз киритлеб,
Тамбласында сау къойланы бууарла! —
Деб аланы къыстагъанла тууайлаб.

* * *

«Зар итле эркинликде

джарашмазла,

Тарлыкъгъа тюшселе уа,

талашмазла!»

Деген сёзню ол кюнден сора

башлаб,

Айтычу болдула сюрюучю

джашла.

Джегетей, 1962 джыл.

БАТЫР КЪОЯН

Аслан бла Къаблан алышыб эзиуден,
Джанауалгъа джетиб тургъан кёзюуде,
«Ах!»—деген тауушу чыкыгъанды Къояны.

Кёт эгетн Асланны,
Тилчи Тюлкю эрлай джетиб Асланнга:

— Джан аурутуб Къабланнга
«Ох!» — дегенди Къоян—деб тил этгенди.
«Къоян эт кёзге дарманды»...—дегенди.

Ачыуу бла ийнаныб бу тиллеге,
Аслан Къоянланы эрши кёргенди,
Чегетледен, тауладан джалан тюзлеге,
«Сюрюб кыыстаргъа!»—деб буйрукъ бергенди.

«Къарт Асланны кёз дарманлыкъ ашына
Тюшерме да»—деб кърккъуб, эмал излеб
башына,

Къоян такыгъанды Асланны портретни...

Сора анга табына джыргъанды эрин...

Джылла ётуб, сора талай замандан,
Заманы джетиб,

Ол Аслан ёлюб,
Джаныуарла къутулгъанла Асландан.

Аны эштгенлей, Джырыкъ эрин
Чынгаб туруб,

Ол тохтаусуз табынган портретни
Джерге уруб:

— Не кёрдюк да,
не кёрмедик!..

Ах, къалайлада ёлмедик?!

Тешдим баш, джырдым эрин,
табына сеннге,

Кёрюнмесин тюрсюнюнг энди меннге,
Къарарым зат келмейд, налат! —
Деб, портретни уруб джерге,
Ол тулпар кёрюндю къоян элге...

* * *

Саулугъунда Асланнга болуб
Мурджар салам, чёб,
Аслан ёлгенлей «батыр» Къоянла
Болдула бек кёб.

Гюрюлдеуюк, 1963 дж.

БАЛЧЫ АЮКА

Анасы бла тонай гардош, нартюх бачха.
Маркъа Мамурач Аючук болду къачха.
Нартюх, зынтхы бачхалада сыйлана,
Аючук экинчи джылны къачына
Ёсдю, созулду, керилди, этден толду,
Сокъур сау да танырча Аюка болду.
Аюкагъа джан аурутуб, эм эс бёлюб,
Келбетни оноугъа тыйыншлы кёрюб,
Аюле аны Терек бачха сакъларгъа
Салдыла, кёгет Гёзеннге да къараргъа...
Аюка дженгил заманны ичине—
— Эс бёлюгюз табан джалауну кючюне!—
Кёгетинден кёре эм сууундан уртлай,
Тёб-тёгерек болду, ууанык тулукълай.
Ийнени кёзю тенгли этмей гузаба,
Ёретин къаба, ары-бери узала,

Хар затны баса, джута таб-табыча,
Семирди, атылды Ташкёпюрю Къабыча!
Къыргый санлы Аюка болду Алаугъан,
Арт аякълада джюрюялмай тохтагъан.
Алауган бир кюн келиб кабинетине
Аюкалыгъында ишленген шиндигине
Олтургъанлай, шиндиги: «Чыркъ-чуркъ!» —

деди,

«Ууалыр да!» — деб къоркъуб, Ол силкинди.
Силкинсе силкинсин, тургъунчу орнундан,
Шиндик ууалыб, сойланды Ол сыртындан...
Кеси къобалмай, бокъ къамыжакъча аунаб,
Бууулгъан Чочхача, къычырды хахайлаб.
Аюле къуугъуннга чабышыб келдиле,
Алауганны аууб тургъаныи кёрдюле.
«Хата тийди!» — дегенча дертли мурулдай,
Томурауладан кертиб, Аюле эрлай
Уадыхла бла буууб шиндик этдиле,
Кёлтюрюб Алауганны анга ёрлетдиле!
«Хыянат джетди мынга бу терекледе,
Стауат, орун ауушдуруу кереклидн!» —
Деб, бал Къош бердиле, къоратыб

башчысын...

Хыртлау джомакъны созмай айтсакъ

къысхасын,

Эме-эме аны балауузун, балын,
Джюрюталмай къалды ол кесини санын.
Аждагъан болду арты бу Алауганны.
Кёлю къоркъарча кёрген джаныуарны,

джанны.

Четенлеге къарай, айлана барыб,
Аюка солуусуз болуб, тамам арыб,
Солур муратда бал четеннге таяннганд,
Ол четен эзилиб, чибини джайылгъанд.
Ёретин аууб ол, сындырыб омрауун,

Бал суучукъну кючден джутуучу тамагъы:
«Ы-ы-ый» — деб къалгъан болмаса,
кычыргъын,
Чыгъаралмад, Шохла джетиб алгъынча,
Сермеб тутуб кенг табджаннга салырча.
Ачыулу чибинле ачы-ачы джетдирдиле,
Аждагъанны дингиз кибик кёбдюрдюле...
Гюрюлдеуюк, 1963 дж.

ТЮЕ ТАМАДАЛЫКЪДА

Кёчгюнчюлюкде, джокълукъдан,
Стауат, юзгере кытлыкъдан
Бир элде бир башсыз къатын
Бютеу юй хайыуанларын
Арбазгъа бирге джыйгъанды,
Бу джомакъгъа да кзойгъанды.
«Стауат тамада айыру», —
Деб болгъанында джыйылыу,
Тюени: — «Зарлыкъ билмейди,
Хакъ кёлю бла ишлейди.
— Нени багъасыд къарамы,—
Ант этсек, тейри адамы!—
— Иште иши, сёзде-сёзю,
Мийикден тюз кёред кёзю.
— Адеб, намыс деген затха
Керек тюлдю башха сыбабха.
— Чёк! — десенг, айтдынг—толтурур,
Бутларын джыйыб олтурур.
— Ашха, суугъа бек чыдамлы,
Ма тамада таб—тамамлы!—
Деб махтаргъа къалгъандыла,
Тамадагъа салгъандыла.

Джыл да турмайын ол фатар
Элге болду баям хапар:
Эшекле сыртда тойсала,
Хар кимден алгъа къайтсала,
Бутларын созуб джатсала,
Керилиб, эркин джантайыб,
Къалгъанла къала тургъанла
Аякъ юсюнде сымпайыб.

Къошда башчылыкъ этерге,
Мизамны таб тюзетирге
Салынган Тюе тебрегенд
Кишини джантайыб кёрсе,
Неда къыйыкъ ишин билсе,
Кимини бутундан басыб,
Кимини мулдасыг къысыб...
Мизам, джорукъ кёрмегенле,
Адеб, намыс билмегенле
Тёзмей мизамгъа, джорукъгъа
Кетгенле эшек къылыкъгъа:

— Асыл къылыкъгъа юрене
кёбдея бери,

Мангылайыбызны джуууб

акъса да тери

«Асылсыз уллу къулакъла!»—деб бизге,
Тюртюб турады таймаздан кёзюбюзге;

«Озгъун саякъды!»—дегенди

бирибизге! —

Деб патауасын тамамлаб,
Джалгъан сёзле бла аманлаб,
Къыстагъандыла табанлаб
Тюени тамадалыкъдан.
Терслиги ючюн тюл-зарлыкъдан!
Кёб турмайын иелери
Иш джалгъанлыгъын эсгериб,

Аны орнуна салганды.
Эшекледен бир-экилерин,
Бериб ашхы кереклерин,
Джолгъа кыыстаб къойгъавды.

* * *

Не Тюени, неда эшеклени
Чырт терссинмейме мен.
Амма эшеклеге эс ийгенни,
Ийесинмейме мен!..
Джашауда болгъан ишди бу,
Ангылагъаннга бедишди бу!

СИБИРТГИЛЕ

Чомбеле, Адулала,
Пентагонну кёлюне ол бичгенча джетмеселе,
«Бол!» — дегенлей болуб, «Эт!» —
дегенлей этмеселе,
Тарих кюл тёбесине атылалла.
Амма тарих хапар джазмайбыз биз,
Хыртлау джомакъгъа тынгылагъыз сиз.

* * *

Бир кюн ингир ала ишден мен келсем,
Джангы Сибиртги да къураб, юй бийчем
Сибире тура эди юйню тубюн,
Къоймай тююн-джамын, саламын-чёбюн!..
Талай кюнден анга тюк-джам, кир кьонду,
Кирден толду да ол кюлтеча болду.

Сора ол сибирмей, тырнай тебреди.
Юй бийче да алгъынча сый бермеди.
Алгъынча сылаб-сыйпаб салмады,
Айыблаб тутуу зат деген къалмады.
Ахырында сёге, силдей тебреди,
Алды да аякъ кирлерин сермеди.
Бир кюн а минди да аягъын сюртдю,
Аякъ учу бла эшик артына тюртдю...
Эм артында башха Сибиртги къураб,
Аны джиберди кюл тёбеге быргъаб...
Уллу, гитче да, сабий, къарт да
Хапарлы болдула бу затдан.

* * *

Эштсегиз «Сибиртилени» силдегенлерин,
Билигиз — таб сибирмей тебрегенлерин...

Гюрюлдеуюк, 1964 дж.

КАСКА БЛА КЪУМУРСХА

Мени Каскам Крыловнукъундан базыкъды.
Бу Каскагъа: «Ишлемейд!» — дегре
джазыкъды.

Мениге, анга,
Солгъа, онга
Деген ишге устады, къязыкъды.
Ишлеб табханы, мылхыртысы,
Артха деб джыйгъан ырысысы
Сау бир каска элчикге азыкъды.
Мысхыртысына къууана,
Тойда-оюнда ууала,
Айланганлай Каска, къач джетди,
Кёк Касканы кюрен, чал этди.

Къыш келди да тюшдю къар,
«Сол» джолланы этди тар.
Каскагъа кириб бир табсыз дыгалас,
Таккы кёзлери эте алас-булас,
Бир таныш Къумурхасына барады,
Былай джалынады, джалбарады:
— Ахыратда да сорулад хоншугъа,
Туугъанлы да игисиз сиз онгсузгъа!
Хоншум, къурман болайым,
Атыб къоймагъыз;
Сансызлыкъ бла мени юсюмде
«Баш устаны» джоймагъыз...
Джазгъа дери кёзюгюзню ачарма,
Джаз а кесим огъунакгъа къачарма...
— Джашлыкъда ишлегенми эдинг? —
Дейди Къумурсха.
— Хо' — деб Каска джууаб береди къысха.
— Къайда? Кимде?
— Энциге...
— Кесинге?
— Хо-о-о...
— Алай эсе, ал сен эсинге:
Джашлыгъында ара ишге урунган,
Къартлыгъында пенсия алып менича,
Алай болмай солгъа-онгнга алданган,
Къартлыкъда атылыб къалыр сенича.

Гюрюлдеуюк, 1964 дж.

ХОНШУ КЪОШЛА

Джэгетейге эл тюшерден алда —
Бириси Гошаях Къалада,
Экипчиси Къырым Къолда —
Джашагъандыла эки малчы къош.

Бир-бири бла шох, бир-бирине хош.
Бири сыйынгысыз кѣб маллы,
Бири-малы аз, амма кѣб джашлы.
Есе-ѣсе джашлы кѣошну джалы,
Эки Кѣошда болгъандыла тенг маллы...
Джашлы Кѣошха керек болуб итле
Баргъандыла хоншугъа Ит излеб.

Хар кючюкню нохтабауу-ууанык!
Къалырча ит неси кѣууаныб.
Суусаб ичиб, олтурушхандан сора,
Малны-башны сорушхандаи сора,
Айтханды Къырым Къолчу хапарын;
Итсизликден малгъа хата болгъанын.
Узун тынгылаб хоншу хоншугъа:
— Неге керек, чырагъым, бошуна
Ит къайгъы ауурлукъгъа кѣошунга?

Тюгю-джамы агъа арбазынга,
Ашы-сууу джюк болуб башынга...
Бу аралыкъда, бизни къарамда,
Къол аязчады бизни къаладан.
Бизни Басхан парийле саулукъдан,
Джюрюмез, оллахи, джан-джагыуар!
Джюрюсе, мыллыгын джангур джууар!..
Алайд да, къркъама, къайт сен ызынга,
Зыраф джойма да, малларынга
Берне-бедек хазырла кызынга,—
Деб ашыргъанды ол аны ызына.
Зар хоншуну харамлыгъын ангылаб,
Кетди Къонакъ малын сюрюб, джанлаб.
Атны джерлеб, аууб Къарачайгъа,
Джалынмай не сайгъа, не байгъа,
Ийсиз айланган бир Къанчыкъны
Такъгъанды къатына стауатыны.
Ол Къанчыкъдан кючюкле алыб,

Асыраб, багъыб,
Къыйыр сакъларгъа, эм мал тыяргъа,
Аджашханны стауатха джыяргъа
Юретиб кючюклени бёлегин,
Джаргъанды зар хоншуну джюрегин...

Заргъа ышанма, къызгъанчха тилей барма.
Аманга джалынма да, джанынгы къарма.

Гюрюлдѐуюк, 1965 дж.

С Ю З Ю У

«Джырлаучу» чыбчыкъла бир кюн джыйылыб,
Джыйылыуну джоругъуна сыйыныб,
Биринден бири алыб сѐз кѐзюню,
Булбулну джырлагъан джырын,
Аны макъамын, аны иннет сырын
Башлагъандыла тинтиуню эм сюзюню.
— Так! —

Деди, теббесин сылай, Байрамджак, —
Сѐз джокъду, сѐзсюз да тили байды,
Алай а кѐб заты ангылашынмайды.
—Иги ангылаяламасам да джырын Булбулну,
Энтда чемерлесин дерикме мен бу муву!—
Деди Шорбат Чыпчыкъ, къанатларын къагъыб,
Бу сюзючю тенглерини кѐллерин алыб.
—Тилини байлыгъына базыныб.
Барады макъамын созуб, къызыныб.

Шохум! — деб Джумдурукъ Башха
Сала эди Башда эки къашха...
Баш сабыр-сабыр тынгылаб,
Этмей хатерин, берди керегин
Джумдурукъну, тамамлаб:
— Къолгъа джокъду чырт сёзюм мени —
Олду сюеген джуртну, элни,
Олду мелхум этген хар затны:
Этни, сютю-хар санагъатны.
Тойгъанлыкъ ау кёзлени джабмай,
Неда Майлы Джалкъадан кёл табмай,
Джетмейди сениге не иш, не сёз,
Тешмейсе къаш, чыгъармайса кёз.
Боюн кюч, Тойгъанлыкъ—тамалынг!
Аласыз джокъ башха амалынг.
Сени менге этген хайырынг —
Къайгъы чыгъарыб къыйнагъанынг...

Бир къауум джалкъа салса тоюб,
Башы бла ишлеуню къоюб,
Тебрейди таяныб Джумдурукъгъа,
Боюнга,
Иши да къалад джомакълыкъгъа,
Оюнга.

Кёб болмай аллай бир Джумдурукъ,
Аллай бир дорданлы Гугурук
Джалкъагъа базыб: «Ишлейме сени!» —
Деб Башха, чемелди кеси.

Гюрюлдеуюк, 1968 дж.

ПРОЦЕНТ АУРУУ

— Джаланды, кьонакьгъа халалды эм чубарды,
Уясы, зат джокьду, кёб бош заманы барды...
Деб Чакьинджикни орнуна инкубаторгъа
Гошат Гугукну салгъандыла тамадагъа.
Инкубаторгъа салынган гаккы санны
Эмда андан чыкьгъан джюджек джанны
Келишмей ортасы, чайкьалгъаннга, чиригеннге,
Тебленгеннге, гаккы ичинде ёлгеннге
Чыгъаргъа кьалыб джартысы гуртну,
Сагъайтханды кьанатлы джуртну.
Хар ким келгенича кьарыуундан, кючюнден
Чегет газетге джаздыла муну кюнден.

— Гаккыны джити джаны боялмагъанданды! —
Дегендиле биринчилери.

— Огъай! Огъай! Гугурук айланмагъанданды! —
Дегендиле экинчилери.

Джарар муратда сора чегет миллетге
Эки булбул да джазгъандыла газетге:

— Инкубаторгъа гурт салгъан заманда,
Айырмай чайкьалгъанын, сынгананы,
Тергемей не чыгъарын, не чыкьгъанын:

— Сан! Процент! Сан! — деб ма кьуру бу,
Болуб кьайгъы, алдауд муну чуруму.

Бу статья чыгъар-чыкьмаз, ол чегет газетге,
Эгетлерин чакьырыб кенгеш тегерекге,
Гошат Гугук бергенди буйрукъ

алагъа:

— Булбулланы атларын алдауукъчулагъа
Эмда «кляузниклеге» чыгъарыб тохтаргъа,
Сора, «тилчиле» деб, чегетден кыыстаргъа...
Тамадаланы буйругъу толмай не амал!
Бу буйрукъда толгъанды кьурашылыб тамал...

— Хахай, артыкълыкъ! — деб ол кысталгъан
Булбулла

Салгъандыла тамада Къушха тарыгъыула.
Къуш Къартчыгъаны ийгенди тинтерге,
Терс джанын айыбына тюбетирге...
Къартчыгъа бир кечени Гошатны ийнакълар,
Къайтыб кетгенди, Булбулланы терслеб, тоблаб.
Булбулла кёлтюрмей бу зарауатлыкъны,
Джангыдан джазгъандыла бу артыкълыкъны.
Ол Къуш бу тарыгъыугъа эс бёллюб,
Кёб сагъыш этиб, иги чегиб кёрлюб,
Инкубаторгъа гурт салыуну марай,
Келгенди Гугукну ишине къарай...
Толгъан инкубаторну джер джеринден алыб,
Гаккыланы кюннге тутуб, бурну бла къагъыб
Кёрлюб, чирягенле эм чайкълалгъанла табыб,
Кетгенди Гошат Гугукну эшигин джабыб!..
Ишинден кыстаб.

* * *

Эки джюз болса да, джалгъан болса процентинг,
Къуру да агъартыб къутулмайса ёретин!

Гюрюлдеуюк, 1970 дж.

ШАПА БЛА КИШТИК

Крыловну Киштигини туудугъуну,
Неда аны бек кысха джуугъуну,
Чам джомагъын, джетгенича бизге,
Айтыргъады нюзюрюм сизге.

Болуучусуна къайда да,
 Бизни Къарачай шахарда да
 Бир хант юйде шапа болгъанды,
 «Аш-суу джюрюген джерде,
 Хата болмасын хант юйде»,—
 Деб ол бир Киштик къурагъанды,
 Кёрюмесе да Чычханны кеси,
 Чыкъмаса да айланган ийсис,
 Чычханлагъа салыныб аты
 Гёзенде къалган хантла:
 Хычын, котлет-деген затла
 Кече сайын таймаздан къаты
 Тургъандыла, табы тюшгенлей,
 Белгисиз джары седрегенлей...
 Шапа таргъа тыйса Киштики —
 — Ычхыныб Уллу Чычханла
 Къалган-булгъанны чачханла» —
 Деб, шагъатха салыб Маскени,
 Актла бла къутула тургъанды.
 Ишеклик келиб Шапагъа
 Сютбашы болган табхагъа
 Ол темир къабханны къургъанды.
 Сора Ол танг аласына,
 Къарай барса табхасына,
 Киштики къабханда табханды...
 Тутулган Киштик къабханда:
 — Чычханны кёрюб табхада,
 Аны юргенлей, тутханды! — ...
 Деб кюрешсе да уялмай,
 Шапа къулагъына алмай,
 Аны машогуна сукъгъанды,
 Сора бир мырды къамишлеге —
 Аныча джаламишлеге—
 Хатачыны элтиб атханды..

Эх, энтда тубейдиле аллай Киштикле,
Аллай атыллыкъла эм къамишликле...

Гюрюлдеуюк, 1970 дж.

ДЖИГИТ ЭСЕНГ ИЙНАНДЫР!

Бир джалпакъны къанатлыларыны
Эм фахмулуларыны
Болуб кенгешлери, оноулары:
— Булбул Устаз болсун! — делле бары.
Джанын аямай талай джылланы,
Окъутду ол къанатлы балаланы,
— Къукъ! —
Дегенден башха билмесе да джукъ,
Агъач Тауукъну тоблукъ баласы:
— Джырлай биледи, джокъду хатасы...
Деб кёчюрте Директор атасы,
Булбул, тамам джанындан тоуб,
Бир джыл кёргенди кёчюрмей къоуб.
Олсагъат Директор-Агъач Тауукъ,
Табар муратда лагъымгъа бир джукъ,
Тамадасы къаргъагъа чабышханды,
Былай джалыннганды—джалбарышханды:
— Бу Устаз быллайла эте эсе,
Хапар башхалагъа джете эсе,
Кёчмей джырдап, къулакъдан джартыла,
Процентибиз кетеди артына...
Ол къораргъа керекди ичибизден...
Къурман болсам, келликди гючюгюзден...—
Деб, узатханды бир хызен къуртну
Тамадасына ол чегет джуртну.

Сора къаргъа чакъырыб Булбулну,
Къашын-башын туююб хыны-хуну,
Джандырыб эки зукку кёзюн,
Башлады сууукъ чанчхы сёзюн:
— Биз туююнгу алгъынчынга дери,
Тилек сал да, кесинг кетген ат бла,
Къора, джокъ бол бу Чегетден керил!...
— Не-ек? К-кимге не этгенме? не зат бла?
Ёрге тарыгъырыкъма...

— Бар, тарыкъ!

Бары бир, бизбиз ишге къарарыкъ!...
Ёрге огъай, къайры джазсанг да,
Биз тамада болуб сеннге онгнга
Чот чыкъмайды. Оноу, ийнам да бизде!
Джыгъыра, болсун бу эсингде...

— Е-Ёрге...

— Джаб ауузунгу, бузгъунчу!

Джаз! — дейме да, мен ёрге тургъунчу!
Булбулну джаны чыгъыб, къалтыраб,
Кёзюнде джыламукъла джылтыраб,
Джазды къагъыт, джазды салыб тилек...
Къайда джазмай амал, къайда кёкюрек...

Ол, кеси кетген ат бла чегетден,

Айырылды ашаудан, кёгетден...

Чегетсиз а не джашау Булбулгъа?—

Барды ол Гылын Къушха тарыгъа...

Амма андан алгъа: «Чучхуучуду,

Юйлю хапарны чыгъарыучуду...» —

Деб Агъач Тауукъ джайгъан хапаргъа

Кёб къошакъла да таб къошулуб,

Иги огъунакыгъа созулуб, ол барыргъа,

Телефон бла джетди Гылын къушха...

Айтды ол кёзге букъу къагъыугъа,

Къаршчыдыгъы ючюн бу джарсыугъа

Къалгъанын. Гылын Къуш тынгылаб туруб,

Бу керти джарсыуну чамгъа буруб:

— Да кесинг джазгъан эсенг тилекни

Сыртха джанларгъа, къюуб чегетни?...

— Ах, къоркъгъандан джазгъанма,

къоркъгъандап...

— Тутубму джаздыргъан эди къолунгдан?!

— Огъай...

— Кесингми джазгъан эдинг сора?

— Х-х... о-гъай...

— Башымы аурутмай, къора!

Алай тюл эсе, ийнандыр неда

Дженг: «Къоркъутхан этген эди!»—де да.

Гылындан хайыр чыкъмазын таныб,

Тамада Къушха барады салыб.

Узаймай Гылын Къуш ол Къаргъаны

Къурт хызенге джууукъ болгъаны

Айгъакъ болуб

Экисини да орунларындан

Хапар келди

чортлатылгъанларындан.

Булбулну да биягъы орнуна

Къайтарылгъаны чегет джуртуна.

* * *

Джашауда болгъан ишди бу,

Гылынлагъа бешишди бу,

Къаргъалагъа ёлюмдю бу,

Артыкълыкъгъа сёгюмдю бу!...

Гюрюлдеуюк, 1970 дж.

ТЮЛКЮНЮ ЕЛЮМЮ

Кёбдю айтыу хыйлачы Тюлкюню юсюнден,
Мени айтыуум: аны ачы ёлюмюнденд.

* * *

Эртде, эртде, бек эртделеде,
Айтыу кертид дейле, Гюрюлдеуюкде
Бир сангырау Шакал джашагъанды.
Чыкъса эшикге, ары-бери,
Кеси кёлтюрмей этеклерин
Быжма улу Тюлкюге кёлтюрте тургъанды...
Кёчерге соймесе да Гюрюлдеуюкден,
Кетери келмесе да директор мюлкден,
Джетиб Дуния неси—Заман,
Тюшмей къалыргъа тахтадан
Бермей амал, кечинмек,
Ауушдуртханды тоханасын...
Сора бир Акъбурун Эшек
Алгъанды Аны орнун, уясын.
Этек кёлтюрюрге юрениген Тюлкю
(Юрениген ауруу этиучюдю кюлкю!)
Эслеб кеси джараууна чыкъгъан Эшекни,
Шыкъыртсыз барыб биягъы этекни
Узалгъанды тутаргъа,
Хакъ джанына джараргъа...
Амма этек
Кёлтюрте юренмеген Эшек:
— Не болду экен бу зат, бу узалгъан,
Бу меннге джюген салыр акъыл алгъан?♦
Деб, болуб илгенерек эм сескеклирек,

(Илгенсе ким да болады дженгилирек)
Бегитиб табанны Тюлкюню бурун къарасына,
Бояб къойгъанды аны бауур къанына...
Териси тынчыб, джюджулениб тургъан
Хыйлачыны мыллыгына тюртюлгенле:
«Тукъуму бла муну халысы!»—деб кюлгенле.
Аны халысын тартсың Эшек да, иги сагъан!

Гюрюлдсуюк, 1970 дж.

МАСКЕНИ АНТЫ

Эртде, эски айтыугъа кёре, бир элде
Джашагъандыла эки хоншу тийреде,
(Эс бёлюгюз алайгъа, алыгъыз эсге...)
Татлы тевглик джюрютюб Самыр бла Маске.
Бир джолда ыстымда суучукъ уртлай туруб,
Мыдах кёрюб, джетерге излеб тенг кёлюне
Нёгерлени ичинден башын ёрге тутуб,
Алас-буласыракъ къарай тёгерсине
(Маскеге татыгъан болур эдиле суусаб, хант)
Этгенди Маске тенгине ант:
— Къайда, тенгле, башлачыгъыз гоппанны!
Къой сен да, тенгим, Самыр,
мыдахланганны!...
Дуния кёзюудю, ол чархды айланган,
Къалмаз тюзлюгюнг табылмай, кйнан!..
(«Эсирген малчыны бутундан тартханды», —
Деб Самыр къошдан элге къоратылгъанды.)
Тејри адамы, ант этеме, бу тенгим
Елген джерде ёлургед кёлюм, джюрегим!...

Ал, Самыр, тарт! Тартыгъыз, тенгле,
тартайыкъ,
Гоппаняланы тюблерин агъартайыкъ...
Тартхандыла шохайла, таркъайтхандыла,
Бир Бойнакъ итдеи къалгъанла
джаратхандыла

Эм ийнангандыла Маскени антына.
Бойнакъ а: «Тынгылайма да антынга, Маске,
Шашмай ушайды от хоншумукъуна!
Мени джут Маске шохумукъуна!» —
Дегенди ол этерек этиб хиликге.
— Шо алай къалай айталдынг меннге,
Бойнакъ?

Чыракъ бла излесенг да, тениге менден сакъ,
Бойнумады табалсанг!

— Заман кѣргюзтюр... заман...

Къалыб кетгенди да сора бир кюн Самыргъа
Деб, толтурулуб тургъан тегене ашха
Алгъа джетиб, Маске аны джалагъаны
Баям болуб бютеу элге, джамагъатха,
Налат берилди Маске деген налатха...

* * *

Артдан тюшюндюле, артдан...
Маскени антыны баш магъанасына —
Ол аш-суу къатында ёлюрге саудан,
Салмай чырт хатер, таб, ата-анасына
Ичги юсюнде ант эте тургъанына.
Бармайын болмасагъыз къэтларына,
Ийнанмагъыз Маскелени антларына.

Гюрюлдеуюк, 1970 дж.

ДЖУТ БАЛЫКЪ

Бир джолда чабакъ, макъа балала,
Кёл кыйырда джюзе тургъанлай,
Кьолларында бир узунсаб кьарманъла,
Келдиле кёл джагъагъа джанчыкъла.
Кёлден къараб тургъан устаз Макъа,
Хата джетмесин джукъгъа деб кьоркъа,
Эрлай кесича бир устаз Чабакъгъа
Тюбеб, этди кьуугъун кёл джалпакъгъа:
— Атнагъыз бош,—деб,—кьурт-

кьармакъгъа!»

Сагъайдыла олсагъат макъала,
Сакъ болдула миялакёз чабакъла.
Кёб турмай «шоп-шуп!»—делле кьармакъ-
кьуртла,

Балала да бугъундула дыбыртлаб.
Ненча атылсала да кьармакъла,
Бирда кьарамадыла Чабакъла.
Сора бир заманда алай омакъ,
Бир тышкьраллы кёзбау кьармакъ
Шыкьыртсыз акъырын тигеледи,
Аны хар суу джалпакъчы эследи.
Кёбле, боюнларын созултдула,
Амма, чыгъыб тиерге кьоркъдула...
Суу чайпалыб, толкъунланы кьалтыратса,
Айырыб аны бек джылтыратса,
Кёз алдайды, кесдиреди сарыу,
Амма, джан татлыды, джокъду кьарыу...
Алай а эл худжусуз болмаз,
Худжу уа бир хатасыз турмаз.
Бир джут Балыкъ тыялмайын кесин,
Алалмайын ол «кёзбаудан» эсин.
(«Бурундан да малкёзлюк, джутлукъ
Этиученди сюдлюк эмда джоллукъ...)

Джашыртын, элетмейин кишиге,
(Эс бёлюгюз джутлукъну ишине)
Киши «Къой!» дегинчи ол къармакъгъа
Атханды башын кёзбау омакъгъа.
«Хам!»—деб къабханы бла ол «къуртдан»,
Теиг болду айырылгъаны суу джуртдан...
«Ах-ах-ах! Оу! Ай ай-ай!»—
Болду кёл джалпакъ саулай.
Бу къайгъырыуланы Макъа кёрдю,
Кёл джалпакъгъа быллай ауаз берди:
— Кёл юсюнде менича джюзсегиз,
Неда джер юсюнде джюрюсегиз,
Сиз да кёрлюк эдигиз менича,
Кесин баш кёрюб тургъан кимден да
«Адам» — дегенлени ичинде да,
Бюгюн сизни Балыкъ телича,
Алданган болса кёзбау омакъгъа,
Ушаб къалгъанын ма бу Балыкъгъа...
Алайд да
Джашыртын башын атхан къолан джукъгъа,
Къайгъырыу болмасын малкёз-джутха.
Кёллери къалса къалсын, джомакъны
Атайма тышхы къолан омакъны
Кёргенлей башларын атханлагъа,
Адамлыкъ сезимни сатханлагъа.

ХАУХ ТЕРИ

Асланы ёлген къартдан,
Бир Аслансыз зоопаркда
Ол зоопаркда ёсген,
Дрессировкадан ётген
Бир чалбурун эшекчикге

Кийдириб ёлген Асланны терисин,
Джамагъатха кёргюнчюлюкге
Салгъандыла кабинетге джангыз кесин.

Эртден тогъуз сагъатдан
Ингир алты сагъатха
Келген джашха эм къартха
Кёргюнчюлюкге тургъан

Ол «Аслан»

Кёб да салмагъанлай кюч, къаруу,
Толтура тургъанды ролюн ариу.

Керти да «Асланга» санаб аны:

— Бир талай ашымы къымгъанды,

«Къой!»—дегенимде, къуйругъун

къакъгъанды, —

Деб Ат Акъбурун эшекден тарыкъгъанды,

Бу тарыгъыугъа къарар орнуна,

Ол «Аслан», кърал борчун унутуб,

Къаны бир къарнашына джан аурутуб,

Хауаны иги тогъуб къарнына,

Къойгъанды: «Хо-къи-хокъ!»—деб окъуб.

(Ол эшек тилден бери кёчюрюлсе:

— Сен онбеш эшеки табанлагъан,

Эшеклеге заран, къыяу салгъан,

Хар ким да таныгъан бир Атса,

Эшеклеге джийиргенген бир затса, —

Дейд, тылмач айтхан керти эсе...)

Бар, зоопаркъда болгъан джамагъат

Терен тукъум сезгенди олсагъат

Ауаз Аслан ауаз болмагъанын,

Аслан Эшекча окъумагъанын...

Сора зоопаркны тамадалары:

— Бу «Асланны» чийсил хапары

Зоопаркга заран келтирмесин,—

Деб, сыйырыб аны хаух терисин,

Къоратхандыла башха джары.

Хаух терини тийученди хайыры,
Ишге джетиб ачылгынчы багъыры.

Гюрюлдеуюк, 20/Х. 1973 дж.

АКЪБУРУН

Къалайла эсе да бир джолда
Бир тунакы, сансыз тар къолда
Ат, Эшек, Къадыр улоу бёлекге
Къашхабаш Акъбурун Эшекге
Башчы болургъа чёб чыкъгъанды,
Быллай джомакъгъа да къалгъанды...
Ол тар къолда улоу бёлекге,
Кирир муратда нёгерликге,
Мында туугъан, джашаргъа суюген,
Келеди бир белгили Тюе.
Айтады ол ёзен Тамадагъа
Бу тар къолда тууб ёсгенин:
«Къош нёгерликге бу къауумгъа
Къошсагъыз а»,—деген тилегин.
Чакъырыб Акъбурун Эшекни
Эмда анга зам эгетни
Ол кенг ёзенде Пил тамада
Билдиреди тюшген тилекни.
Ол аны билдирген заманда
Салны тюшюрюб къулакъларын,
Тик уруб къара туякъларын:
— Не биз, неда Ол! —
Деб тохтайдыла Акъбурун
Бла замы Быжма улу Суубурун,

Унутуб бу джол

Тамадагъа: «Хо-къи! — окъулурун

— Не кѣргенсиз: «Хик!» —

деб тохтарча,

Не этгенди алай кѣоркѣарча? —

Десе:

— Чыгъана кѣоймай джутады...

Эшек кѣрсе, джийиргениб кѣусады...

Тенге кѣрмей, бурнун ѳрге тутады...

Дейдиле, джюрюген сѣзге кѣре.

Ансы джокъду хата биз кѣрген...

— Алай болса да, нед сиз эс бѣлген?

— Мийикди!—дейдиле кеси да. —

Бою кибик эсе эси да,

Аллында джюрюрге кюч

джетмез,

Аз да мычысакъ—хатер этмез...

— Да, сиз айтыудан

Мен тюзеталгъан:

Не аны ѳсгени тохтаргъа,

Не сиз орнугъуздан кѣораргъа

Болуб турады керекли...

— Хоу-къи-хокъ! — дейдиле эшекле.

— Хайыр, тилеклени сюзейик,

Кѣабыл этер мадар излейик,—

Деб Пил бу «шохларына»,

Ашыргъанды кѣошларына.

Сора ангылаб (акъыллыды Пил,

Ангылайды, дейдиле адам тил)

Тохтамазын Тюени ѳсери,

Акъбурун бла нѣгери да

Бийлик, иелик излеулери,

Кѣауумуну да тилеклерин

Кѣабыл этгенди тамада...

Былай болады джомакъда...

— Кертиси уа джашауда?
 Быллай.
 Джашаудамы? Джашауда
 Быллай Узункъулакъ Акъбурун
 Бла Быжма улу Суубурун
 Иелеселе башчыны орнуп,
 Кесинден билимлини,
 Таб айтылгъан алимлени
 Кеселле ёсер, барыр джолун...

Гюрюлдеуюк, 20/Х—1973 дж.

ГОЛЧУАЯКЪ ГЫБЫ БЛА ТЮГАЯКЪ ЧИБИН

Кёйделен ала чолпу аягъын,
 Туристлик халда Гыбы биягъы.
 Къонакъ юйге сансыз сугъулду,
 Тёбениги мюйюшге угулду...
 Гузаба болуб ау салды,
 Бир талайны кымсыз къалды,
 Ау артындан кёз сала онгнга, солгъа,
 Тюшюрюрге бир-эки джелбашны къолгъа...
 Кёл салмай, кеси тюшген ууакъ-тюекге,
 Инет этди джайылыргъа тёгерекге,
 Кенчекликге!
 Тенси тюбден ашхы уралгъанларын уруб,
 Кюн турушда джукъуну да бойнун буруб,
 Туура ол сагъатчыкъда ёрге туруб,
 Кесин тюшгю кюннге кызыдыра тургъан
 Бир мазанкой тюклю Къара Чибиннге

Тюбейди кѣнчекликге джайылгъан
Голчуаякъ,
Бу итджаякъ,
Сюзюлте — сюзюлте сюзюлтме кѣзлерин,
Тизди фитнесликъдан толу сѣзлерин...
Уста тукъум салыб джанын-къанын,
Махтады эслетмей Тенгиз ары джанын...
Бошагъандан сора сѣз бла тиш артыб,
Бир-эки замор папросну да тартыб:
— Кел, — деди Гыбы анга, — меня
мюйюшюме,

Мени къонушума.
Сѣз сѣзю, кѣз джетдир кесинг
джюрюшюме,

Болгъан болушума!»...
— Эй, эсле кесинги, Тюгаякъ Чибин,
Асылырса джуртдан бир джаякъ,
мискин...

Эшда-эшда,
Кетди Тюгаякъ, тыялмай кесин,
Джыялмай эсин...
Сора. «Гыбыны кюмюш аулу
Къуушунда

Кергичге кердирди кесин»...—
Деб чыкъды дженгилде хапары.

* * *

Мында айтылынган оюм:
Тебси тюбден тоуб,
Кюмюш аугъа алданган
Аман ёледи аман джары...

Гюрюлдеуюк, 1973 дж.

АСХАКЪ ЧЫЧХАННЫ ДЖОМАГЪЫ

(Х а л к ъ а й т ы у д а н)

Къаны къайнагъан, саны ойнагъан заманда,
Къаблан тюклю бир Киштик таймаздан
Къош-къош «уча» тюшюре тургъанды
чычханладан,

Аладан озуб, шорбат чыбчыкъладан.
Амма джыл келе, санланы басо ауурлукъ,
Печ башында тургъан эски кийиз джауурлукъ
Болду аны джатхан, тургъан джери, ныгъышы,
Бир учалыкъ тюшюрюу да эм баш сагъышы.
Къатында сызгъыра турсала да чычханла,
Бурунча ойнаялмайын джыртхыч тырнакъла,
Сер сагъыш басыб, талай кюнню джатады ол,
Бир акъыл тюшюб, чычханлагъа айтады ол:

— Кёремисиз, ёлюсаусуз бу джатханымы?
Тюз ангылагъыз, тилейме, айтханымы...
Азраилни келечисид дейме келгеннге,
Санагъанма кесими мен саудан ёлгеннге...
Джан алыучу Азраилге тюберден алгъа,
Тюшюнюб, излейме тобагъа къайтыргъа...
Тилейме, джайылыгъыз, айтыгъыз, келсинле,
Джолоучугъа чычханла разылыкъ берсинле...
Бир-бирибизден биз разылыкъ алайыкъ,
Машхар кюн джарыкъ бетден тюберча
болайыкъ...

Ётюгюз тёрге! Кёрюгюз мен кёрген кюнню,
Сиз да бир сынагъыз сыйын мен тургъан
тёрню...,

Дегенди да талгъыр къарт Киштик,
мугурланыб,

Эшик артына сюркелгенди бауурланыб.
Бир-бирине къарашхандыла чычханла...

Кёб болмай Джюйюсханны кёрселе къачханла,
Батырлангандыла эм ётгендиле тёрге,
Чабышхандыла къууаныб энишге-ёрге...

Ийнангандыла, оноу этгендиле бары,
Джайылыб хар бирери бирер джары,
Эрлай-бурлай чычханлагъа хапар этерге,
Экиндиден кеч къалмай чакъырыб джетерге,
Айтылгъанча этгендиле,
Эм джыйылыб джетгендиле.

— Джокълагъыз бир-биригизни, — дейди
Джюйюсхан.

— Джокъду, — дейдиле, — джангыз Асхакъ ана
Чычхан...

— Барыгъыз анга да, унутсун «аякъ дауун»,
Ашырсын, разылыкъ бериб, эски джауун...
Баргъандыла ол Асхакъ Чычханга джангыдан,
Айтхандыла дейд бирери бирер джанындан.
Кёб да тынгылаб чычханланы хапарларына,
Былай соргъанды дейдиле джоллашларына:
— Юсюндемилле Джюйюсханы

мыйыкълары?...

— Хо, юсюндедиле, — дегендиле шохлары.
— Сора бараллыкъ тюлме, сакъламасын мени...
Болад табса да разылыкъларын сизлени...
Аны уккашына чыдар джокъду къарыуум,
Арт аягъым унутмайд тишини татыуун...
Ийнанмагъыз къанджиликни питна айтына!
Джыртхыч джыртыхчды, бармагъыз аны

къатына!

Амма чычханлада Асхакъдан такъыл джокъ,
Асхакъга тынгылар чычханлада акъыл
джокъ...

Къайтхандыла,
Айтхандыла,
Тёрге ётуб джатхандыла.

Ол Асхакъны келиринден тюнгюлюб Киштик,
Чурум излеб, тюшюрюрге учалыкъ, тишлик:
— Олсагъатха бу къабчыкъ бла уа ким
кюрешди?
Башы ачыкъ тургъанлай, тюбюн а ким
тешди?—

Деб хыны соргъанды,
Джалкъа тюклерин чюйресине бургъанды.
Чычханла бир-бирлерине къарашхандыла,
Салпыланыб, симсирешиб тохташхандыла.
— Кёзюне тик къарасам, билликме мен!
Къайда, къыйырдан башлайыкъ, келчи сен!—
Деб тангига дери Джюйюсхан
Чычханла бла бетлешгенди къыйырдан...
Къысхача айтыргъа, созмай бу джомакъны,
Асхакъды дейле артда джайгъан чычханланы...
Джангы-Джегетей, 1975 дж.

Х А Д Ж И Б

Биз гитче сабийчикле заманда,
Джаш, къыз демей гинджи ойнагъанда,
«Хаджиб» деучек гинджи тамадагъа,
«Ханбатдыучукъ» деб да гинджи анагъа.
Элде джюрюген хапаргъа кёре,
Къыз суйретсек, сюзеед төре.
Къыз къачаед, анадан джашырыб,
Къарнашдан къоркъгъа, тени ашырыб.
Ойнаек къалын, берне бердириб,
Джегенден тюшюртюб, той этдириб.
Быйыл къачхы каникул заманда,
Туудукъла бир джерге джыйылгъанда,
Бек сейир болдум гинжди ойнашха.
— Хар заманы оюну да башха...

Биз «Хаджиб» деучюге гинджи оюнда
Была гинджи директор атадыла,
Гаккы башчыгына сарх орнуна
Бир ёребаш шляпаны къабладыла.
Завхоз дедиле дигиза-чабчыгъа,
Бирин олтуртдула къагъыгчыгъа.
Къыз нёгерле орнуна устазла,
Партала болдула да джез тазла,
Устазла дерс бердиле сохталагъа.
Къагъытчы ишлерине къарады,
Кюнлерин чотха урду, санады,
«Айлыкъ джал» салдырды бочхалагъа.
Сора «Устаз оюндан» эрикдиле,
«Ревизор» оюннга берилдиле.
Келди Ревизор кёзлюкле салыб,
Бир папканы да къолуна алыб.
Алгъа чакъырылдыла устазла:
Эркишиле, къатынла, къызла.
Сорду:—Сизде Эчкиланы Улакъай
Юй сибирнучю болуб тургъанмыды?
«Огъай!!!
— «Хаджиб» законну-джорукъну бузуб,
Совхоз джерге сууукъ къол созуб,
Кесине бачха къурагъанмыды?
Сора Ревизор аланы чыгъарыб,
Къагъытчыны кесине чакъырыб:
— Джазыб болмагъан адамланы,
Ургъанса дейдиле ачхаланы!—
Десе:—Оу, джангызымы къабайым!
Хаджиб айтмай джазылмайды киши...
Ахырат ийман алай табайым,
Ол бары да «Хаджибни» ишид!—
Дейди.
— Алаймыд? Чакъыр Хаджибни!
Хаджиб келди... Сюе да къой ёлюкню...

Къайры кетди гугурнай дорданы?..
Нек къыйылды сууджилик борбайы?..
— Гинджилени кийимлерин сатханынг,
Аланы да сууукъдан аурутханынг,
Къабхын адам джазыб, ачха ургъанынг
Кертимиди Гинджи улу Хаджиб?
Десе, тюшгенча кёзюне хабчюк,
Джити гаккы башчыгъын сир тутуб,
Симсирегенча ит ийне джутуб,
Сынпаяды тили бюдюрдю этиб,
— Б-бу дж-джолдан с-сора бир ш-шайгъа

т-тиймем...

И-ийнаныгъыз, дж-джолдаш... — дейди
Хаджиб,

Ийманын, Хамайылын этиб джюк.
— Зукку Пристопну къызыны аллында
Этерсе ант кабинет салкъында..
Мен айтмай боллукъ тюлме... Джалын да,
Бир джукъла да узат да... тиле..
Ол аманлыкъны таб джаба билед..
Деб кетди папкалы, Ревизор,
Кюледиле Сабийле,
Безийдиле Сабийле.
Сора «Сюдю оюннга» кёчелле,
Болуб Сюдю, Ёкюл эм Прокурор
Хаджибге кертича сюд этелле
Арты не болгъанын бар да сор...

Джангы-Джегетей, 1981 дж.

ПОЭМА, КЮУЛЕ

КЪАРАЧАЙ КЪОБХАН

(п о э м а)

«Къычырады Дауле: «Хахай, къуугъун!
Къарачайны шохун, барын джууугъун»... —
Деген ачы эм къайгъылы тилекни
Эшитди да, орус берди билекни...
Деу бачама Ленин кеси саулукъда
Патчах боюнсхадан эм баш баулукъдан,
Джесирликден чыгъыныргъа болушду,
Джарлы къулну боюн берчи сорушду...
Ол заманда Къарачайны башчысы,
Алий улу—Къарча джуртну джакъчысы,
Ленин бла бир кёрюкню басханды,
Ленин анга, тенгинеча, базгъанды.
Акъ патчахны таулулагъа агенти,
Къабартылы Къадзох улу эгети
Минг сегизджюз сексан тогъузунчу джыл,
Къабартыгъа тюшюрюрге излеб гыл:
«Бу сууладан ичсе, патчах тирилед,
Ол себебден джер казнагъа берилед»...—
Деген ариу сылтауланы салгъанед,
Къарачайны курорт джерин алгъанед.
Алай бла Сантук, Бештау, Нарсана,
Атларына казна джерле аталыб
Талай джылгъа гектары он капекге
Берилгенле Къабартыгъа арендге.
Бу джерлени Къабартыны бийлери —
Патчахлыкъны этеклери—
дженглери —

Кесслери алыб онушар капекге,
Он сомладан бергендиле арендге.
Революция патчахны кьоратыб,
Хар бир халкьгъа баш эркинлик бергенди;
Хар бирине энчи округ кьуратыб,
«Тау АССР бол да джаша», — дегенди.

Къарачайдан казна алгъан джерлени
Бютеуден да къайтарыгъа ызына
Кюрешшуде, бирикдириб эрлени,
Тюзлюк: кюреш хорларына базына,
Аглицевни джазгъанына таяныб,
Бачамагъа Умар къагъыт джазгъанды,
Сора андан эркинлик къагъыт алыб
Къабарты бла орта чекле къазгъанды.

Къарачайгъа зорлукъ эте юрениген
Къабартыгъа бу чек бек зор кьрюнгенд.
Сора Бетал бир полк алыб чькьгъанды,
Белгилени къазыб алыб атханды.

Ол себеден Алий уллу Умар да:
«Адам келиб къарасын мынга ВЦИК-дан!» —
Деб, бнягъы бачамагъа джазгъанды —
Алий улу закон кючге базгъанды.

Бу тилекни Ленин къабыл кьргенди,
Ол Куйбышев Николайны ийгенди.
Мычымайын хур Кавказгъа барыргъа,
Эки халкьгъа ара мажа салыргъа.
Келген адам артыкълыкъны кьргенди,
Атлы болуб таугъа, тюзге айланыб,
Документли хапарлагъа таяныб,
Джерни бёлген карта салыб бергенди.

«Бештаудан башлаб Лаба суугъа дери —
Къарачайны ата-бабадан джери —
Къарачайгъа джурт юлюшге берилсин,
Таулу джурт да бир кесекчик керилсин,

Артха турсун уллу кёллю Кабарда», —
Дегенди дейд Алий улу, хапарда,
Ол заманда Къарачайны башчысы,
Къарча джуртну акъылманы, джакъчысы.

Амма Бетал—Къабартыны тюлкюсю,
Питналыкъны тамам керти юлгюсю,
Бу чеклеге чыртда разы болмайын,
Арымайын, тохтамайын, талмайын,
Излегенди чекни бузар бир амал,
Чыгъарыргъа къайдан болса бир тамал.
Кече-кюп да сагъышы ол болгъанды,
Эм ахыры быллай амал табханды.

Минг тогъузджюз джыйырма биринчи джай,
Сталинини солургъа деб чакъыргъанд,
Тюбден-башдан кириб, джанына джарай,
Тил этгенди Умардан эм тарыкъгъанд:
«Къарачай бла келишмейди Къабарты.

Дженгишнуню созулурчады арты.
Сиз эркинлик берсегиз Къабартыгъа,
Тау АССР-ден бир джанына чыгъаргъа».

Къабартыны, Адыгейни джыяргъа,
Бештауну да ара сахар этерге,
Къарачайны таш ёзеннге тыяргъа
Излегенди, бу нюзюрге джетерге.
Къара урия мыйыкъ тюбден ышарыб,
Кёлде керти не болгъанын джашырыб:
«Анастасха бир тюберсе, иги джаш...». —
Дегенди дейд, ышармышлы, тюймей къаш.
Микоян алгъа Беталгъа баргъанды,
Къара тюлкю анга былай айтханды:
«Тюкючабыр шам Бештауну даулайды...
Анга бермез ючюн, юзюб тауладан
Аны Союз курортха биз берейик,
Сора Умарны алыуун кёрейик...»

Сталин да, сен да, мен да солурбуз,
Таулулача, сют кърнашла болурбуз...
Сен даунгу шам Бештаудан тохтатсанг,
Бу курортку магъанасын англасанг,
Къабартыны сен айтханча этербиз,
Сен да, биз да муратлагъа джетербиз...»
Андан сора ол Умаргъа келгенди,
Анга да ол патуача дегенди:
«Харам Бетал шам Бештауну даулайды...
Анга бермез ючюн, юзюб тауладан
Аны Союз курортха биз берейик,
Сора Бетал къалай этер, кёрейик...
Сталин да, сен да, мен да солурбуз,
Таулулача, сют кърнашла болурбуз...
Шам Бештаугъа сен даунгу къоялсанг,
Кавминводха къошулурун къыялмасанг,
Андан къалгъан Къарачайгъа саналыр,
Къалгъан джерде сени белгинг орналыр...».
Хоншу тартыш дженгди богъай эслерин,
Экиси да алдатдыла кеслерин,
Экиси да сокъур, сангырау болдула —
Шам Бештауда эрменлиле толдула.
Тауда туугъан эки тау къуш урушса,
Неда тауда эки теке турушса,
Аралыкъда садакъчыгъа тюк тюшер,
Мараб тургъан мараучугъа аш бишер...
«Ышанган къой башны бёрю ашайды...»
Тауда таймай ышаныу чот джашайды...
Таулу джашла Анастасха ышаныб,
Ол айтханнга ийгендиле къол салыб...
Ийнанмагъыз, тюкю сёзле бошдула —
Эки джылдан Сантукну да къошдула...
Билмедиле джашла къара итни
Ичинде тутханын харам иннетни...

Сталин да, Микоян да Беталгъа
АССР-ден айырылыб чыгъаргъа
Закон бла баш эркинлик бергенле,
Эркинлик бла не этерин билгенле...
Тау АССР-ни не юкюн бузгъанын,
Питна Бетал боюн кючге базгъанын
Ангылаб, Умар Москвагъа кетгенди,
Мычымайын бачамагъа джетгенди...
«Къарачай бла Черкесни бир этерге,
Алай бла Беталны планын кесерге», —
Деб тилекни ол Ленинге салгъанды,
Сора андан джылы джууаб алгъанды...
Алий улу хур Москвада замаида,
Джыйырма бла экинчи джыл январда,
Джатдайны элге тюшерин марагъанд,
Бетал кюнлени ашыгъыб санагъанд,
Джатдай элге юс джууаргъа кетгенлей,
Эрлай хапар ит Беталгъа джетгенлей,
Къабартыдан милица полк чыкыгъанды,
Къарачайны къыш къошларын чачханды...
Милица полк къарт, джаш деб чырт къарамай,
Тилек салыу, джалынмакълыкъ джарамай,
Тюбегенин уруб, уруб джыкыгъанды,
Кёб адамны баш сюегин къырыгъанды.
«Чачуу-къучуу этиб малчы къошланы,
Ёлтюргенди алтауланын джашланы,
Къошну, малны Къабартыгъа сюргенди...
Къарачайгъа хахай-къуугъун киргенди...
Къарачайда Соснин къызыл военком
Хасан улу бла излеб төре эм закон,
Джарашдырыб, келгенича кючюнден,
Къарачайгъа джетген зориу юсюнден
Буденнагъа тилек къагъыт джибергенд.
Къарачайны тау къошларын сакъларгъа,

Джарлы халкъны Къабартыдан джакъларгъа,
«Аскер кюч джиберигиз!»—деб тилегенд.
Алий улу узакъ джары къалгъанды,
Чыгыр Бетал кетмез бушуу салгъанды,
Къара кюнде Айбаз улу Махамет
Хасан улу Алий бла таб оноу эт...
Бу экиси окружкомну атындан
Къабарты этген зорлукъну бурундан
Тизгендиле, излеб халкъны къобарын,
Асланланы гуждар добар-добарын
Къарча джуртну зорчуладан сакъларгъа,
Къатын-къызыны намысларын джакъларгъа.
Джазгъандыла: «Сауутха!» — деб чакъырыу,
Башланганды сора къоду къычырыу...
Къарачайны сауут тутхан джашлары
Намыс ючюн кѣлтюргенле башларын,
Сора мыдах, мугур туюб къашларын,
Нарсанагъа бургъандыла атларын.
Джаугъа—джаурукъ, досха—дослукъ этеллик,
Джаула сурген барамтаны джетеллик,
Аслан, къаблан кибик болгъан кѣллери,
Джыйылдыла Къарачайны эрлери.
Ол заманда Къарачайны арасы
Ким да билген шам Нарсана болгъанды—
Къарча джуртну бурундан да къаласы —
Етгюр, ёхтем джашларындая толгъанды.
Бери келген аслан чериу аскерге,
Къара кюнде таб башчылыкъ этерге,
Разы болуб аскер, бютеу Къарачай,
Салынганды командирге деу Джатдай!...
Джатдай керти батыр Джатдай болмаса,
Джаудан дертин толусу бла алмаса,
Къазауатдан тѣрт Георгий такъмаса,
Къарачай ол аугъан джары аумаса,

Чакъырмazed Ленин аны кьонакыгъа,
Салыргъа деб излеб кызыл сокъмакыгъа,
Анга кызыл документле джазмazed,
Окъ атмайын Къарачайны алмазед.
Джатдай—къазауатны керти устасы,
Олсагыатлай джауну толу тахсасын
Билирге деб, тахсачыла ашыргъанд,
Кесини уа не этерин джашыргъанд.
Герман уруш чыныкыдыргъан нёгерле,
Уллу бычакъ сермешууде ётгюрле,
Хар ким миниб тулпар—дюлдюр агына,
Сюелгенле деу Джатдайны къатына.
Асланланы бир джартысын алгъанды,
Къалгъанланы командирге салгъанды,
Хар оноулан не этерин юретгенд,
Хар бирини этер борчун кёргюзтгенд.
Тахсачыла тахса алыб къайтханлай,
Джау аскерни къайдагысы айтханлай,
Кече бла чериу аскер атланганд,
Билдирмейин Балыкъ суудан атлагъанд.
Уруш болса къарауулну табыучу,
Таууш тыйюш этмегенлек сытыучу,
Джигитлеге къарауулну байлатханд.
Терс джанындап: «Джетдиле!»—деб
кыычыртханд.

Бугъуб тургъан къабартычы аскерле
Ачыкъ джерге чартлаб былай чыкыгъанлай,
Биргесине Джатдай элтген джигитле
Бычакъланы ойнатханла, кыыркыгъанла.
Сермешууде таулулагъа чыдамай,
Къабарты полк башын алыб къачханды,
Бычакъланы джитилигин сынамай,
Эллерине эшикни кенг ачханды.
Ёмюрлени узагына Къабарты,
Сагырмазча Къарачайны чырт атын,

Ол кюнледе ёмюрлюк дерс алгъанды —
 Андан сора чабыучусу къалгъанды.
 Андан бери унутмайды Къабарты
 Деу Джатдайны чабыуулун эм атын.
 Унутмайын аны кюйюн джырлайды:
 «О Сарамугъа, о-ой-ой», — деб джылайды.
 «Джатдай сауут кюч бла элге киргенди,
 Малны-башны джесир этиб сюргенди»,—
 Деб тарыгъыр кёзюу джетиб Беталгъа,
 Чабышханды Ростов къала табагъа.
 Къарачайны Къабартыдан джагъларгъа,
 Деб Буденна ийген къызыл аскерге
 Къарачайлыладан алгъын тюберге
 Атланганды питна Бетал тарыгъа.
 Ол Буденна ийген атлы аскерле
 Ростовдан Невинкагъа джетерге,
 Аскерлени алларына джетгенди,
 Тарыкыгъанды, джыламукъла тёкгенди.
 Джашыргъанды Къабартыны чабханын,
 Къан тёкгенин, сургенин къош табханын,
 Джатдайдан тарыгъыб баш ургъанды,
 Аскерлени Къарачайгъа бургъанды.
 Къарачайгъа керек кюнде Джатдайны,
 Борисбийни, Дауутну эм Добайны
 Къабартыгъа мал къайтара ийгенле,
 Джатдайгъа: «Кёзден джанлай тур...» —
дегенле.

Ол да джанлаб Уллу Камгъа баргъанды,
 Джаш къатынын биргесине алгъанды,
 Фатарын Тёбен Баулагъа салгъанды,
 Ол баулада бир кечени къалгъанды...
 Адамларын залимликни тюбюнден
 Джатдай алгъан къыстексле—къанаула.
 Чабдыла батыр Джатдайны юсюнден
 Тил эгерге юзюгю бла устала.

«Джуртда кылыч ура билген Джатдайды,
Тенглери Борисбий, Даут, Добайды...
Ала болуб тынчлыкъ джокъду!» — дедиле,
Фатарыны тахсасын тюз бердиле...
Къаназу къауум къоркъуб ачыкъ барыргъа,
Анга къаршчы сауут-саба алыргъа,
Солдатланы удудула батыргъа,
Юретдиле сюдсюз—джолсуз атаргъа...
Къарачайда ол тангча танг атмасын,
Емюрде да ол кюнча кюн батмасын:
Ол кюн кюйдю сыйлыланы юйлери,
Ол кюн тууду сыйсызланы кюнлери...
Ол кюн болду кюнню буруб ксчеге —
Башланганы тутуу, кече къоратыу —
Эшек къулакъ саналыб баш ёлчеге,
Сюдсюз-джолсуз сыйлы башны чортлатыу.
Танг да атыб шакал джыйын джетгенлей,
Тёгерекде бетджанланы алгъанды.
Шакал ийис къош тешикден киргенлей,
Джатдай туруб шакалладан къачханды.
Къатынчыгъы терен кюртде джегелмед,
Джатдай аны джаугъа къоюб кетелмед.
Къутхарыргъа мурат этиб къайтханды,
Мараб тургъан мурдар аны атханды.
Кёкюрекден тийген окъну кёлтюрмей,
Деу болса да, Аслан къаргъа аугъанды.
Деу Асланны абынганын кёргенлей,
Шакал джыйын төгерегин алгъанды.
Къоркъа-юрке, деу ёлюкге брдыла,
Ленин джазгъан документин алдыла.
Аслан ёлсе, сау чычханла бийдиле:
Кими бёркюн, кими тонун кийдиле...
Кими тартды бармагъында джюзюгюн —
Шакалланы юзюклери юзюлсюн —

Деу Асланига толу тоноу этдиле,
Документни командирге элтдиле.
Къарачайны мённю кююш таулары
Эридиле, джыламукъла тѣкдюле,
Тюненеги къанау—кѣтлек джаулары
Батырлагъа «бандитле» деб сѣкдюле.
Ленин джазгъан документни окъугъан,
Айтды дейди, болуб уллу сокъуранч:
«Ай медет а, джан алынды бошуна...
Нек джанлады быллай джигит тышына?»...
Батырлары учуз къауум сѣксе да,
Юслерине кир сууларын тѣксе да,
Халкъ унутмад батырлары атларын:
Джырда, кюуде айтылдыла атлары...

ДЖАТДАЙНЫ КЮУЮ

Борисбий, Дауут, ол Джатдай хариб
Тау аскерлени башлары.
Джурту амалтын къурман болгъанла
Къарачайны маджал джашлары.
Биргенге ъсген сени тенглеринг
Сеннге джол устагъа баралла.
Бармагъынгдан алтын джюзююнню
Джиклеринден кесиб алалла.
Биргенге ъсген сени тенглеринг
Сени кююб, кююб къачдыла.
Елген ълюнню сен а харибии
Тот сюннюле бла чанчдыла.
Большевикле келедиле, Джатдай,
Къатынынгы кююб сен къачмасанг.
Кишиден сеннге бир хайыр джокъду,
Кесинг къазауат ачмасанг.

Къзауат ачыб нсм бла ачайым,
Пулемётум джокъду къолумда.
Итден туугъанла къысха чыкъдыла
Туура барыр, къачар джолумдан.
Добай ёлгенди деб алай айталла,
Добай ёлмегенди, бойдады.
Къабартыда джылкъы къоймаучу Добай,
Ёлмеген эсе къайдады.
Добай джашагъан уллу тюргеге
Максим пулемёт атылды,
Джарлы Добайны тѣббе мыйысы
Тюрме терезеге чачылды.
Къолун эм аягъын байлаб тургъанла
Сау тогъуз айны, он айны.
Пулемёт бла кюйдюрюб къойдула,
Толгъан ай кирик, Добайны.
Атынгы аллын бургъанса, Джатдай,
Сен Худес суудан, ётер деб.
Сѣлешсенг, алай айтыучан эдинг:
«Джангыз окъ меннге не этер»,—деб,
Сиз да кетгенли къайыр а чабалла
Къабартыда ёсген парийле.
«Гюнахы къурусун»,—деб а айтыгъыз
Добай, Джатдай бла Алийге.
Сиз да кетгенли мыдах болгъанла
Къобан ёзенни ташлары.
Ючюсю бирден бир кюнлюк бсдула
Къайитбий харибни джашлары.

* * *

Москвадан келе тургъан Умаркы
Ростовда, тыйгъандыла «ныгъышха»... —

Джатдайгъа болушмасын деб къоркъуб,
Ашыргъаила Дагъыстаннга джумушха.
Сойдуртмаз деб деуню къайда калкайгъа.
Къоймадыла Къарачайгъа къайтыргъа,
«Къабартыды башлагъан», — деб айтыргъа,
Къарачайны деу батырын джакъларгъа...
«Саутха!»—деб сиз чакъырыу джазгъансыз,
Эки халкъны араларын бузгъансыз», —
Деб Алийни, Махаметни тутдула,
Сюрюб барыб, тар зийданнга атдыла...
Къарачайны ичги, тышхы джаулары
Бирикдиле тау Асланны джойдула,
Ала барыб Борисбийни, Дауутну
Суу ызында сюдсюз-джолсуз сойдула.
Эгечлерин къоймай барын тутдула.
Алий бла Добайны да атдыла,
Тюзюн айтыр джууукъ къоймай джутдула,
Сатлыкъ къауум сыйлыланы сатдыла.
Эресейни пролетары, мыжыгъы,
Къарачайны сыйсыз, учуз сылыгъы
Бирикдиле, таякъ къарнаш бокдула —
Баш оноула учузладан толдула.
Сабий Къады он джыл болуб къалгъанды,
Сырта, къолда кёзден джанлаб ёсгенди,
Бир кёзюуде джурт тамада болгъанды,
Джауларындан дертин алмай къойгъанды...
Сора Ленин—деу бачама ёлгенлей,
Къара уруя тенглери бла биргелей,
Ленинни къауумун таргъа тыйгъанды,
Властны, оноуну къолгъа джыйгъанды,
Бачамабыз тылпыуун тас этгинчи,
Алий улу, Дагъыстаннга кетгинчи,
Муратына толу болуб джетгенди—
Къарачай бла Черкесни бир этгенди.

Адыгейни, Къабартыны джыяргъа,
Къарачайны таш ёзеннге тыяргъа,
Бетал салгъан зар планны оярча,
Къарачайны малы-башы тоярча.

Къарачай-Черкес областны арасын,
Джуртну айтхылы Нарсана къаласын,
Сылтау бла Кавминводха алыргъа,
Эрменлени курортлагъа салыргъа,
Микоян-эрменни хыйла чуууту —
Толтурургъа эртдедеги умутун:

«Къарачайгъа энчи не болурса,
Арысанг а, келирсе да солурса», —
Деб Гюрджю улу Къурманны махгагъанд,
Энчи къара къабчыкъ бла алдагъанд.

Умар болса, алдатырыкъ тюл эди —
Аны ючюн Дагъыстаннга ийгенди...

Джыйырма алтынчы джыл апрель айда
Белгиленди сау Союзда, хар къайда,
Къарачай-Черкес областны юлешиб,
Энчи къабчыкъ бергенлери елишиб..

Чыгъардыла буйрукъ хар тийреден,
Хар станседен, къалмай хар бир тау элден
Арбала бла адамланы сюрюрге,
Таш джонаргъа, оноучу юй ишлерге.

Сора: «Къарачайгъа сахар этебиз!

Бошагъанлай, коммунизмге джетебиз!» —

Деб, Ташкёпюрню алыб сабан ызларын,
Таб болурча ёзендегин бууаргъа,
Тынч болурча Сибир таба къууаргъа,
Бир тюрге бла талай этаж ишлелле,
Ол тюргеде кёб адамны тишлелле...

Ма быллай хыйлалыкъ, питна алдаула,
Сау Союзгъа курорт этген сылтаула —

Къарачайны юч сахарын алдыла,
Минг-мингле бла ахлуларын салдыла.
Тынч болса да бийни бёркюн къаблагъан,
Тынч иш тюлдю джуртну, элни сакълагъан,
Малны- башны таб ёсдюрген, къатлагъан,
Чарпытмайын зар джауладан джакълагъан...
Керек болду метроланы ишлерге,
Москва, Беломор каналла къазаргъа,
Ачха уа джокъ ишчилеге тёлерге,
Адамлагъа къарагъанча, къраргъа.
Ол себебден ачха-бочха бермейин,
Адамланы адам сыйын кёрмейин,
Ишлетирге деб ГЭС-лени, джолланы,
План бла тута тебретиле джанланы
Амалы джокъ ауруйма деб айтыргъа,
Ауруса да больницада джатаргъа,
Болджал джокъду элге, юйге къайтыргъа,
Табылмайын эркин аш, суу къабаргъа:
«Заключенный каналармеец» атлары,
Зынтхы каша, чабакъ къуйрукъ ашлары,
Зыккыл зийпун къыш да, джай да къаблары—
Минг-минглени башсыз болду артлары.
Отузунчу джылла джууукъ келгенде,
Ит Фыргъауун халкъны эки бёлгенди,
(Харам джиллик кёб питналыкъ билгенди)
Чабчылагъа быллай буйрукъ бергенди:
Пролетар тамырлыгъа джол берирге,
Езден, бийни «враг» халдача кёрюрге,
«Езден», «къул» деб бир-бирине юсдюрюб,
«Джарлы, бай» деб бир-бирине кесдириб,
Атларына атаб «кулак», «илишон»,
Бутха, къолгъа салыб бугъоу эм кишен,
Хакъ төлемей шахта, канал къазаргъа,
Ызларына къайталмазлай азарча,
Сакъларыкъны джуртну сыйын, намысын,

Джакъларыкъны халкъны тилин эм тинин
Мингле бла Соловкилеге сюрюрге,
Буюргъанды коммунизмни ишлерге.
Алай бла маджалланы джойдула,
Урлукъгъа гуа малхиярын къойдула.
Сора излеб, салгъандыла оноугъа
Къоярыкъны джуртун, халкъын тоноугъа...

Пролетар, учукъ мандаты болгъанла,
Аямайын маджалланы джойгъанла,
Къызыбилет, алчы атлы болдула,
Оноулада пролетарла толдула.
«Джарлы джарлысын айырыб салалла
Эл оноугъа. Советге.

Малла бошалсала, джарашырыкъсыз
Къозу къулакъ адетге...» —

Деб Къарачайда джырлалла.
«Колхоз берген къара ётмек,
Ашайбыз да, къан агъад,
Ораза джокъ да, намаз джокъ,
Тынчайыгъыз, джамагъат», —
Деб Ногъайда сарналла.

«Умар къафумну ышаннга салыргъа,
Къабчыкъ къоймай барын къолгъа

алыргъа», —

Деген плаилларына толу джетдиле.

Пролетарла джангы оноу этдиле:

«Акъбийчени Рамазаннга бермеген,
Бизни тенгяге санамагъан, кёрмеген
Ёзден, бийни акъ къызларын къууайыкъ,
Унамаса, аталарын бууайыкъ!

«Къул!» — дсйдиле деген сылтау къурайыкъ,
Къарнашларын Соловкиге урайыкъ!
Алимлерин ашырайыкъ Тайгагъа,
Коммунизмни ишлечейик байлагъа»...

* * *

Ишек болуб кьалмаз ючюн окьуучум,
Билдирирге болмагъанын кьоркьунчум,
Эл тарихни бир кесегин кьазайым,
Эки юлгю Джөгетейден джазайым.

* * *

Джөгетейде Умар деб бир апенди
Къараб ариу Алачыкьны кёргенди,
Кёз салгъанды, зсин анга бёлгенди,
Османны отрядына зин бергенди.
Ол отряд Эреджеблеге саргъанды,
Стауатны тегерегин алгъанды,
Ол арбазда биреуленни ёлтюрюб,
Эреджебни юйюн, бауун кюйдюрюб,
Алачыкьгъа кьама джара салынганд —
Апендиге алай кьатын алынганд.
Бу кир адет кёб заманы баргъанды,
Кёб джарлыгъа джюрек ауруу салгъанды...
Сау эрлени кьатынларын алыучу,
Джукь айтканкы Соловкиге сатыучу,
Алтынтишни илингенди кёзюне
Ариу Абджат, тюшгенд кече тюшюне.
Кьоркьуу, юркюу келмей джаллат эсине,
Кьрым ханча, айтдыргъанды эрине:
«Кьатынын ата юйюне ийсин, — деб.—
Неда Сибирге джараулу кийсин!—деб.
Ол джазыкьны кьарнашларын тутдуруб,
Джелимаууз Соловкиге джутдуруб,
Джарлы джапнга: «Хо, этейим...»—дегенди,
Онтёрт джанны ёксюз, джакьсыз этгенди.

Аны да бар эди кызыл билети,
Аны да бар эди «коммунист» аты.
Аны да бар эди пролетар иннети,
Аны да бар эди адам сыфаты...
Москвада Кырым улу Зулкърнай
Кюрек бла Москва-каналны кызгъавды,
Сегиз башлы юйдегисине джылай,
Кесине ол быллай кююню джазгъанды:
«Аллах бла сизге аманатдыла, тенгле,
Мухтарым, Шамахым, малларым.
Эпоула соруу алыб тебреселе,
Титилиб ауруйла санларым.
Мен малларымы аманат этеме,
Бир кёб маллары болгъанча,
Соруу сорсала, алай соралла,
Тартыб джанынгы алгъанча...

* * *

«Колхозла» — деб тюрлю мюлке кърдула,
Башчылагъа пролетарла турдула.
Джюрютелмей, халкъларын ач кърдула,
«Кулакды терс»,—деб минглени джойдула.
Арбазында ёмюрю мал джатмагъан,
Сырты терлеб, чыгъыб дюрю тартмагъан
Пролетарла «тройкачыла» болдула —
Таш тюрмеле «кулаккладан» толдула.
Ариу кызы, не къатыны болгъанны,
Неда сютден чубаркасы толгъанны,
«Сёзсюз да класс джау» атаб атына,
Ашырдыла Баяуутну къатына.
Тарыгъыргъа власть пролетар кърлууда,
«Къул! — дейди» — деген материал джолунгда,

Алай бла кёб джарлыны джойгъанла,
Кёб сабийни ёксюз-джакъсыз кьойгъанла...
Тарыгъыргъа болса да джюз тамалынг,
Джукъ айтыргъа чыртдан да джокъ амалынг,
Ол—ышангылы, пролетар тамырлы,
Сен—ышангысыз, болсанг да, таб джарлы...
Ол тюз болады пролетар төреде.
Терссе, тамырынг пролетар тюл эсе...
Терс тюл эсенг да, бил, власть терс кёреди,
Хашген болмагъанынга мюкюл эсенг...
Пролетарла диктатура кьурдула.
Гилютинаны чархын бурдула,
Кёб джарлыны баш токъмагъын алдыла,
Джуртда кеслери урлукъгъа кьалдыла.
Пролетарчы клеветникле чыкъдыла,
Маджалланы Сибирлеге тыкъдыла,
Къарачайны суу джуугъанлай этдиле,
Ахырында кеслери да кетдиле...
Миллионла джуртха кьайтмай кьалдыла,
Халкъда «башсызла» деген атны алдыла.
Бюгюнлюкде да аланы юйлери
Джукъ билмейле... Ма аланы кюулери.

БАШСЫЗЛАНЫ КЮУЮ

Биз кьайтмаздан джоюлуб барабыз,
Джуртума сау кьалай кьайтайым.
Къыйынлыкъ кюнде башымдан ётген
Тарыгъыу кюуююу айтайым.
Туууб, ёсген элим — Огъары Теберди,
Къарачайды мени миллетим.
Сабийлик кюнден ишлеген ишим —
Тюзлюк, тенглик — джашау иинетим.

Ючюнчю кюню ноябрь айны
Сууукъ машинагъа миннгенем.
Отуз джетинчи — белгили джылды —
Джаным сау къабыргъа киргенем.
Кетмез къыйынлыкъгъа тюшгенбиз,
Къарт атам биргеме нёгерим.
Сау — эсен къалыгъыз, джамагъат,
Унутмагъыз, халал тенглерим.
Гюнахсыз къыйынлыкъ джетгенди
Харам тенгле къабыр къазгъанла.
Къочхар улу Унух кебин бичгенди,
Расход тизмеге джазгъанла.
«Къонакъбайым» Удов чакъырыб,
Сорууун бугъоулаб сораед.
Клеветник Унух, анга бетсиниб,
Бизге къаршчы шагъат болаед.
Унух шагъатлыкъ береди
«Эски кулаккладанма», — деб
Бизни ючюн актха къол салады
«Къралны ачы джауума», — деб.
Кесим дунягъа туугъунчуннга
Акъ аскерге башчы болгъанма.
Удовчуланы саугъаларын
Резин къамчиледен алгъанма.
«Заранчыладан хапар айт!» — дейле,
Къанымы ичелле парийле.
Буллахха къурманлыкъ бөлүб аталары
Ёксюз къаладыла сабийле.
Удовчула бир бек къууаналла,
Джер юйлени тыб-тыкъ толтуруб.
Аталарыбыз, къартларыбыз
Одиночкалада олтуруб.
Одиночкаланы буз сууугъу
Мени санларыма чабаед.

Билмегениме мюкюл бол дйле,
Къызыл къаным полгъа агъаед.
Онбеш сутка ёлюм камера,
Кёзлериме джукъу кирмеед.
Закон излеб, голодовка тутсам,
Буллах эркинлик бермеед.
Ёлюм актха къол салалмаем,
Къалтырай эдиле къолларым.
Одиночка эм бугъоу сынай,
Уюгъан эдиле санларым.
Лампа джанмай, къарангы болса,
Кюндюз болгъанын билеек.
«Бир клеткагъа тёртеу!» — деселе,
Биз джан дыгаласха киреек.
Январь айны 20-чы кюнюн
«Къыйынлыкъ кюн!» — деб кёрюгюз.
Къартладан айырылгъан кюндю —
Ашларын, ысхатларын беригиз.

* * *

Умар, Джатдай — Къабартыны джаулары,
Къарачайгъа джер болгъанд баш даулары,
Аны ючюн джау юлюшге къалгъанла,
Джанларын да аны ючюн алгъанла.
Къурман, Наны — байны-бийни джаулары,
Къара къабчыкъ болуб эм баш даулары,
Кёб адамны Соловкиге ийгенле,
Ахырында отларында кюйгенле.
Ол кёзюуде ала-чола «поэтле»
Унутдула аллахны эм адамны,
Кёбле болуб Бериягъа эгетле,
Тебседиле Сталиниге Чоппаны.

«Багушда быстыр кьоймагъан,
«Давай!»—дегенден тоймагъан,
Сталин — Къара Руя,
Къайдады бизге дуния?»—

Деген Исмаил болмаса, кьалгъанла:
«Колхоз джашау — джандетди!» — деб
махталла,
Сталиниге: «Атабыз!» — деб тохталла,
Алай бла гснорар ачха саяалла.

Ол кьауумдан бирле энтда саудула,
Къарачайгъа ала керти джаудула.
Борчубуз—атларын айтыб, кьагъаргъа,
Къара налат багъанагъа тагъаргъа.

«Активлени» хапарлары халкъдады,
Кётлеклеге сюд болуру алдады.
Ала сызгъанла чыгъарылыб юйден,
«Окьулалла» аякъ джолда тот чюйде...

Бюгюн да пролетарлалла оноуда,
Аладыла энтда кьойгъан тоноугъа,
Джарлы халкъны урунургъа кьоймагъан
Урлагъандан, тырнагъандан тоймагъан...

Къара кьандагъайлача тыкъ семирген,
Джарлыланы кьой аягъынлай кемирген...
Амма, тохтар аланы да джырлары,
Кёб турмайын келир кьонгур джыллары...

Энди Умарны, Джатдайны атларын
Туугъан халкъы джюрегинден атмайды.
Толтурады аланы муратларын...

Калкайланы атларын а айтмайды...
Архивледен эм тюкенледен алыб,
Баш кёлтюрмей, окьуучула къадалыб

«Къарачайны», «Къара Муссаны» окъуйла,
 «Ууакъ халкъланы Кавказдан къууаргъа,
 Калкайныкъын кёрселе уа, чочуйла...
 Къыркъынчы джылгъа къанлы Къара уруя,
 Аны тёрткёз ити мурдар Берия
 Джукъ ангылагъаи адамланы къурутуб,
 Ленинчи миллет политиканы джутуб:
 Курорт джерли Гюрджю кърал къууаргъа!» —
 Деген геноцид акъылны алгъанла —
 Ууакъ халкъла къурманлыкъла болгъанла.
 Сора была айтханнга сёз салмазлыкъ,
 Джурту, халкъы ючюн чырт сёз айтмазлыкъ
 Калкайланы баш оноугъа салгъанла, —
 Ууакъ халкъла къыйышылыкъгъа къалгъанла.
 Анга шагъатлыкъ къыркъ экинчи джыл
чыкъгъан,
 Микоян шахаргъа Клухори аталгъан,
 Шимал Кавказы джер картасы этеди —
 Муну ызы бек теренге кетеди.
 Эркинлик бериб къанлы Къара уруя,
 Аны тёрткёз самыр ити Берия
 Доммайда кесине этген дачасы
 Айгъакълайды эки пасыкъ начасны.
 Къыркъ ючюнчю эм тёртюнчю джыллада
 Къарачай-Малкъар, Чечен-Ингуш халкъладав
 Сыйырылгъан курорт Ата джуртларын
 Грузия эм Осетия джутханы.
 Сталинни оноуу болуб чурумуну,
 Бузулуб халкъла арасы болуму,
 Гитлер бла чыкъды ачы къазауат,
 Къыйынылыкъгъа къалды джарлы джамагъат...
 Къарачайны аслан кёллю джашлары.
 Эресейни сослан къадау ташларын
 Сакълар ючюн къазауатха кирдиле,
 Къанлы урушда кёбле джан бердиле.

«Хаякъ джаула!» — деген сылтау бла ышавлаб,
Сталин фыргъауун джойгъан маршалла
Табылмалла къара кюнде джетерге,
Джаугъа къаршчы уруш оноу этерге.

Берселе да джашла, кызыла джаиларын,
Тёкселе да аямайын къаиларын,
Джигитликге, джигерликге къарамай,
Тот шокла танкалагъа джарамай,
Фашистле Кавказ таулагъа джетдиле,
Кёб джарлыны кызыл къанын тёкдюле,
Тау башлагъа мийик миниб чёкдюле,
Джер-джеринде ауушладан ётдюле.

Кавказда партизан ишни къураарыкъ,
Немцаланы эгетлерин бутарыкъ
Суслов крайдан Кизляргъа къачханды,
Партизан ишни тамалын чачханды.

Къыркъ экинчи джыл Тохчукъ улу Хусей
Тбилисте Коротченкону кёреди:

«Алан, альпинизм бламы кюрешесе?» —
Деген чам халда сорууну береди.

Чам сорууну Коротченко тюз ангылайды,
Хусейге джууабха былай айтады:

«Немцала кирирлерини аллында,
Хур тауланы джакълар ючюн къанлыдан,
Къуралгъан партизан къауумгъа штабха
Излеб, къараб, сайлаб, кёрюб эм табха
Ашы, сууу, бютеу сауут-сабасы
Саналгъан эд Доммайны турбазасы.

Теберди ёзенде немцала бизни
Къысханларында аз бёлегибизни
Биз, къачыб, штаб болгъан джерге бардыкъ,
Штабны къачыб кетгенине къараб къалдыкъ.
Сора болушлукъдан умут тауусдукъ,
Дженгил къачыб ауушла бла ауушдукъ.

Чачылдыкъ бирерибиз бирер джары,
Билмейбиз не этерге мындан ары...»
Партизаннга чыкъгъан болуб атлары
Августда огъуна—боллукъ артлары—
Лайпан улу Тау Артына къутулду,
Темирли улу Джёгетейде бугъунду.
Аш, сауут болмай партизан бёлекде
Суслов бла да байлам болмай къалгъанды.
Сылпагъар улу Абдул Махар ёзенде
Бёлегине быллай оноу айтханды:
«Кёресиз Сусловну, сан этмегенин,
Штаб, бизни къоюб, къачыб кетгенин...
Экишерден болугъуз да джанлагъыз,
Къызылла къайтхынчыннга джан
сакълагъыз...»

Чачылды бёлек элlege, къошлагъа —
Айыб джокъ штабсыз къалгъан джашлагъа—
Къагъый улу Ташкёпюрде тутулду,
Темрез улу къошха джанлаб къутулду.
Къызыл Аскер уруш этиб алты айны,
Ариулады джаудан Ставрополь крайны.
Сора Суслов бла аны эгетлери
Джокъладыла къоюб къачхан джерлерин...
Къарачайгъа власть къайтхан заманда
Суслов — Ставрополь крайгъа тамада:
«Уллу Къарачайгъа кирген ёзенде —
Махар ауузда, Садырла тюбюнде—
Немца дивизия бугъуб турады..
Баргъан солдатланы къоймай къырады,
Ары аскер кюч керекди!»—дегенди,
Аууш бла ауаргъа буйрукъ бергенди.
«Анда къуру алтмыш дезертир барды,
Ары аугъан аууш мийикди, къарды.
Немцала болгъанларын ким кёргенди?
Бир немца да джокъду бютеу ёзенде...

Аскер барса, тау элчиле кьоркьарла,
Джанламазлыкъла да таугъа джанларла.
Андан эсе сауутларын сыйырыб,
Келирча этейим, законнга сыйыныб»,—
Дегенди дейд, Батча улу Мудалиф,
Суслов пасыкъгъа джалыныб-джалбарыб.

Амма Суслов Мудалифни тилегин
Къабыл этмей, силкиб кьоюб билегин,
Къышхыда аууш бла аскер ийгенди—
Кёб адам ол ауушда юшюб ёлгенди.

Къарачайдан бир немца да чыкъмагъанд,
Суслов айтханча, киши да букъмагъанд.

Терткёз Берия Сусловгъа юретиб,

Эки малгъун сёзню, тилни бир этиб,

Къарачайны край бюрогъа салгъанды:

«Бандит ёзен!»—деген бегим алгъанды.

Ол бюрода: «Этсегиз мен айтханны,

Тас этерик тюлек аллай бир джанны...»—

Дегенди дейд Батча улу Мудалиф,

Къарачайгъа джакълыкъ этиб, къадалыб.

Суслов анга: «Нацменлиги себебден

Орусча тюз айталмайды», — дегенди.

«МГУ-ну бошагъаным эсигизден

Нек чыкъгъанды?»—деб тюрт соруу бергенди

Анга, кьоркьмай Батча улу Мудалиф,

Сора кетгенди Он джыл тутмакъ алыб.

Ол кюн Мудалифден къалгъанла,

От кьошунлача, сёз кьошмай турдула.

Сора Суслов Тока улу баджасын

Фронтдан ызына областха чакъыртханд,

Бериб ашхы характеристикасын,

Обкомгъа тамадагъа салдыртханд.

Андан сора чакъырыб эгетлерин,

Кёзге тутуб уруда чёкгенлерин,

Обкомчулагъа буйрукъ бергенди:
«Чегетлени ариуларгъа!» — дегенди.
Лайпан улу, ол къачхан штабны члени,
Ашсыз къюуб партизан бѣлеклени
Къачханын дыгалас этиб джабаргъа,
Излеб кесин ариулар джукъ габаргъа:
«Оккупациягъа тюшген джерледен
Биз кетгенек, сиз къалай сау къалгъансыз?
Фашист эгетледен эм эгерледен
Башыгъызны не хакъ тѣлеб алгъансыз?
Сабийлери бла эм къартлары бла
Кѣчюрюрге керекди артлары бла!»...
Деб, кесин кѣкде джулдузгъа такъгъанды,
Джакъсыз халкъгъа къазан ктара
джакъгъанды...

Чегетлени, ёзенлени ариулаб,
Ёксюз къалгъан джамагъатны къоруулаб,
Мудалифча, джакълыкъ этер орнуна,
Джануу этиб къурч перону бурнуна,
Чыкъмагъанлай кабинетден, отоудан
Бу кюлбатыр чегетледен эм таудан:
«Кърал аскер келиб болушлукъ этмейин.
Аскер сауут-сабасы бла джетмейин,
Кючлегенд да халкъны бандитлик ауруу
Эталмайбыз биз кесибиз чырт къаруу,
Кѣчюрюрге керекди!» — деб джазгъанды,
Бериядан кѣб бюсюреу алгъанды.
Ол замада Сталин соргъанд Сусловгъа:
«Нек джетдиле джаула сыйлы таулагъа?
Партизанланы аты нек чыкъмады?
Къара кюнде хайырынг нек джукъмады?
Иш баджаралмагъанына чурумгъа,
Айыбын юсюпден кери уругъа,
Хыйла Суслов Бериягъа чабханды,
Андан кенгеш, оноу, акъыл габханды.

Сора хыйлачы к̄абчыг̄ын к̄азг̄анды,
Хамит айтханнга таяныб сызг̄анды:
«К̄арачайны фронтдан к̄ачхан к̄аууму
К̄учак̄лайды сок̄ур Гитлер джауунгу...
Хар экинчи к̄арачайлы бандитди,
Неда анга аш ташыучу агентди.
Партизанны немсалаг̄а сатханды,
Аш, суу бермей, к̄ерсе тутуб атханды.
Бу тау тюрк халк̄ к̄орамаса джуртундан,
Чалдыу салат партизаннга бутундан.
Совет властны к̄рюб болмайд, суймейди,
Аскерчилени джерине иймейди...»
Ол заманда К̄арачайг̄а оноуг̄а
Салынганла, к̄оярг̄а деб тоноуг̄а;
«Бу хапарла джалг̄андыла бошдула!
Партизанла Преграднада к̄ошдула.
Ак̄ к̄азак̄лалла партизанны сатханла,
Немсалаг̄а бергенле эм атханла.
Пономаренко, Гриднев бапчылары,
Станселеде эдиле алавы ашчылары...
К̄обан ёзенде партизанла джок̄дула!» —
Дерге портфеллерине к̄орк̄дула,
Суслов джазг̄аннга сёзсюз к̄ол салдыла,
Андан бюсюреу эм медал алдыла.
Сора Тока, Темир, Лайпан улуг̄а
Хаджиретликни тамырын джулург̄а
Сталинден к̄аты буйрук̄ келгенди:
«Джулмасаг̄ыз, чачарык̄быз!» — делгенди.
Алай а, Алий улу Умарча, кириб
Ёзенлеге, чегетлеге барырг̄а,
Хаджиретлени к̄айдаг̄ысын билиб,
Ёт джетмед болумну ангылатырг̄а.
Сора Сталин Тока улун чак̄ырыб,
Бергенди дейд анга соруу ак̄ырын:

«Мнзам салыргъа джуртугъузгъа кесигиз
Джетерикмид къарыуугъуз, кючюгюз?»
«Кючлегенд да Къарачайны бу ауруу,
Чырт кесибиз эталмайбыз биз къарыу.
Таула мийик, къалындыла чегетле,
Ургъан суула терендиле, ёзенле
Ушайдыла къарангы тар гёзеннге», —
Дегенди дейд Тока улу Сталиннге.
«Къыстаргъа керекди къоймай къарт не
джаш!» —

Дегенди дейд баш оноуда бир танабаш.
Къыркъ ючюнчю джыл онекинчи октябрда
Указ болду бютеу Кавказдан, крайдан
Къарачайлы къоймай зор бла сюрюрге,
Тау джуртларын Гюрджюстаннга берирге...
Къарачайда аслан белли уланла,
Къолда кючю, кёлде ётю болгъанла,
Гитлер бла къанлы урушда заманда,
Элде къартла, сабийле къалгъанда,
Теберди, Къобан, Мара, Гум ёзенле,
Джёгетей, Инджик-Лаба мелхум гёзенле,
Бурун къызылбек аскерле киргенча,
Тамлыла Дууутдан джесир сюргенча,
Берияны аскеринден толдула.
Сора айырыб эгечни, къарнашны,
Бир-бирине иймей къартны эм джашны,
Къатын, къызыны поездлеге создула...
Къыркъ ючюнчю джыл ноябрны кюнюнде
Серов коммунист къауумну чакъыргъанд.
МВД-ны эки этажлы юйюнде:
«Тамбла халкъны къоратабыз!» — деб айтханд.
«Алай деген нед!» — деб чарлар орнуна,
Биягъы танабаш чыннгаб тургъанды:
«Тогъай салыргъа керегин бурнуна
Эртде айтханма мен!» — деб харс ургъанды.

«Олтур, олтур кѳууанма сен бошуна; —
Дегенд Серов биягѳы танабашха.
Халкѳны ашырыб кесингми кѳаллыкѳса?
Огѳай!.. Сен да халкѳ бла бирге барлыкѳса!..»
Умут этгенд джарлы, мискин Танабаш,
Халкѳын сатса, берилликча чын эм аш...
Ол мутлахты энтда халкѳны асарыкѳ,
Кѳарачайгѳа кѳара мухур басарыкѳ...
Кѳарачайны сакѳлар ючюн ол кѳауум
Кюрешмелле амал излеб чабаргѳа,
Анда-мында джашырыниган халкѳ джауун
Кече, кюн да излерге эм табаргѳа.
Кѳабартыча Бериягѳа джетмелле,
Тилек салыб, анга улху элтмелле.
Суслов джазгѳан кѳагѳытха кѳол салдыла,
Аны ючюн кѳб бюсюреу алдыла.
Кѳара итле-таулу халкѳны джаулары —
Джылатдыла Кѳарачайны тауларын,
Ёксюз халкѳны джакѳламалла, сатдыла,
Бюсюреуге саугѳа-медал такѳдыла.
Кѳайда кѳыстеке оноугѳа салынса,
Тѳнгерейди, тонгуз башча, тепсиден.
Фыргѳаууннга, «аллахды» деб табынса,
Кѳалыучанды халкѳ кѳысталыб джеринден.
Бир кѳауумну, джюген салыб башыиа,
Кѳамчилесенг, кѳаты этсенг таягѳын,
Аллай «бийге», сыйгѳа санаб табына,
Тартма тешиб, кѳлтюреди аягѳын...

* * *

Кѳыркѳ ючюнчю джыл экинчи ноябрда
Джылау-сыйыт эшитилди хар кѳайда.
Тебредиле Кѳарачайны кѳчюрюб,

Сюннгу бурну бла тюртюб, ёкюртюб.
Къарачай аскерчини джаш сабийин,
Атларына атаб къанлы бандитле,
Ата-анасын эмда къыз суйгенин,
Сюргенча совет адамланы фашистле,
Зор бла къыстаб туугъан, ёсген юйюнден,
Пашинскеде, бек узакъда элинден,
Мал ташыучу вагонлагъа урдула,
Алларын Орта Азиягъа бурдула.
Аскерлени фронтда ёлмей къалгъаны,
Урушда медал эм орден алгъаны,
Джукъгъа саналмай сатлыкъла бла бирге
Сюрюлдюле Магаданнга, Сибирге...
Къарачайлы болгъанындан бир башха
Хатасы болмагъан къартла эм джашла
Чыгъавакъ юзгерелени сыналла,
Талай джылны джесирликде джылалла ..

* * *

«Джаш кёргенин унутмаз»,—дейд нарт сёзде,
Бюгюн, бюгече да кетмейди кёзден
Ол кюнледе, ол джыллада кёргеним,
Сабийликде эм джашлыкъда эштгеним.
Ол джыллада меннге онтёрт толгъаны,
Эсимдеди хар не къалай болгъаны.
Джёгетейге немсаланы келгени,
Къарт анамы сора къара кийгени.
«Джашларымы ёлтюргенле келдиле...
Мурдарла... Тилсиз пасыкъла!» —дегени.
Джукъ деб барса анам, джангы иеле:
«Бар да Сталиннге махтан!»—дегени.
Къарт анамы хар базардан къайтханы,
Анама шыбырдаб хапар айтханы:

«Къантайланы къыз, хапар керти эсе,
Бытдаланы Акъмырза улу Къазий,
Бир къатын бла сегиз чууут сабий
Асырайды, — дейле, — Эшитемисе?...
Къатыны, Асланбек кызы Сапийат,
Чууут сабийлеге да, къатынга да,
Ол элде айланган төрт солдатха да, —
Керти эсе — Къарачай атла атагъанд...
— Ол Эдиланы эки кюеулери:
Къобан улу Абдул, Чома улу Исхакъ —
Фатарлары ташада, Хаджай-Къабакъ...
Бытдаладад,—дейле,—букъгъан юйлери...
— Эшитемисе? Темирли улу Ибрахим...
Инджини шкок бла туйген джаханим...
Юйде... уруда... хапары чыгъады...
Дадаудан къоркъмайын къалай бугъады?...
— Дадаугъа белгилид,—дейдиле, — мында
Джатма тюбюнде уруда букъгъаны...
— Хы, Къалмукъ джолундан

джанлагъанында:

«Джанлай турма, Къалмукъ!» — деб,
къол тутханы...
— Къоркъмагъыз, къайтырыкъдыла

кызылла,—

Дегенди дейдиле Акъмырза улу Къазий..
Аны ючюн асырай болурла ала
Къоркъмай партейис, солдат, чууут сабий!...
Бары да эсимдедиле... Эсимде...
Чыргданда кетмей турады кёзюмден
Берияны аскери элге киргени,
Бизге къаллай кыйынлыкъла бергени...
Къойчукълагъа гёзет этиб арбазда
Джатыучанем кече сайын таймаздан.
Ол танг ала мен илгениб уявдым,
Сескеклениб төгерекге къарадым.

Не болду экен кзойланы кьозгъагъан,
Не болду экен эл итлени кьозугъан,
Тийрелеге бирден кирген уруча,
Бютеу бары тиллешгенча улурча.
Кёб тийреден итни ачы чабханы,
Нени эсе да хырылдаб кьабханы,
Къулагъыма бирда ачыкъ келеди,
«Не болду экен?» — деб эсими бёледи.
Джолда баргъан солдатланы кёреме,
Хоншулагъа киргенлерин сеземе.
Игиликге келмейдиле, билеме,
Ала келселе, тутмакъгъа сюрелле.
Къоркъуулу болуб, мен кзойланы санасам,
Аланы саны орнунда тураед,
Ары айланыб юй эшикге кьарасам,
Бир сюнигю бурун кёрюне тураед.
Джокъду бизде немсалагъа кьатышхан,
Биз арбазгъа тинтиуюлге келирча,
Неда кьачхан ала бла Кюн батышха,
Эшигибизни сюнигю бла керирча.
Къараб юйде сюнигю бурун кёргенлей,
Мен джалаплай чабыб юйге киргенлей,
Сермеб тутуб бир солдат кьол джалкъамдан,
Элтиб тизгиннге сюеди балконда.
Солдатланы бири эшик юсюнде,
Бири шкок бла бизни тутад тизгинде,
Бири кюбюрлени джерге кьуяды,
Алтын, кюмюш кереклени джыяды.
Мезенцев эд лейтенанты тукъуму,
Бюгюн да бёлед мени татлы джукъуму
Атамы алтын кьамасын алгъаны,
Белибаууну ичи бла сукъгъаны.
Сора бошагъанында ол тоноуну,
Айтды кёчюрюрге деген оноуну.

Эгечим Нархан анама кёчюрдю,
Анам эс ташлаб, къарнашым кёлтюрдю.
Эсин джыйыб сора мени къарт анам:
«Аурууунгу алайым, джаным, балам,
Ит немсала джуртну басхан заманда,
Къайда хашген, къайда сатлыкъ джаман да:
«Эки джашынг Къызыл Аскердедиле,
Сени ышаннга салыу керек!»—дедиле.
«Энди къызылла келдиле»,—деб турсакъ,
Джашларыбыз къайтхан кирик къууансакъ,
Сиз да бизни бандитлеча кёресиз,
Немсала совет адамны кёргенча;
Белгисиз джары ёлюмге сюресиз,
Фашистле ёлюм лагерге сюргенча.
Белгисиз джары ёлюмге сюресиз,
Фашистле ёлюм лагерге сюргенча.
Аскерделле Мухтар, Шамах джашларым.
Боламыды солдатланы къартларын
Кёчюрюрге?»—деб тегед кёз джашларын,
Кёргюзтеди ол алагъа картларын.
«Ничего не знаю!» — онбеш минутдан
Бошалады сизге берилген заман.
Алалгъаныгъызыны алыгъыз кьолгъа,
Атланыгъыз дженгил болуб джолгъа!»
Деди лейтенант юсюбюзге туруб,
Алтын кереклени хурджуннга уруб.
Аналарым сарнадыла олтуруб,
Сарынлары тауну, тюзню толтуруб.
Къалкъаларын Кёк Тейриге кенг джайыб,
Окъудула джолгъа чыкыгъан дууаны...
Къарт анагъа ким эталыр шо айыб...
Къара кюнде джокълайды деб аллахны?...
Юзгереди кьойла, джатмада ийнек,
Гёнде нартюх, гардош уруда къалды,
Алтауланнга юч орун бла ун челек,

Анам чоюн, аммам бир уууч топракъ алды...
Бютеу барын сыртыбызгъа кѣлтюрдюк,
Къулакъдан праулен аллына ѳтдюрдюк,
Алайда халкъ барамтагъа къошулдукъ,
Джюгюбюзню сыртдан атыб солудукъ.
Тѳгерегибизни аскер алгъанды,
Башыбыз къара балахха къалгъанды.
Часовойну ѳмюрюнде кѳрмеген,
Кѳчюу, къачыу не болгъанын билмеген
Сант Эдиханны «къачды» — деб атдыла,
Сант Хамызыны «джанлады» — деб къакъдыла...
Хар элде аллай «бандитле» табдыла,
Ол харибле къара джерни къафдыла.
Къарай туруб, часовойдан джашыртын
Анам мени юйюбюзге ашырды,
Кѳрюнмей къулакъдан юйге ѳтерге,
Къалгъан затдан бир джукъ алыб джетерге.
Баргъанымда юйюбюзге джырылдаб,
Ойнай, кюле, чам хапарла сѳлеше,
Марушкала тураелле хырылдаб,
Кюбюрлени, къойну, малны кѳлеше.
Сермеб къабыргъадан эки анамы
Кѳрне тонларын, кюйюзню мен алдым.
Марушкону къолунда къарнашымы
Сахтиян шымларын кѳрюб къадалдым.
Барын да кѣлтюрюб, ала тюйгюнчю,
Ызыма халкъ барамтагъа чабышдым,
Часовой эслегинчи эм кѳргюнчю,
Биягъы тешик бла халкъгъа къатышдым.
Ингирге дери бурууну ичине
Ат, арба бла келгенича кючюнден,
Сюредиле хабджюклерин кѣлтюртюб,
Фронтчуланы сабийлерин ѳкюртюб
Ма Айбаз улу Азретни къатыны
Кѳрюнеди, абына-сюрюне баргъаны:

Бири кьойнунда, бирин да кьолундан
Тутуб, тешегн, джастыгъы сыртында.
Къумукъ улу Халмырзаны кьатыны
Майна келед тьойюмчеги бойнунда
Юч джыл болгъан джашы тарта артына
Эки джыллыкъ гитче кьызы кьойнунда.
Халмырза кьазауат этеди дейле
Матросовну джигитлигин кьайтарыб.
Аны юйдегисине уа «бандитле» дейле,
Джылай барады зор бла айдалыб.
Майнама Къаракет улу Иссаны
Юй бийчеси, эки гитче баласы...
Майнама Хосу улу деу Хыйсаны
Джылай барады кьартайгъан анасы...
Аллай кёбню аталары, эрлери
Урушда кьалгъан джарлы-джакъсызланы:
Кьатынланы, аналаны, кьызланы —
Кьыстадыла хур джуртларындан кери.
Гепюу аскер барамтагъа тыйгъан халкъ,
Кьошдан, кьолдан эмда сыртдан джыйгъан
халкъ,

Улакъ кьошхан эчки кьошча макъыра,
Айланалла бир-бирлерин чакъыра.
Уруш этед Эбзеланы Халимат,
Эркишича кьыз башына бёрк кийиб.
Къарнашлары ючюн джаудан къан алад,
Кьолгъа сауут алыб, атха терк миниб.
Уруш этед Эбзеланы Халимат,
Совет джуртдан джауну артха кьууады.
Сюнню бурну кьарт анасын джылатад,
Кёз джашлары аны бетин джууады.
Билмейди ол Мара эли кёчгенин,
Сюнню бла сюрюлгенин анасы,
Товарнякда бандит кибик чёкгенин,
Болмагъанлай Совет властха хатасы.

Уруш этед Эбзеланы Халимат:
«Алгъа! Алгъа! Сталин ючюн, огонь!» — деб,
Джигитлиги анасына джарамад:
Солдат сюред: «Атла! Быстро в вагон!» — деб.
Къасай уллу Осман этед къазауат.
Белорусда болуб аскер батыры,
Билмейди ол къысталгъанын джамагъат,
Къуругъанын атасыны тыбыры.
Къарачайны къыргъый санлы деу джашы
Эресейни джакълаб, къанын тегеди,
Ол кюнледе аны табхан анасы
Сюнгию тубюнде, бандитча, чегеди —
Эресейни сакълар ючюн ол бюгюн
Уруш этед чегетледе ит болуб,
Къайда къалыр анасыны ёлюгию
Кебинленмей, ачдан ёлюб, бит болуб.
Багъатырны джигит Харун улусу,
Сени джауунг сени ананглай улусун:
«Къызылбекле» Къарачайгъа киргенле,
Джесир этиб къарт анангы сюргенле.
Татаркъанча Къарачайны джакъларгъа
Бу кюнледе сен элингде болмадың.
Кетиб къалыб Эресейни сакъларгъа,
Джамагъатдан, элден ханар алмадың.
Немсаланы кюн батханнга къууаса,
Къарачайны кюн чыкъгъаннга сюрелле;
«Фашистле!» — деб сен джаууаны ураса,
«Бандит!» — деб сени анангы тюртелле.
Джан аямай, танка уруш этесе,
Джукъ тыймайын Днепр суудан ётесе,
Къарачайны Азиягъа элтирге
Буйрукъ болганд, джулдузсуз къул этерге.
«Лайилаха илиялаху якъаллах,
Лайилаха илиялаху якъаллах», —

Деген зикир эшитиледи хар кайда,
Амма аллахдан, адамдан да ржокъ файда.
Джыйгъанларын мешналагъа тыкъ джоклеб,
Беш-алты юйдегини бирге кеблеб,
Халкъ Джөгетей Аягына ташылад
Джолда кече кыыз сабийчик агылад.
Ол сабийни орус катын табханды,
Кесине эмчек кыыз этиб алгъанды.
Онтөрт джылдан Къарачай кайтханды,
Къарачайгъа тюз хапарны айтханды.
Ол кыызчыкыны атасы бла анасы
Тилеген тилеклерине джетгенле,
Кыызларыны орус эмчек анасын
Кеслерине эмчек эгеч этгенле.
Къара кюнде Батча улу Хамзатха
Къошда солдат бармай къалгъанд катына.
Джөгетей элде кыууаныб бу затха,
Кыушха улу атагъанла атына.
Азиядан кайтхынчынга Къарачай
Джашагъанды ол таймаздан къоркъгъанлай,
Билиб аны къарачайлы болгъанын,
Сюрелле деб, ачыб чийин, джалгъанын.
Къара кюнде Джуккаладан эки джаш,
Хурзук элде джашагъан эки къараш,
Тауда къошда мал катында къалгъанла,
Көчген ишден чырт хапарсыз болгъанла.
Кыыш узуну, джол джабылыб, малчыла
Джазгъа дери элге бармай къалгъанла
Джаз болгъанда джол да, джер да ачыла,
Элден кийим алыр акъыл алгъанла.
Салыб бири элге тюшюб баргъанды,
Тамашагъа эм сейирге къалгъанды:
Төгереке къара къолан чочкала,
Аладан толудула орамла эм бачкала.

Апа тилде бир ауаз да чыкмайын,
Былырдача кѣбакъ итле чабмайын,
Чыгъадыла маске чабхан тауушла,
Кѣрюнелле чочха ургъан багушла.
Сора джолда кетиб бара тургъанлай,
Тукъум тийресине атын бургъанлай,
Ногъайлыгъа баргъан къарачай къатын
Таныб, таууш этгенди, айтыб атын.
Къарачайны кѣрген зорлукъ хапарын
Айтханды ол къанлары бир къарнашка,
Элде кишиге кѣрюнмей къачарын
Тилегенди биягъы тауда мал кѣошха.
Джанламаса мурдарла тутарларын
Атына бандит, кадет атарларын,
Башын кесиб милисагъа барлыкъларын,
Аны ючюн, ачхала аллыкъларын.
Бу къайгъылы ачы хапарны алыб,
Къарнашына баргъанды дейд ол салыб.
Оноулашхандыла элге бармазгъа,
Туз бла кийимден башха заг алмазгъа.
Тилсиз кибик этиб, кеси-кеслерин,
Умут юзмей, атмай таукел эслерин,
Тузгъа бериб, къакълагъан этлерин
Билдирмей ахлыларын, миллетлерин,
Онтѣрт джылны ала тауда джашайла
Таша дорбун болуб тургъан юйлери,
Хырс туз бла ушхуурларын ашайла,
Учулукъда ётюб дайым кюнлери.

* * *

Эсимдеди Джѣгетей-Аягъында
Темир джолну рельсасыны джанында

Вагонга салыргъа тургъан джастыкъны,
Къартчыгъа джетиб ургъанча чыпчыкъны,
Поезд бугъа кызыу келиб ургъаны,
Мюйюшонден мюйюзюне такыгъаны
Хауада ары-бери бургъаны,
Сора джыртыб, кыуун джелге чачханы.
Аны кёрюб Джандет аммам айтханы:
«Табу, уллуд кыудрети аллакны...
Ушайды насыбсыз халкъны бюгюню.
Ол чачылгъан кыуш джастыкъны тюгюне...
«Вагонлагъа!»—деген буйрукъ келгенлей,
«Топуракъ алыу!» — деб аммам узалды...
Сора аммам: «Биз барабыз...» — дегенлей,
Топракъ алыу эмда зикир башланды:
«Биз барабыз мухаджирлик джолуна,
Аллах салсын динисламны кыолуна...
Лайиляха иллялаху якъаллах...
Лайиляха иллялаху якъаллах!»...—
Деген мыдах зикир, джылау чыгъады,
Эшитиледи тюзге, таугъа джайылыб;
Мыртазакъ халкъны вагонга кыуады,
Кетерирге тауларындан айырыб.
Халкъ таулагъа мыдахланыб кыарады,
Сыйлы джерни топрагына узалды;
Узалды да ууучу бла бир алды,
Таугъа кыараб джыламукъсуз сарнады...
Бир кыауумну арт кёргени бу болду...
Бир кыауумда джыламукъдан кёз толду...
Бир кыауумла таугъа саукъал айтдыла...
Бир кыауум сёзлю сарын тартдыла.
Джарлы халкъны вагонлагъа урдула,
Эркишими, тиширымуму айырмай,
Эшиклеге часовойла турдула,
Шкокланы, тик-тик тутуб тартымай...

Зорлукъ!... «Зорлукъда марда джокъ»,—
дейдиле

Къарачай-малкъар нарт сёзде.
Зикир... Поезд чархла эжиу этелле...
Алыб баралла Ставрополь кенг тюзде...
Вагонланы ичлеринде чахтана...
Болгъан джерде джаш, къыз, ата, къарт ана,
Бир джараууна чыгъарыкъ да уялыб,
Барадыла мухаджирле къыйналыб...
Бир-бир станциялада тохтатыб,
Часовойла эшиклени керелле.
Мухаджирлени эшикге бош этиб,
Ууакъ-тюек ашарыкъла берелле.
Джолда бара, Сталинградха джетерде,
Дангыл тюзде къалау болуб джер-джерде
Адам сюеклени къараб кёребиз,
Джарлылагъа дууа окъуб беребиз...
Сталинград деген сёзню эшитгенлей,
Джоппу-джоппу сюеклени кёргенлей,
Анам: «Шамахым!» — деб эсин ташлайды.
Сора, аязыб, былай айтыб башлайды:
«О Шамахым, Шамахым... О Мухгарым!
Къайда къалды сал агъаччы тутарым?
Сизни кёрюрге термиле, тарала,
Аналарыгъыз сюрюлюб баралла...
Мухтарым, сен джаниган отха киргенсе,
Москваны сакълай джанынги бергенсе.
Шамахым да Сталниградны сюйгенди,
Джаны саулай джау чыракъча кюйгенди...
Айтчы, Нархан, джашларымы кюулерия...
Бюгюн къайры барадыла юйлеря?
Айтчы, айтчы, къор болайым джанынга...
Къарт джюрекде сотур джара къамасын,
Джарлы апа кюуге тынгылаб къамасын...»
Дейди аммам сюйген туудукъ къызына.

ШАМАХГЕРИЙНИ КЮЮУ

Ох аллах, анам, джарлы джашлагъа
«Повесткала» кёб келелле.
Ата джурт ючюн къанлы урушда
Тоб ауузунда ёлелле.
Къылыч узатыб къанлы джаулагъа
Шокну къаты атабыз.
Бизни унутуб къоймагъыз, тенгле,
Биз Сталинградны сакълайбыз.
Биз Сталинградны сакълайбыз, анам,
Алларын алыб джаулану.
Къайсы насыблы барыб кёрлюкдю
Къарачай Кавказ таулану.
Кёб адам джарлы болгъанды, анам,
Сокъур Гитлерни ууундан.
Ох аллах, анам, бир ичер эди
Атам Къырымны сууундан.
Дохтурла под джагъалла, ағам,
Башымдагъы окъ джарама.
Эгечлерим эмда къарнашларым,
Сиз кёл этигиз анама,
Ох аллах, анам, мен джан тартама,
Окоп ичинде сойланыб.
Тангыга дери окопда джатханма
Къызыл къаныма боялыб.
Окопамы терен къазалмадым.
Сыйыныр кибик тённгегим.
Мен былай джаралы болгъанымда,
Хосуев Хыйсаед нёгерим.
Окоп къазгъанды демегиз, тенгле,
Кесиме къабыр къазгъанма.
Мени унутуб къоймагъыз, тенгле,
Эм арт письмому джазгъанма.

Айтчы, Нархан, сен Мухтарны кюуюн да,
Джол кесейик худжу кьаллыкь вагонда.
Вагон чархла сеннге эжиу этерле,
Адамланы инджуулери кетерле...

МУХТАРНЫ КЮУЮ

Сиз да тынгылагъыз мен айтайым
Мухтаргъа этген кюуюме.
Бир кетмез бушуу тюшгенди, тенгле,
Джарлы анамы юйюне.

Аскерге кетиб тебрединг, Мухтар!
Джол кьураб кеси-кесинге
Ачы хапарынг келгенди, Мухтар,
Сен тууб ёсген элинге...

Белингедеги сени белибауунг
Эки кьат джетед белинге.
Ананг, эгечинг кьабланыб джыларгъа
Табмайла сени ёлюнго.

Москва кьатында кьызыл кьанынгы
Кьанлы фашистле тегелле.
Джулдузла юсюнго айча джарытыб
Мёлекле кебин бичелле.
Джарлы Мухтар алай айтычуед:
«Окь тийген бары ёлмейд», — деб.
Ананг Мёлсхан аллынга кьарайд:
«Мухтардан письмо келмейд», — деб.

Джарлы Мухтарны кенгден атылгъан
Бир сууукъ шкок ургъанды.
Мухтар, къарнашым, сен да ёлгенли.
Джюрегиме сууукъ тургъанды.

* * *

Кёб турмайын биз Волгадан ётгенек,
Бара-барыб Акъ-Тёбеге джетгенек.
Анда къарачай джашлагъа тюбедик,
Биргебизге поездлеге миндирдик.

Джетгеникте къазакъ, узбек джуртлагъа,
Базарлада кёрдюк сюзме «къртуртланы»,
Тюртюлдюк биз хауун тилкем къакълагъа,
Татыулары кампет кирик татлыгъа.

Ачха бериб къабарыкълардан алсакъ,
Ала бизге: «Кимсиз? Несиз?» — деб соралла.
Къайдак, къайры баргъаныбызны айтсакъ:
«Ай байкъушла уа», — деб мыдах болалла.

Къарнаш тилде сёлешген адамланы
Биз къартлагъа хапарларын айтабыз.
Къартла айтыгъа кёре, бабаланы,
Къарнаш халкъла болгъанларын табабыз.

Сау бир кечени Чемкентде тыйдыла,
Кюндюзюнде бир хамамгъа джыйдыла,
Дезинфекция деб бирни буюрдула,
Акъ тонланы къыб-къызыл къууурдула.

Тонлуланы ол кюн тенсуз этдиле,
Къач сууукъда бек аманга джетдиле.
Айхай тарыгъыр адамынг болса уа,
Тарыкъсанг, тарыгъыуунг толса уа...

Тюлкюбасда Боташланы Чокайны,
Чемкентде Лайпанланы Кскайны
Энди къайда тохтарыбыз билинмей,
Андан ары биргебизге элтелмей.

Станцияда джолда къоюб олтурдукъ,
Ким къылфыуну, ким алхамны окъудукъ,
Станцияла ёлюкледен толдула,
Аллай кёбле джол азыгъы болдула.

Къан тегеди Зоя герман урушда,
Сюрюлгенди солдат къызны анасы,
Ол кесине этед уллу гурушха:
«Нек ийдим?» — деб къазауатха баласын.

Темирболатланы Зояны эсине
Келмейд къалыр деб халкъ бу джарсыугъа.
Аны этген ачы кюуюн кесине
Айтадыла анасына асыугъа.

Кече, кюн да тешинмейин джкатабыз,
Доктор къызны этген кюуюн айтабыз,
Поезд чархла бизге эжиу этелле,
Поездле да кюн чыкъгъаннга элтелле.

«Сиз тынгылагъыз, мен да айтайым.
Кесиме этген кюуюме
Бир уллу къайгъы салыб барама
Мен тууб, ёсген джериме.

Доктор болама деб, мен кыйынлы
Бир уллу кыйгы алганма.
Тенг кызларымы ичинден, анам,
Узакъ айрылыб калганма.

Эртденбла эрте сегиз сагатда
Бир такси келди джолума.
Командир кеси келиб бергенди
Мени повесткамы кълума.

Алыб барыб мен кыйынлыны
Ма казармагъа салдыла
Тобугъума джетген кутас чачымы
Тюбю бла кесиб алдыла.

Джылама, анам, джылама, анам,
Аллах буюргъанны кърлюкме.
Юч кърнашым бирге бирден кетгенле,
Ала ёлген джерде ёллюкме.

Къыз кийимлерими тешиб алыб, анам,
Аскерчи кийимле бердиле.
Къазауат тюзледе джара байла деб
«Полевой врач» дедиле.

Къазауат тюзледе айланама, анам,
Мен джаралылары байлайма.
Юч кърнашымы бирин кърсем деб
Мен хар джаралыгъа кърарайма.

«Къазауат тюзледе айланама, анам,
Елгенле болуб тенглерим.
Ауузларына мен суу кълума,
Къызыл кълан болуб дженглерим.

Къзауат тюзледе бир бек къыйналаем,
Мен джара байларгъа уялыб.
Энди юрениб айланама, анам,
Къызыл къанларына боялыб.

Башымдан окъла бузча джауалла,
Мен окопада джатама.
Чыкъмагъан джаны ичинде, анам,
Кичи къарнашымы табама.

Кеси ёмюрюме мен ийнанмаучанем,
Шукурла болсун аллахха.
Энди уа ёлген терем болса да,
Къарнашым салыр къабыргъа.

Мени юсюмде аскерчи курткам,
Аны джагъасы тыйынды.
Эрге барыргъа эркинлик бер, анам,
Мында къызлай тургъан къыйынды.

Кесингден келген къуру письмонгу
Кече арасында алгъанма.
Берген сютюнге ыразы бол, анам,
Татар абычаргъа баргъанма.

Ёлген хапарымы эшитсегиз, анам,
Анда садакъамы берирсиз.
Чилле джаулугъуму, тикген чебгеними
Мени кёзюмден кёрюсюз.

Джолда къалыб ёлген къартла, сабийле,
Ашадыла джарлылавы парийле.
Къалгъанларын къум тюзлеге себдиле,
Ачлыкъ джетиб къырылдыла, кёбдюле...

Исмаил бла Кязим деген джырчыла
Джыр орнуна сарын кюуле этдиле,
Халкъларында бек белгили сынчыла
Тыялмайын кёз джашларын тёкдюле.

Кетген поездле бизникинден алда,
Юлешике къзазах, узбек элlege,
Бизни поезд тохтагъанды Джамбулда,
Себиларге таулу Къыргъыз джерлеге.

Часовойла эшиклени кердиле,
Сора: «Разгружай!»—деб буйрукъ бердиле.
Ол кюн билдим «разгружай» не болгъанын,
Орус тилим тола-тола баргъанын.

«Тюшюгюз» — деген къоркъунчлу буйрукъгъа
Джолоучулукъ унукъдургъан джарлыла,
Къайтыб баргъан чакълы бир джуртха,
Къууандыла, не эсе джарлыла.

Тёгеречи джелге ачыкъ майданга
Хар юйдеги туюмчегин тюшюрдю.
Кёл салдырды ышыкъ болгъан вагонга,
Къачхы сууукъ аямайын юшютдю.

Джашла, къызла тёгерекге джыйылыб,
От этерге агъач излеб башладыкъ,
Къаннга кыйыр, эски шпалланы джыйыб
Юлерибиз болган джерге ташыдыкъ.

От этерге кюч джетмеген адамла
От этилген джерге джууукъ баралла,
Адамлары анда-мында къалгъанла:
«Кёрген болурму эдигиз?» — деб соралла

Джууукъ тенг, тийре, алгъын хоншу къауум
Майданда бир-бирлерине кёчелле.

Тюнене аууз къара тутхан джауун
Адамла бу кыйынлыкъда кечелле.

Танг атады тау артындан алгынча,
Тегерекге къарайдыла кез саула
Къарам Пашинскете къайтыб къалгъанчад,
Аллыбызда сюелелле тик таула.

Орусча билген эсли эркишиле
Айланалла къатышыб халкъ ичиле,
Къыргъыз, Талас, Суу Маймакъ эм Кенг-Арал
Деген атла чыгъадыла тикирал.

Эрлери аскерде къалгъан къатынла,
Къыстырылыр эркиши ышыкъ излеб,
Баралла эркишилени къатына
«Бизни да къошугъуз, марджа!» — деб тилеб.

Джууукъ джерге уллу арбала,
Узакъ джерге джюк ташыгъан машинала
Келгендиле джарлы халкъны ташыргъа,
Тюк-тюк этиб сыртха, къолгъа чачаргъа.

Кёб кюрендик машина бла арбаны
Билалмайын къайсы огъур болурун,
Машина узакъ, арба джууукъ баргъанын
Ангылайбыз, арба джолда солурун.

Биз къысталгъан джандет шартлы Кавказгъа
Ушайдыла тауу, сууу, хауасы, —
Деб ыразы болдукъ къыргъыз Таласха —
Анам этди джолгъа чыкыгъан дууасын.

«Арбала сакълаб турургъа болмайла!
Дженгил!» — дейле, геноучула къоймайла.
Бир-биринден халкъ разылыкъ алады,
Джаратханны къадарына бошлайды.

Арбалагъа, машиналагъа къаланыб,
Ашхам бола халкъ тебреди атланыб.
Биз сайладыкъ чокъуракъ суулу Таласны,
Ата джуртун кыргъыз батыр Манасны.

Ачыкъ машина, джел-джел этиб, джортады,
Чочуйду, ёрге энишге атады.
Къачхы кече сууукъ аяз тартады,
Бир чыгдады, бир чунгургъа батады.

Чортламазгъа ачыкъ машина юсюнден,
Къарт да, джаш да, келгенича кючюнден,
Хабчюк кысхан джыджымладан тутханбыз,
Татлы тюшню юсюбюзден атханбыз.

Биз барабыз машиналагъа къаланыб,
Суу аязгъа, къачхы джелге таралыб,
Къачхы сууукъ джиликлеге ётеди,
Хар бирибиз кыургъакъ джётел этеди.

Узакъ болду Талас сууну ёзени...
Джетмей къалды машинабызны бензини...
Шофёр кетди машинасына «тым» излей.
Биз да къалдыкъ лик-лик эте, титирей.

Ууакъ-ууакъ кюч ала, танг джарыйды,
Тёгерекде тауланы кёз таныйды.
Аллыбызда кыырдыш басхан кёк таула,
Артыбызда джалан кызыл гаш саулай.

Излей кетиб, шофёр бензин табханды,
Аны алыб кюн ортагъа къайгханды.
От алдырыб полуторка машинагъа
Элтиб тёкдю Ленинпольда майданнга.

Алайданда арбалагъа джюкелле,
Айландырыб элге чачыб тебрелле.
Эл адамла келиб бизни кӛрелле,
«Амансызбыз?» — деб хошкелди берелле.

«Аман» деген «иги» болгъанын билмейин,
Аммам айтад ышармайын, кюлмейин:
«Аман болмасакъ, бери да келмезек,
Джол азыгъы, джер къаны да болмазек...»

Джер къалипеден бери къыргъыз джерди,
Эл а джюз джыл болгъан немса элди.
Эвакуация ууу бла келгенле,
Инджнулюле мында бирда кӛбдюле.

Бардыла мында орусла, чуутлу,
Уруш бошалса, кетерге умутлу.
Немчала не къуру къарт, не сабий-джашдыла.
Къарыулулары трудфронтда тасдыла.

Юйлени салгъан немса иелери
Къуру бир бӛлмесинделле кеслери.
Къалгъан бӛлмелерин да къачхынчыла,
Кӛчгюнчюле джуртларына къантхынчынга.

Эки печде эки юйдеги джашайды,
Бизни да салдыла орта сенчагъа,
Джюрюулери бизни юсюбюз блады,
Кирселе, чыкъсала да, неча да.

Чегет кӛрмейбиз отуннга барыргъа,
Отун джокъду джарыб отха салыргъа,
Сыртдан джыябыз салам, къурай кесек,
Джыджымды арбабыз, сыртыбыз — эшек.

Бизден алгъын джетгенди хапарыбыз:
«Адам ашаучу», — болгъанды атыбыз.
Кёбле: «Адам ашайла», — дейле сизге...
«Алаймыд?» — деб соралла кесибибизге...

Бир ыйыкъдан колхоз ишге барабыз,
Джыйылмагъан сабанланы джылыбыз,
Андан гардош эм чюгюндюр табабыз,
Аны аяб кемли-кезли къабабыз.

«Паёк» — дейле хар бир адам башына:
Къартына, сабийине эм джашына —
Бирер кесек биялумукълукъ берелле,
Бир къауумгъа ол да джетмей — кёбелле...

Анга джюрюй, бош сюеле арыйла,
Сууукъ чабыб, джел ауруудан ауруйла,
Амма аурур неда джатар кюню джокъ,
Чындай, чебген этер кибик джюню джокъ.

Джюнле, гёнле гардош толу урула,
Ышыкъ джуртда джылы агъач кюлюн,
Оябеш такъыйкъагъа къалай къурулла,
Тюше кёрюб, тансыкъларча кюнлерин?

«Бир абхынган, минг сюрюнер», — дейдиле.
Къыркъ тёртюнчю джылыны сууукъ къышында
Костромагъа, БЧК-гъа сюрдюле
Къызыны, джашны джыгыргынын барын да.

Джылай къалды гитче эгечим Марджан,
Эркишича кийингенди къыз Нархан,
Сюргендиле аны канал къазаргъа,
Амал джокъду «бармайма» деб къалыргъа.

БЧК-да канал къазгъан ишледе
Джашла, кызла ач кыйынлыкъ кѣргелле,
Къатын алыр, эрге барыр кѣзюуде
Чехоткадан, ёбге ауруудан ёлелле...

Бир джанынгдан кѣчгюнчюлюк кыйынлыкъ,
Бир джанынгдан ачлыкъ, ёлюм сыйытлыкъ,
Юйдегиде ишлер адам кыймайла,
Инджиу салыу кѣлге джетиб тоймайла.

Тууармы экен Къарачайгъа Татаркъан,
Джыяр кибик элин джуртха ызына?
Джандет эшик чырт сормайын ачылыр
Аллай улап табхан таулу кызына...

Къыркъ тѣртюнчю джылны джылы джазына
Кючден-бутдан чыкыгъан фактыр азгыныла
Чууут, орус къайтханланы кѣрдюле,
Кѣчген, къайтхан хапаргъа эс бѣлдюле.

Къууанч болуб джуртларына къайтханла:
«Сиз да къайтырсыз? — деген сѣз айталла.
Ата джуртха тансыкъ болгъан джарлыла,
Кертда делле, ийнандыла, джарыла.

Кенг-Аралда кыргъыз элде джашагъан,
Къашы, башы акъ агъазгъа ушагъан
Хатуай улу Алий «билгич» чыкыгъанды,
«Кетебиз» — деген хапарны джайгъанды.

Ол кѣзюуде табылмады бир адам
Джарлылагъа сѣзю боллукъ хакъ джардам:
«Сталин, Берия сау болуб къайтыргъа
Умут этмегиз!» — деб халкъгъа айтыргъа...

Бу хапаргъа алдатмайын кеслерин,
Бардыргъанла бачха, тахта ишлерин
Сынамалла, ачлыкъ джетиб, къыйынлыкъ,
Болмадыла садакъалыкъ, сыйытлыкъ.

Ийнанганла малчыкъларын сойдула,
Къаты-къуту сауутларын джойдула,
Унчукъларын къууут этиб къуйдула,
«Кетсбиз»,— деб бачха салмай къойдула.

Ол «кетемениге» ийнанган къауумгъа
Джетген кюн джетсин мени джаума:
Азыкъларын ашадыла, бошалла,
Сора ачдан кёбюб, чёгюб башлалла.

Амалсыздан башха амал табалмай,
Къышхыр бла хансдан гырждын этелле.
Сабийлери къашыныргъа чыгъалмай,
Термилелле, аурумамайын ёлелле.

Кавказда битген ханслагъа ушатыб,
Табылынган хансны-хунсну ашайла,
Отлу хансла алагъа къан къашынтыб,
Азгъын-тозгъун чархларындан бошайла.

Ачлыкъ джетген къара кюнлю факъырла
Къарыусуздан больницагъа джаталла.
Джуртдан ёксюз, джакъсыз, кёлю такъырла
Анда ёлюр укол алыб, къаталла.

Аш, суу джарашмай, ичи къан ётгенед,
Анам Марджанны больницагъа элтгенед,
Анда инджиусюз, чыгъар ючюн сабий джан,
Ёлюр укол алгъан эди джаш Марджан.

Сабийлерин асыраылмай анала
Къыргъызлагъа асыраугъа берелле,
Уруш отда кюйгенлеге къыйнала,
Джюреклери тебмей тохтаб ёлелле.

Ёксюз къалгъан джарлы, джакъсыз сабийле
Айланадла сабаялада кютюлюб.
Тюб болдула кёб аскерчи юйюрле,
Кёбню кёмдюк, ёлгенлеге тюртюлюб.

Сабан сюрген, суу сугъаргъан, мал кютген,
Тютюн, кенаф эм чюгюкдюр ишлеген,
Кечелери ётюб джылкъы гёзетде,
Хапарсыздыла китабдан, газетден.

Мектеб, окъуу деген затла къалдыла.
Аланы орнува кёчгюнчю сабийле
Гетмен, сенек, кюрек, хиджи алдыла,
Колхозчу болдула джашлай, сабийлей.

Къайгъы сёзге хоншу элге барыргъа,
Джууугъунгда къонакъ болуб къалыргъа,
Комендантдан эркинликсиз болмайды,
Комендант а сёзюбюзню алмайды.

Ол кюнледе аскерчилени сабийлери
Къырылдыла, чачылдыла юйлери.
Обаладан толдула Азияны тюзлери,
Ма ол ёксюз факъырланы кюулери.

Айт дей эсегиз мен сизге айтайым,
Ёксюзлени кюулерин.
Акъ да сюртмегиз, къаралай кююгъуз,
Атасызланы юйлерин.

Сабан сурген, суу сугъаргъан, мал кютген,
Тютюн, кенаф эм чюгюндюр ишлеген,
Кечелери ётюб джылжъы гёзетде,
Хапарсыздыла китабдан, газетден.

Мектеб, окъуу деген затла къалдыла.
Аланы орнуна кёчгюнчю сабийле
Гетмен, сенек, кюрек, хиджи алдыла,
Колхозчу болдула джашлай, сабийлей.

Къайгъы сёзге хоншу элге барыргъа,
Джууугъунгда къонакъ болуб къалыргъа,
Комендантдан эркинликсиз болмайды,
Комендант а сёзюбюзню алмайды.

Ол кюнледе аскерчиле болдула
Ёксюз къалгъан сабийлери, юйлери.
Дангыл тюзле оболадан толдула,
Ма ол ёксюз факъырланы кюулери.

Айт дей эсегиз мен сизге айтайым,
Ёксюзлени кюулери.
Акъ да сюртмегиз, къаралай къоюгъуз,
Атасызланы юйлери.

Кавказдан келиб Къыргъызда тюшгенди
Джарлы атамы къабыры.
Атам амалтын ауруу табханды
Джаш джюрегими тамыры.

Джюрегим бир бек тебеди, тенгле,
Джюрегиме салсам къолуму.
Герман урушда сакъат болуб келиб,
Мында ёлгенден джарлы болурму?

Белиги кьаты тартсанг а, анам,
Атабыз кёрге киргенди.
Анам сабийлерин асыраялмай,
Атамы ызындан кетгенди.

Ой кьазауатха мен да барайым,
Киши тыймасын аллымы.
Кьыргьызда ата-анасы ёлсун
Ой мени джети кьанлымы.

Кьыргьыз тауланы башында, тенгле,
Архар кьочхарла ойнайла.
Ата-анасы ёлмеген джашла
Насыблыдыла, кьайнайла.

«Атам», — «анам» дегенлени кёрсем,
Джюрек кьылларым эрийле.
Урушдан кьачхан дезертир кьауум
Сау-эсек мында джюрюйле.

Бизнича ата-анасы ёлгенле
Аз тюлдюле, мен кёреме
Дезертирлеге, партеецлеге,
Кёрсем, ирият береме.

Эки эгечим, джангыз кьарнашым,
Биз ёксюзлюкню сынайбыз.
Ёксюзлюк кюнню душман сынасын,
Джыламукъ бла гырждын ашайбыз.

Тауланы башы бир ариу болгъанд,
Ол алгъынлада кьар эди.
Биз бюгюнлюкде ёксюз болсакъ да,
Мени да атам бар эди.

Мени ойнар, кюлюр заманымда
Мен ёксюзлюкю сынайма,
Башха мадарым джокъду, ой анам,
Сизни сагъыныб джылайма.

Кавказгъа ушатыб кёб джыладым
Къыргъызияда таулары
Кавказ таулагъа аллах къайтарсын
Ёлмейин къалгъан саулары.

«Джамагъат, сизден мени тилерим —
Ёксюзлеге хыны этмегиз.
Дагъыда мени сизден тилерим —
Уллу сёлешиб кетмегиз.

Тарыгъыула этиб джазама, тенгле,
Акъ къагъытны къаралтыб.
Тарыгъыуларымы айтыб берейим,
Джарлы ёксюзлени таралтыб.

КЪЫРГЪЫЗСТАННЫ КЮУЮ

Алгъынча рысхы табмайбыз, атам,
Элтиб базарда сатмайбыз.
Терс болмагъанлай келгенбиз, атам,
Тарыгъыр адам табмайбыз.

Тамадалагъа джасанг а, атам:
«Мени юйдегим къайдад?» — деб
Къыргъызияда джашаб турабыз:
«Ёлгенден бу да пайдад», — деб.

Мында джашаргъа боллукъ эд, атам,
Ууакъ сабийледен бошайла

Къыргъызла деген халкъда турабыз,
Муслиман халкъгъа ушайла.

Беш баланг бар эди, атам,
Андан экибиз джашайбыз.
Ашаргъа джукъ табмайын, атам.
Клевер хансланы ашайбыз.

* * *

Ол кюнледе Халилланы Зульфачыкъ
Письмо джазгъанды армиягъа ачыкъ:
«Ой Идрис, деу къарнашым, анангы
Ит фашистле къурманлыкъгъа сойгъанла,
Мунир, Рашид кичи къарнашларынгы
Кенг тюзледе тоб тюбюнде къейгъанла.
Тамадала Къарачайны сатханла,
Бизни узакъ Азиягъа атханла,
Кёбле мында къара джерни къабханла,
Къум тюзледе къабыр юлюш табханла.
Эгечинги, «бандит» атаб атына,
Киши келмейд бюгюнлюкде къатына.
Кимле ючюн сен къызыл къан тегесе?
Кимле ючюн джан къазауат этесе?»
Окъугъанлай Халил улу Идрис
Сталиниге атагъанды: «Ибилис!»
«Къара контра кёреме бу!» — дегенди,
Он джыл алыб Колымагъа кетгенди.
Къыркъ тёртюнчю джыл ёлмейин къалгъанла,
Къыркъ бешинчи джылы джазгъа
чыкъгъанлай,
Къадалдыла сабанларын сюрюрге,
Сюймедиле ачлыкъ сынаб ёлюрге.

Тил да, тин да кърнашлыгы себбли,
Къыргъызлыла, бизни ариу кѣрелле
Барсакъ излей, болуб урлукъ керекли,
Кеслеринден юзюб, урлукъ берелле.
Юретелле бачхагъа суу салыргъа,
Тылдан булгъаб, юйлюк дувал къурургъа
Бир бачхадан эки мюрзеу алыргъа,
Байтал сютден дарман къымыз урургъа.
Къыркъ бешинчи хорламлы джыл

болгъанды,

Такъыр джюрек умутладан толгъанды.
Армиядан аскерчиле къайталла,
Кѣрген, билген хапарларын

айталла,

ФЗО-дан, БЧК-дан тѣлюню
Елмегени азыб, тозуб келеди.
Анда къалгъан джазыкълагъа ёкюнюб,
Хар ким барыб къайгъы сѣзюн береди.
Ол джыл къачда уру къазыб, гѣн эшиб
Гардошдан эм нартюхден биз толтурдукъ,
Анда-мында келин алыб, къыз бериб,
Тилек этиб, тепси джанда олтурдукъ.
Тепси джанына олтургъан заманда
Алгъыш этген адам таймай хаманда
Алгъыш сѣзюн: «Кавказда!» —

деб бошайды —

Халкъ Кавказдан умут юзмей джашайды.
Таулуланы ёлмей къалгъан саулары,
Азияда болгъан ичер суулары,
Аскерден, Сибирден къайтдыла,
Юйлеринден бирер хуртдак

табдыла.

Елген ёлюб, дуниядан кетсе да,
Елмегениге аш, суу, кийим

керекди,

Таулу халкъгъа кѣб инджиулюк джетсе да,
Халкъ дегенинг-джазгъа чыкъгъан терекди.
Къыш суукъда бутакълары юшюген
Джаз джылыуну тез келирин кюсеген,
Къуу бутакълы, къуу тѣббели терекле,
Джаз болгъанлай ъсдюргенча джетекле,
Миллет ууакъ-ууакъ айныб тебрейди,
Ишде-кючде кишиге ал бермейди:
Батыр болад Гюрджюланы Нузула,
Чюгюндюрге уста къол бла узала.
Малчылада джигердени джигери,
Саугъан ишде Нузуланы нѣгери,
Сютден борчун артыгъы бла толтура,
Батыр болду Байрамкъулланы Зухра.
Тутушууда, кѣк бѣрюде, тюйюшде
Таулу джашла къарамайла мюйюшден,
Киши бизге аман айтыб къутулмайд,
«Бандит» деген сѣз алгъынча джутулмайд...
Байрам болса тау тебсеуге джетмейле,
Къарагъанла харе урмайын кетмейле.
«Хасауканы», «Акътамакъны» джыргайбыз,
Хар бир ишде ъч алабыз, хорлайбыз.
Салабыз биз бачха хар ким салгъанча,
Алабыз биз мюргеу хар ким алгъанча,
Кюрешебиз хомух, матух болмазгъа,
Къалгъанладан аз да артха къалмазгъа.
Ишлесек да арыгъынчы, талыгъынчы,
Халкъыбызда джокъду ачыкъ алгъынча,
Амма кѣбле чехоткадан ауруйла,
Ауруу эмиб, тауусулуб къуруйла.
Амма джокъду Тебердиге барыргъа
Амалыбыз, чехотканы багъаргъа
Ол огъай да, башха элге ътерге,
Анда кюзгю деген затха тюшерге.

Тартыб киши ич чалдыугъа алмаучу,
Сыртын адам къара джерге салмаучу,
Чехоткадан ёлдю Билал къарвашым,
Къалыб кетди тёрт къарнашдан къууу
башым...

Эркинликсиз, элден чыкъсанг, бир джерге,
Бередиле джыйырма джыл каторга,
Саладыла джанынг саулай тар кёрге,
Буюралла ашдан тоймай джагаргъа...
Таулу къызчыкъ алакёзлю София
Эгечине Дагъыстаннга баргъанды,
Ата джуртдан тансыкъ ала, гюл джыя,
Юч — тёрт айны ол къонакъда къалгъанды...
Анда аны Берияны агенти
Кёргенди да, къарачайлыгъын билгенди:
«Хахай, табдым къарачайны бандитин!» —
Дегенди да, КТВ-гъа джетгенди.
«Энтда кёрсенг къарачайлы адамны,
Келиб айтсанг, унутулмаз джардамынг...
Аперим!» — деб аны сыйын кёргенле,
Аны ючюн анга саугъа бергенле...
Джагъыкъ нюрю къыз бегинден тёгюле,
Кёзден, къашдан къарачайлыкъ билине,
Тутхандыла таулу къызны — «бандитни»,
Юретирге бизде закон-адетни...
Бир вагоннга гудучула бла бирге
Буюрдула Софиягъа кирирге,
Дагъыстандан Фрунзеге элтирге,
«Къачхынчы», — деб аны сюдге берирге.
«Тиширыуду, къызды, джашды», — демелле
Таулулача бир хатерин кёрмелле,
Тюртюб, согъуб одиночкагъа атдыла,
Чаркъ-чуркъ этиб эшиклерин джабдыла.
«Бузгъанса сен совет кърал джорукъну,
Осал юлгю кёргюзгенсе къалгъаныга.

Юретирге сени кибик бузукъну.
Тёрт аякълы кишен барды къачханнга.
Ол кишенни керти аты — каторгад...
Кёрейик бир кюрешелсенг къачаргъа!» —
Деб Софиягъа джыйырма джыл бердиле,
Караганда да тюрге сюрдюле.
Атасыны «къызыллыгъы» джарамай,
Къарнашыны партизанлыгъы саналмай,
Эгечини фронтчулугъу тергенмей,
София тюшдю «джаула» бла биргелей.
Ол заманда ангылады София
Къара Фыргъауун бла Берия
Кимлени каторгада тутханларын,
«Класс джаула!» — деб кимлени

джутханларын...

Тутуу, джутуу кеслерине джетгинчи,
Бу къыйынлыкъ башларындан ётгюнчю,
Фыргъаууннга аллахача табыныб
Кёбле тургъанла «атабыз» деб ийнаныб...
Бу бутха кишен, башха нохта, джюген
Салыб, джегиб ишин этерге скйген
Солдатланы сабийлери, къартлары
Ачдан болгъан кёзюуде артлары
Дезертирле эм партеец фасыкъла,
Клеветникле, эки бетли къанчыкъла
Тюклери да сытылмайын къалдыла,
Балаларын окъур джерге салдыла...
Дезертир кесин эртде хазыр этгенед:
«Тур!» — дегенлей джолгъа чыгъыб

къалыргъа,

Серов алты сагъат болджал бергенед
Партеецлеге рысхы алыргъа,
Джангыз совет солдатланы юйлери
Къуру онбеш такъыйкъагъа кёчгенле,
Ол себебден ёксюзлени кюулерин

Солдатланы сабийлери этгенле.
Семен улу Исмаил бу кюнледе
Халкъ инджиуню халкъ бла бирге кӛргенди,
Алгъын этген джырындан эм кюуюнден
Башка быллай джырла, кюуле этгенди:
«Тартама да кесмейди чалкъым,
Батханды да чыкъмайды халкъым,
Сакълайма Джамбулну къатын,
Билмейме, не болур артын.
Аллымда джылан артымда уа макъа,
Ой късян болдум — мен къоркъа-къоркъа,
Аякъда кишен да, балымда джюген,
Тюшеди, минеди минерге суйген.
Тынгылагъыз ол кюнледе этилген,
Эшитсенг джюрек къылларынг эзилген,
Сормай ёлюм киргенинде юйюне,
Исмаилны анасына кюуюнс:
Билмегенлей кӛчюрюрге бардыла,
Сормагъаелай, машинагъа салдыла...
Эки джашынг эки джерде къалдыла...
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!
Кимле чачдыла Семенлада къалангы?
Кимге айтайым джюрегимде джарамы?
Къайда къойдум акъ сют берген анамы?
Джулдуз атлы, балдан, татлы ой анам!
Тыш къангасы крайлагъа сатылгъан.
Баш къанджалы Тау артына аугъанды.
Юйюбюзге бушуу, къайгъы джаугъанды...
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!
Къайда къалды харакетинг, малларынг,
Ишлей-ишлей талчыкъмагъан санларынг,
Джюнюню джибек этген алтын къолларынг,
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!
Ой Къарачай къуш тююмлей чачылды,
Къыйынлыкъны эшиклери ачылды,

Джарлы миллет Азиягъа атылды,
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!
Бу дунягъа туумай къалгъан мен болсам,
Сени ёлген ачыуунгу билмезем.
Къазакъ элде къабырынгы кёрмезем,
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!
Кюн садакъа мени сеннге беририм.
Аллах айтса, машхар кюндю кёрююм.
Къазакъ элде къалды, хариб, ёлюгюнг,
Джулдуз атлы, балдан татлы, ой анам!
Бу кюнледе дезертирле, харам пасыкъла,
Клевстникле, эки бетли къанчыкъла
Тюклери да сытылмайын къалдыла,
Балаларын окъур джерге салдыла...
Дезертир кесин эртде хазыр этгенед:
«Тур!»—дегенлей джолгъа чыгъыб къалыргъа,
Серов алты сагъат болджал бергенед
Партеецлеге ырысхы алыргъа,
Джангыз совет солдатланы юйлери
Къуру онбеш такъыйкъагъа кёчгенле,
Ол себебден ёксюзлени кюулери
Солдатланы сабийлери этгенле.

КЕЧГЮНЧЮЛЮКНЮ КЮУЮ

Ой, Кавказ таула, мийик, ариу таула,
Бизни багъалы къалабыз.
Сиз да джылагъыз, биз да джылайбыз,
Узакъ айырылыб барабыз.

Узакъ айырылыб кетиб барабыз
Кесибиз ёсген тауладан.
Биз ёлгенлеге бошуна джылайбыз —
Ала насыблыла сауладан.

Ийнеклерибиз кялыб кетдиле
Орунлада чыкъмай, ёкюре.
Ой, биз джарлыла кетиб барабыз
Вагонладан кяраб, ёкюне.

Стауат сакълагъан бизни итлерибиз
Ызыбыздан кяраб улуйла.
Ой, джангыз кюнню ичине, ох аллах,
Къалай уллу элле кюруйла.

Джашларыбызны аскерге алдыла,
Къартларыбыз тюрме сынайла,
Ой, бизни кююб кяйры барасыз деб
Елгенле ызыбыздан джылайла.

Елгенле джыламай къалай этсинле,
Кетдиле дууачы къартлары.
Орта Азияда джангыз джылгъа болгъанд
Ол джарлы къартланы артлары.

Ол джарлы къартла джаталла, ох аллах,
Не джаназысыз, дууасыз.
Межгитлерибиз этилиб къалдыла
Байрым кюнледе джумасыз.

Тиширууларыбыз алай джылайдыла.
Тууар вагонлагъа джыяд деб.
Бизни къартларыбыз иман чакъырталла
Элтиб Волга суугъа кюяд деб.

Тынчлыкълы болсун бизни бери ийген
Бизге тутхан дертин джетдирди,
Кече арасында джукълаб тургъавлай
Волга сууундан ётдюрю.

Кёчюреди дейле, кёчюреди дейле
Ийнанмадыкъ биз ол хапаргъа.
Узакъдан, Кавказдан, алыб келдиле
Фрунзе деген шахаргъа.

Джашасын дедик да, джашасын
а дедик,

Сау джыйырма джылны тиледик.
Гяуур мурдарны кёб джашаса
Кёчюрюб иерин билмедик.

«Узакъда, Кавказда къалгъанды, тенгле,
Ёмюрлюкден тургъан юйюбюз,
Къайда айлансакъ да аллах
болушсун

Биргебизгеди динибиз.

Бери келгенли бир кёб болгъанды
Ой, аллах, джюрек джарала,
Аналары ёлюб, ёксюз
къалгъанланы

Мында детдомлагъа алалла.

Комендатурала пропуска бермей,
Тёгерекни алыб санайла,
Ма бу бизге джетген
къыйынлыкъгъа

Аллах, ташла, таула джылайла.

Кавказ тауланы орнуна тенгле
Азиат тауланы кёребиз.
Ачлыкъ да джетиб, хауасы
джарашмай.

Онтёрт джылы кьайсы бир аманда:
 «Бандитле!» — деб халкьын эзген заманда,
 «Джашасын!» — деб аш ашаучу «постле»
 Фырглауунга салауатчы эгетле.
 Кьалмыкъ Давид, Кьарачайлы Умарча,
 Умут юзмей джуртун эде тутарча,
 Халкьын кёлюн кёлтюрюк джукъ джазмалла—
 Он джыл «гонорар» алыргла базмалла...
 Тутмакъ, зийдан, тюре лагерь сёзлени
 Магьанасы кьозгьайд джюрек безлени.
 Кёрдю, сынады лагерчи Умар да,
 Джауду юсюне джангур, боран, кьар да.
 Элли ючюнчю джыл отузунчу мартда
 Бир кьыямыт кюн боранда, кьарда
 Берияны юч калкайы келдиле,
 Лекциядан чакьырыб: «Джюр!» — делле.
 «Кьарачайлыма!» — деб назму джазгьанса,
 «Терс кёчгенд халкь!» — деген сёз джайгьанса,
 Халкь болумну кьыйынлыкьгга санайса,
 Сталинге зукку кёз бла кьарайса», —
 Деген бош патауаланы такьдыла. —
 — Айт нёгерлеринги! — деб да кьакьдыла. —
 — Кимледиле сенке акьыл табдыргьан,
 Назмула, тарыгьыу кюле джаздыргьан?»
 — Тыйыншылыгга санасагьыз, кёрсегиз,
 Шо бир соруугга эркинлик берсегиз,
 Сиз соргьанны джууабларын этерме, —
 Дегенди Умар, — кёлююзге джетерме...
 — Айт, айт, неди сени сорууунг?
 Биз джууабчы, сен соруучуцад
 турууунг...
 — Кьаллай кьрал кьурулушда
 турабыз?..
 — Биз джажайбыз «социализм» —
 дегенде!..

Ол эм иги кѳурулушд джер юсюнде!...

Биз Маркс: «Коммунизм!»—дегенни

кѳурайбыз...

— Сау болугѳуз... Тынгылагѳыз джууабыма,

Билеме: джазыллыкѳды сууабыма...

Кертид: «Кѳарачайлыма!—деб джазѳаным.—

Терс кѳчгенд халкѳ!» — деген сѳз айтханым,

Халкѳ болумну кѳыйынлыкѳга санаѳаным,

Фыргѳауунга терс кѳз бла кѳараѳаным...

— Устазым? Кѳарчад биринчи устазым...

Татаркѳанды кече, кюн да нѳгерим,

Сакѳлагѳанча Джандар кѳошун, арбазын,

Джуртну сакѳлай, келеди джан бернрим.

Джокѳду сѳзюм Ленин салѳан бичимге...

Сѳзюм мени Фыргѳауунну ишине.

Ленин ѳлгенлей, беш джылыны ичине

Тенглерин «класс джаула» этген иши не?

Эм аманларыбызга сордула да,

Керти игилерибизни билдиле,

Эм маджалларыбызны джыѳдыла да

Сууукъ Салавкалагѳа ийдиле.

Ит Фыргѳауун молотилка кѳурады,

Адамланы будай башлай туурады.

Талай халкѳга «кѳрал душман» атады,

Джуртларын Гюрджюге берди, кыстады.

Социализмде халкѳланы кѳчюрюб,

Джуртларын иелерге боламыд?

Халкѳны бир джартысын ачдан ѳлтюрюб,

Кѳалѳанын да кѳул этерге боламыд?

Социализмде солдатланы юлерин,

Юйдегилерин кѳчюрюрге боламыд?

Сабийлерин, эгечлерин, скойгенин

Резервацияда тутарга боламыд?

Ненча халкѳ кѳул болумда джашайды?

Бу болум кѳул кѳурулушха ушайды...

Негрледен аманд бизни джашауубуз,
Джыламукъ бла гырджынды ашауубуз...
Социализм... коммунизм... ашкы сёзле...
Табмазса быладан игисин излеб.
Амма кенгдедиле демократия
Дегенден Сталин бла Берия...
— Ийнанмайса, джер сызгынчы бурпунг бла?
Коммунизм ишлетейик къолунг бла...
Он джылчыккыны сенге болджал берейик,
Андан сора джырлауунгу кёрейик,—
Дедиле да тегерекни алдыла,
Алыб барыб тар зинданга салдыла.
Андан алыб мурдарлагъа къондула —
Тутмакъ, зийдан мынга кёре бошдула.
Кеслери боялмай, къалыб бир джанлы,
Сени ёлтюрсе аяусуз, бир къаплы,
Начальникле ма алайын излейле,
Ёлгенинг болса, кесинги терслейле...
Татаркъанча халккы ючюн сёз айтыб,
Джазыу сюрюб, узакъ джары элтдиле,
Фрунзеден Куйбышев ГЭС-ге узайтыб,
Башсыз къулу джекген кибик джекдиле.
Мурдарланы, уруланы ичинде
Юч джылны ол батыр кибик кечинди.
Талай кере джолукъдуруб палахха,
Шукур болсун сау къутхаргъан аллахха,
Халкъъз бу зарауатлыкъда тургъанлай,
Джаратхан Тейри эшигин ачханлай,
Элли ючюнчю джыл март айда
Къууанч келди кёчгюнчю халкъгъа хар
къайда!

Халкъ къаргъыш джетиб Къара Уруяны
Тили тутулуб, башына къан чабханды,
Аны тёрт кёз парийин, Берияны,
Хрущев тутуб итни атханча атханды.

«Джаратханны кьудрети уллуду:
Елдю, кетди джелимаууз Фырглауун,
Тёрткёз ити, калак итча, урулду,
Кереклисин табды керти халкъ джауу!!!
Тюшер-тюшмез, Хрущев кьырал оноугъа
«Кьырал джаула»,—деб джыйылгъан тар
баугъа

Джакъсызланы ишлерине кьаралды:
Умар да эркин адамгъа саналды.
Фыргъауун салгъан сууукъ кьышдан сора
Хрущев джылыу салыр акъыл алгъанды.
Тар зийдандан кьутулгъанындан сора
Умар таулу бёркге назму джазгъанды.
Джыйырманчы съезд кёчгюнчю халкъланы.
Ала бла бирге Къарачай-Малкъарны,
Тешиб алыб боюнхасын бойнундан,
Азат этген джесирликни кьойнундан.
Хрущев болду терткёз итни аталгъан,
Отуз джыллыкъ геноцитни айталгъан,
Фыргъауунну кешенеден быргъагъан...
Къарачайны хур джуртуна кьайтаргъан...
Алкъын автономиябыз кьайтхынчы,
Джуртха кьайтыргъа боллугъун айтхынчы,
Фрунзеге элли алтынчы джыл март айда
Заочно окъугъан тёлю хар кьайдан
Окьур муратда джыйылгъан заманда,
ЦК КПСС-ден хур Москвадан
Къыргъыз ЦК-гъа кьонакыгъа келген
Федотовгъа: «Оиоу юрет!» — деб кирген
Студент джашланы, кьызланы ичинде
(«Алдайса!»—десин бир келген кюнчюнден)
Неда Йвлев бла ол джылны джайында
Халкъ: «Кавказгъа!»—деб кюрсшген заманда
Ол сагъатда ту.шарсырт «ноэтледен»,
Неда Суслов аш берген эгетледен.

Болмады не айланган, не кюрешген.
Халкы ючюн деб джукъусу бёлюнген...
Къарачайлы Умаред ол кюнледе
Федотовгъа кириуню да къурагъан,
Ивлев джыйылыу этгенинде Фрунзеде:
«Хватит пыль пускать в глаза!»—деб

айталгъан.

Амма Хрущев шлагбаумну ачханлай,
Бурун сюеклери туруб, чабханлай
Халкъдан алгъа ала джуртха кетдиле,
Суслов шохларына шежде этдиле.
Ёзенни ёрге тизгинлешиб халкъ кирди,
Батыр Харун сабийлеге кёл берди:
«Таулучукъла сиз да ёсюб джетерсиз
Джуртубузну сиз джангыдан ишлерсиз...»
Сора Суслов джазгъаннга къол салгъанла,
Аны ючюн андан ыспас алгъанла,
Къояр ючюн энтда джуртну тоноугъа,
Салындыла биягъынлай оноугъа.
Халкъ аллында борчун керти толтургъан,
Халкы ючюн толу он джыл олтургъан,
Батча улу Мудалифни къошмалла, —
Къошмасала къошмасынла,—онгмалла.
Халкы ючюн къыйын салгъан джашлагъа,
Кеслеринден сыйдылагъа, башлагъа,
Ол къауум бёрю урула къаздыла,
Сёкген анонимкаланы джаздыла.
Ма алай бла бош сёгюмле алдырыб,
Алагъа къара мухурла салдырыб,
Кеслерини ахлуларын джыйдыла,
Башхаланы къуру тёшге тыйдыла.
Бериягъа эм Сусловгъа эгетле,
Тукъум, адам айырычу къарт итле,
Бёрю туюкю джалкъаларын къайырыб,
Биягъынлай «ёзден», «бий» деб айырыб,

Скульптор Хамзат бла профессор Умарны
Аталары Тебердиде туугъанны,
«Иш джокъду!»—деб сылтаугъа, чирчикге,
Ашырдыла, орун бермей, Нальчикге...
Аллай кёбню джуртдан кери тюртдюле,
Аллай кёбле кьоркьуб артха юркдюле,
Аллай кёбле джуртдан джанлаб кетдиле,
Аллай кёбле башха джерде чёкдюле.
Пахмулу джашлагъа орун, иш бермей,
Толу адамлагъа санаб, тенг кёрмей,
Кюрешдиле «джангы бийле» болургъа,
Алгынча халкъ бойнунда солургъа...
Эресейге джау кыйынлыкъ джетген кюн,
Джашы, кызы джан къазауат этген кюн,
«Къанлы урушка барыргъа болмайды
Ёзденнге, бийге!»—деген бирда болмады.
Хамзат кылыч алыб кючлю кьолуна,
Тургъан кюнде къанлы джауну аллына,
Лайпан улу Тау артына къачханед,
Темир улу Джёгетейде букъгъанед.
Хамзат салгъан таулу кызы сын-сураты
Бюгюн беред Къарачайгъа кьууатын.
Алий улу Умар джазгъан китабны
Студент окъуб билед тилде хыйсабны.
Малгъунланы муратлары толмады,
Иинетлерин халкъ билмейин кьалмады.
Кеслери уруларына тюшдюле,
Ачюдан къайнадыла эм бишдиле.
Амма Фыргъауун ёсдюрген фасыкъла,
Суслов, Брежнев зат деген къанчыкъла
Хрущевгъа абыныр чалдыу салдыла,
Властны, оноуну сыйырыб алдыла.
Сора тарих чархны артха бурдула,
Джангырыугъа кьаршычы оноу кьурдула,

Баш кёлтюргенни власть кюч бла урдула,
Халкъ хазнаны тюз юсюне турдула.
Бир тойгъаны башы багъасы болгъан
Къауум тюшюб властха эм баш оноугъа,
Эресейде мода болду урлагъан,
Къралыбыз къалды бетсиз тоноугъа.

Медунов, Адыловла кёбейдиле,
Харам хакъдан кеф алыб кёркейдиле,
Халкъны кичи арыкъгъа тюшюрдюле,
Социализмни баш сыйын тюшюрдюле.

Кёб болуб хар къайда да уручулукъ,
Мафиози, мурдарлыкъ дуркъучулукъ
Сабан сюрюучю, малчы унутулуб,
Адамлыкъ деген барады джугулуб.

Черкесскеде Гаврилов деген гудучу
Болуб миллионла урлар умутлу,
Спиртден аракъы этдириб сатдыртханд,
Оноучу тамадасына татдыртханд.

Къошулургъа унамагъан завскладны,
Айтыб къоярда деб къоркъуб бу затны,
Елтюрюб, бойнуна чархны такъгъанды,
Уллу Ставрополь каналгъа атханды.

«Тюзюню ётмегин тюзде бёрю ашамайд...»
Ётюрюк бир тутумду, кёб джашамайд.
Джарым джылдан ёлюк сууда табылгъанд,
Ачы хапар мор атынлай джайылгъанд.
Джабар ючюн Гавриловну урусун,
Тамадагъа берген джюз минг улхусун,
Керек болду джалгъан хапар къуараргъа,
Халкъны эсин башха джары бурургъа.

Халкъны бетин аямайын ойнарыкъ
Адам излеб тегерекге чабдыла,
«Джой!» — деселе, анасын да джоярыкъ
Биягъынлай бир Хамитни табдыла.

Алгъынча семиз аш тюшмейди анга,
Алгъынча санамайды киши саннга,
Амма алгъынча клевета джазаргъа
Хайырланалла багуш къазаргъа.
Халкъ тарихни чахтанасын къазды ол,
Къарачайгъа клеветаны джазды ол.
Хашгенлелле энтда бизни джоярыкъ,
Къарачайны какъ тоноугъа къоярыкъ.
Кёрюрге соймей, спирт ишден кенг джанлаб,
Джюн ишлеген къатынлагъа ат-бет атаб,
«Агронавтла»,—деб газетге урдула,
Халкъ бетге къара джагъыуну къурдула.
Ол кюнледе ичибизден, ай медет!
Болмады халкъны джакълаб бир джукъ
джазалгъан,

Табылмады не джазыучу, не поэт,
Халкъы ючюн бир аууз сёз айталгъан.
Кими: «Сабийин суу ташдан ийгенди...»
Кими: «Амма берне чепген кийгенди...»—
Деген кийик ханарланы къурдула,
Гонорарны эркин алыб урдула.
Сора Брежневни уяты болмагъан
Аш, суу къатында уят, бет табмагъан
Хазыр тургъан чабарман шохлары,
Аны кибик эгетлери, шохлары.
Керпеслениб, ол кюшене тургъанлай,
Тарих чарх чыгъыныб кетиб ургъанлай,
Мухарланы габдешлерин чачханды,
Мурдарланы кир ишлерин ачханды.
Горбачев джангырыуну къолгъа алды,
Тутуу, оноугъа хашген салыу къалды,
Тилчилени ауузларын байлады —
Халкъ кесине оноучула сайлады.
Эресейде башланганды джангырыу,
Хар бир адам ишге салыб кюч, къарыу,

Есдююрча мелхумлукъну, байлыкъны
Юлешелле сабанлыкъны, джайлыкъны.
Къарчаны Берия басхан джерлери
Къайтарылыб, джангырдыла эллери.
Амма Сантук, Нарсача эм Бештау
Къайтмадыла этилир керекли дау.
Аслыбызны анда шыйых къабыры
Алжъын Къарча джуртха къайтмай къалады,
Чакъырады къызны, джашны батырын,
Къартха, джашха ахырат борч салады.
Къарачайны курорт болмагъан джери
Бармыд, айтсынчы ким эсе да бери!
Махар, Доммай, Теберди, Пхия, Архыз,
Марада Марджа, Джёгетейде Чынкъыз!..
«Нарсанадан, Сантукдан эм Бештаудан
Келгенича бабаладан, бурундан,
Къалгъан курортлары чырт айырылмай
Москва бла болургъа суюд Къарачай!». —
Деб Къарчаны джери джыя Татаркъан
Тууармы экен энди бизге Къарчастан?
Муну джазгъан поэт аты джюрютмейд,
Бериягъа калкай болуб джюрюмейд.
Къыйынды ол поэт аты джюрютген,
Халкъ аллында джулдуз болуб джюрюген.
Къыйынлыкъда атын поэт атмайды,
«Аслым гюрджюд, не малгард», — деб
айтмайды

Ол джуртуну эм халкъыны баласыд,
Джетген кюнде къадамасыд, къаласыд.
Мономах бёкден ауурду поэт ат,
Поэтге джарашмайд сатлыкъ кирли зат!
Поэт деген халкъ аллында кюзгюдю.
Поэт деген халкъ батырды, джизгиди,
Тюзлюкге ёкюдю, терсликге тереди,
Халкъ джарсыуну кесиникича кёреди.

Халкъ ачхагъа роман, назму джазаргъа
Кюрешмейди, чыгъарыр ючюн базаргъа...
Кристалны тазасыны да тазасыд,
Къоркъмайды кёргюзюрге халкъны хазнасын.
Барамыд псевдонэтлени ичинде,
Давидча къоркъууну атыб юсюнден,
Халкъына джетген зорлукъну джазалгъан,
Не уа «Хасауканы», «Хожну» джахълагъан?
Сатлыкъ къауум, Бурмистровгъа болушуб,
Къарачайны тин байлыгъын сёкген кюн,
Бир джангызы ёрге туруб, согъушуб,
Халкъ джырланы джакъламады джетген
кюн!...

Ма ол кюнде да Къарачайлы Умар
Эм Хабич улу Мухаммат бла Ракай
(Муку кёрген ичигизде да чыгъар),
Джырларын тас этмез ючюн Къарачай,
Кюрешдиле калкайла бла сермешиб,
Халкъны тин байлыгъы ючюн демлешиб...
Эрши кёргюзтюб кеслерин власта,
Тюшюртюб Сусловда къара къагъытха...
Кеслерин поэтге санагъая къауум.
Ашагъан халкъны сют башысын, джауун,
Ол кюн къууут джуммакъ къабыб турдула,
Алай бла калкайлагъа харс урдула.
Ала сакълаб джылы орун эм портфель,
Поэт атны джюрютюрге да сюелле,
Аслысын сорсанг, болуб малгар, картвел,
Гонорарлыкъ назму джаза, билелле.
Ахырында окъуучума айтырым:
Халкъ сакълайды Къара-Мусса батырын!...

Москва—Карачаевск.

10.07.89 дж.

БАШЛАРЫ

Джырла, кюуле

Джаш төлюге	5
Кёзбеу	7
Сюймеклик ауруу	8
Сюйген кыызчыгъым	9
Кечеле, кечеле	10
Гюнахсыз сюд этмез эди	11
Джаш төлю	12
Джакъсыз	13
Белляу	15
Сени блад джюрегим	17
Джюрек сюйюнед	18
Май	19
Къарачай Къобан	20
Къарачайым	22
Наурузну сарыны	23

Назмула

Туугъан джуртум	33
Товарищам	33
Беркут	34
Разы бол	35
Окъу, къарнаш	37
Джазыучу тенгиме	38
Къарачай	41
Салам алейкум, Мухаммат	45
Быстыр азаб	48
Къарачай бёркге	60
Джаз	68
Алгъа	70
Март	72
Къарылгъачла	73
Балийчик	76
Къой чыпчыкъ	77
Тамчыла	78
Аман эр бла аман къатынны шартлары	79
Къоз терек	81
Хазырлан	82

Хыртлау джомакъла

Булбул бла Гугурукгу	84
Къойчу Къабан	85

Къара Суу бла Къулакъ Суу	87
Киштик бла Джёрме	90
Къаудан бла кырдык	91
Узун «И» бла къысха «И»	93
Талгъыр Макъа	95
Шамайыл бла Хамайыл	97
Къуушхан	99
Ат бла Эшек	100
Парий бла Маске	101
Бойнакъ бла Самыр	104
Къаргъа бла Баласы	105
Ат бла эшекле	106
Кёмюк	108
Бёрю бла Итле	109
Добар бла Шауракъ	110
Батыр къоян	112
Балчы Аюка	113
Тюе тамадалыкъда	115
Сибиртгиле	117
Каска бла Къумурсха	118
Хоншу къошла	119
Сюзю	121
Баш бла Джумдурукъ	122
Процент ауруу	124
Шапа бла Кишдик	125
Джигит эсенг ийнандыр	127
Тюлкюню ёлюю	130
Маскени анты	131
Джут Балыкъ	133
Хаух тери	134
Акъбурун	136
Голчуаякъ Гыбы бла Тюгаякъ Чибин	138
Асхакъ чычханны джомагъы	140
Хаджиб	142

Поэма, кюле

Къарачай къобхан	146
Джатдайны кюю	155
Башсызланы кюю	163
Шамахгерийни кюю	186
Мухтарны кюю	187
Къыргъыстанны кюю	202
Кёчгюнчюлюкню кюю	209

БАЙРАМУКОВ УМАР ЗУЛКАРНАЕВИЧ

КАРАЧАЕВСКАЯ КУБАНЬ

Песни, стихи, басни, поэма

На карачаевском языке

Редактор *М. М. Кубанов*

Художник *В. И. Хубиев*

Художественный редактор *В. В. Сиротина*

Технический редактор *М. М. Дышекова*

Корректор *Н. С. Салпагарова*

Сдано в набор 08.06. 94.

Подписано к печати 26.09.94.

Формат 70x84^{1/32}. Бумага офсетная.

Гарнитура «Школьная». Печать высокая.

Усл. печ. л. 7,6. Усл. кр.-отт. 8,0. Уч.-изд. л. 9,6.

Тираж 2 000 экз. Заказ № 2585. С 13.

Карачаево-Черкесское

республиканское книжное издательство

357100, г. Черкесск, пл. Кирова, 23, Дом печати.

Карачаево-Черкесское АО «Полиграфист»

357100, Черкесск, ул. Первомайская, 47.

Б 18

Байрамуков У. З. «Карачаевская Кубань». Карачаево-Черкесское республиканское книжное издательство, 1994. — 224с.

ISBN 5—7289—0018—6

Байрамуков У. З. хорошо известен карачаевскому читателю интересными научными публикациями и баснями. В его новый сборник вошли лучшие поэтические произведения и басни. Адресуется издание широкому кругу читателей. Издание первое.

84 (2 Рос-Кара) 6—5

Б 4702280200—13 — 13—94
9 П1 (03)—94